

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทย พ.ศ. 2559

จัดทำโดย

ศาสตราจารย์ ดร. ปังปอนด์ รักอำนวยการกิจ

วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายงานวิจัยเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการสำรวจระดับประเทศ

“การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย”

ภายใต้การบริหารจัดการของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กันยายน 2561

คำนำ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “การสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทย พ.ศ. 2559” เป็นรายงานการวิจัยเชิงสำรวจเกี่ยวกับการย้ายถิ่นซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ตัวอย่างในประเทศไทยภายใต้ “โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย” ซึ่งโครงการสำรวจดังกล่าวอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบและการบริหารจัดการโดยรองศาสตราจารย์ ดร. วิพรรณ ประจวบเหมาะ คณบดีวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำหรับโครงการดังกล่าวมีลักษณะเป็นการสำรวจข้อมูลในระดับครัวเรือน เช่น สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป จำนวนและลักษณะทางประชากรและสังคมของสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะการถือครองทรัพย์สิน น้ำดื่ม น้ำใช้ ประเภท/สภาพที่อยู่อาศัยของครัวเรือน ฯลฯ รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับปัจเจกบุคคลจากการสอบถามข้อมูลต่าง ๆ ของสมาชิกที่ได้อาศัยและเคยอาศัยอยู่ในครัวเรือน เช่น ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ระยะเวลาที่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือน การย้ายเข้า/ออก ฯลฯ อีกทั้งการสำรวจดังกล่าวยังได้มุ่งเน้นเก็บรวบรวมข้อมูลแบบเจาะลึกกับกลุ่มสตรีวัยเจริญพันธุ์และผู้สูงอายุ เพื่อตอบโจทย์สำหรับการทำความเข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยในปัจจุบันซึ่งเป็นบริบทสังคมที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างอายุทางประชากรอันถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางประชากรอย่างหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางประชากรและสังคมต่าง ๆ ทั้งในแง่สาเหตุและผลลัพธ์ได้เช่นกัน อาทิ สถานภาพการสมรส ภาวะเจริญพันธุ์ การตายในเด็ก ความต้องการมีบุตร การเลี้ยงดูบุตร การดูแลผู้สูงอายุ บทบาทของผู้สูงอายุ การย้ายถิ่น ฯลฯ

สำหรับรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาและนำเสนอข้อค้นพบต่าง ๆ เกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่ได้จากการสำรวจของโครงการดังกล่าว โดยข้อค้นพบในที่นี้แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับครัวเรือน และระดับปัจเจกบุคคล สำหรับการวิเคราะห์ในเบื้องต้นได้มุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ในระดับตัวแปรเดี่ยวและตัวแปรคู่โดยจำแนกตามประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของข้อค้นพบในเบื้องต้นอันนำไปสู่การกำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและวิชาการสำหรับการจัดการและการศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยได้อย่างเหมาะสมต่อไป

ป๋องปอนด์ รักอำนวยกิจ

ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

กันยายน 2561

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	๗
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่น	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.4 ขอบเขตการวิจัย	4
1.4.1 ขอบเขตด้านกลุ่มประชากรเป้าหมาย	4
1.4.2 ขอบเขตด้านเวลาและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	4
1.4.3 ขอบเขตด้านข้อมูลและเนื้อหา	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 ความหมายและความสำคัญของการย้ายถิ่น	7
2.2 รูปแบบการย้ายถิ่น	9
2.3 ลักษณะการย้ายถิ่น	13
2.4 สาเหตุการย้ายถิ่น	14
2.5 ผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่น	21
2.6 การสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทย	25
2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย	28
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	31
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	31
3.2 แหล่งข้อมูลและจำนวนตัวอย่าง	31
3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	34
3.4 ข้อมูลและการวัดเกี่ยวกับการย้ายถิ่น	35
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	42
3.6 การนำเสนอผลการวิจัย	43
บทที่ 4 การย้ายถิ่นในระดับครัวเรือน	44
4.1 ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า	44
4.2 ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก	50
บทที่ 5 ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่น	58
5.1 ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นเข้า	58
5.2 ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออก	67

เรื่อง	หน้า
บทที่ 6 ลักษณะการย้ายถิ่นเข้าและออกของสมาชิกในครัวเรือนที่มีประวัติการย้ายถิ่น	75
6.1 ลักษณะการย้ายถิ่นเข้า	75
6.2 ลักษณะการย้ายถิ่นออก	80
บทที่ 7 เหตุผลการย้ายถิ่น	86
7.1 ลักษณะทางประชากรและสังคมกับเหตุผลการย้ายถิ่น	87
7.2 ลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น	91
บทที่ 8 บทสรุปและการอภิปรายผลการวิจัย	99
8.1 สารสำคัญเกี่ยวกับการออกแบบการวิจัย	99
8.2 สรุปผลการวิจัย	102
8.2.1 ผลการสำรวจในระดับครัวเรือน	102
8.2.2 ผลการสำรวจในระดับปัจเจกบุคคล	105
1) ลักษณะทางประชากรและสังคม	105
2) ลักษณะการย้ายถิ่น	108
3) เหตุผลการย้ายถิ่น	111
8.3 การอภิปรายผลการวิจัย	115
8.3.1 การย้ายถิ่นกับมิติความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่	115
8.3.2 การย้ายถิ่นกับลักษณะทางประชากรของปัจเจกบุคคล	117
8.3.3 การย้ายถิ่นกับลักษณะทางสังคมของปัจเจกบุคคล	119
8.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคมกับเหตุผลการย้ายถิ่น	121
1) ลักษณะทางประชากรกับเหตุผลการย้ายถิ่น	121
2) ลักษณะทางสังคมกับเหตุผลการย้ายถิ่น	122
3) ลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น	124
8.4 ข้อจำกัดในการวิจัย	129
8.4.1 ข้อจำกัดด้านการออกแบบการวิจัย	129
8.4.2 ข้อจำกัดด้านผลการศึกษา	131
8.5 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	132
8.5.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	132
8.5.2 ข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรม	134
8.5.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ	135
รายการอ้างอิง	142

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่น (migration) เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งทั้งในทางประชากรและสังคม เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อขนาดหรือจำนวนประชากรในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ณ เวลาหนึ่ง ในลักษณะของการเคลื่อนย้ายของคนจากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง ทั้งนี้ นอกเหนือไปจากผลกระทบในด้านขนาดหรือจำนวนประชากรในเบื้องต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังอาจส่งผลกระทบต่อเรื่องไปยังมิติอื่น ๆ ในทางประชากร ได้แก่ ความหนาแน่นหรือการกระจายตัวของประชากรอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ต่าง ๆ มีแนวโน้มกระจุกตัวไปยังพื้นที่ปลายทางที่มีปัจจัยดึงดูดมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ อันส่งผลให้สมดุลประชากรในพื้นที่ต้นทางและปลายทางแตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุและเพศหรือลักษณะต่าง ๆ ทางประชากร อาทิ สถานภาพสมรส การศึกษา ฯลฯ อันเนื่องมาจากการเป็นลักษณะส่วนบุคคลที่เคลื่อนย้ายติดตามผู้ย้ายถิ่นไปด้วยจึงอาจทำให้โครงสร้างทางประชากรเหล่านี้แปรผันไปตามขนาดประชากรที่เพิ่มหรือลดจากการย้ายถิ่นทั้งในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง ตลอดจนผลกระทบด้านภาวะเจริญพันธุ์ ความเจ็บป่วยและการตาย ที่สามารถเป็นผลพวงจากการย้ายถิ่นได้เช่นกัน เช่น โอกาสการมีบุตรของวัยแรงงานเมื่อไปทำงานในต่างแดน การเป็นพาหะของโรคระบาดหรือการติดโรคเฉพาะถิ่นในพื้นที่ปลายทาง การใช้ชีวิตในช่วงบั้นปลายในต่างแดน ฯลฯ (เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, 2540; ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543)

นอกจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในทางประชากรได้รับผลกระทบจากการย้ายถิ่น ในขณะเดียวกันการย้ายถิ่นก็สามารถได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในทางประชากรได้เช่นกัน เช่น ความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอาจกลายเป็นปัจจัยผลักดันที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ดังกล่าวไปสู่พื้นที่ที่มีคนหนาแน่นน้อยกว่าหรือการเกิดกระแสย้ายถิ่นแบบทวนกลับ การย้ายถิ่นเพื่อการสมรสจากสาเหตุที่สัดส่วนทางเพศในพื้นที่ต้นทางไม่สมดุลซึ่งในบางครั้งอาจก่อให้เกิดการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมและอาจส่งผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์ในพื้นที่ต้นทางและปลายทางในเวลาต่อมา การย้ายเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาโรคระบาดหรือในพื้นที่ที่มีอัตราการตายของโรคระบาดหรืออุบัติเหตุบางอย่างที่มีผลต่อการตายในระดับสูง เช่น สงคราม การก่อการร้าย ภาวะอดอยาก ฯลฯ (Lipton, 1980; Goldstein & Goldstein, 1981; รัสสร ลิมา นนท์ และ เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, 2532; เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, 2540)

ในขณะเดียวกันนอกจากความเกี่ยวพันของการย้ายถิ่นกับปรากฏการณ์ทางประชากร ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกปรากฏการณ์ทางประชากร ก็สามารถมีความเกี่ยวพันกับการย้ายถิ่นทั้งในเชิงสาเหตุและผลกระทบได้เช่นกัน เช่น สภาพเศรษฐกิจเชิงเปรียบเทียบของพื้นที่

ด้านทางและปลายทางที่อาจเป็นปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดต่อการย้ายถิ่น ผลประโยชน์จากการเป็นพื้นที่
 ปลายทางในเชิงผลิตภาพและมูลค่าทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายไปตั้งรกรากหรือหาที่ทำกินในพื้นที่ที่มี
 สิ่งแวดล้อมที่พึงปรารถนาหรือเอื้ออำนวยต่อการย้ายถิ่น เช่น การมีเครือข่ายผู้ที่มีสัญชาติเดียวกันได้ย้ายถิ่นไป
 ก่อนหน้าในพื้นที่ปลายทาง ฯลฯ การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมหรือความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่
 ปลายทางอันเกิดจากการย้ายถิ่น นโยบายของรัฐที่มีต่อผู้ย้ายถิ่นเข้า ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากการมีผู้ย้ายถิ่น
 เข้าจำนวนมาก อาทิ ความขัดแย้ง/อคติทางชาติพันธุ์ ฯลฯ (Pholphirul & Rukumnuaykit, 2010; Bryant &
 Rukumnuaykit, 2013; พัทยา เรือนแก้ว, 2559; สว่างค์ จันทวานิช, 2559)

ทั้งนี้โครงการสำรวจดังกล่าวในส่วนที่เป็นการสำรวจข้อมูลระดับครัวเรือนด้วยแบบสอบถามครัวเรือนยังได้มีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในระดับพื้นฐาน เช่น สถานภาพการเป็นผู้ย้ายเข้าหรือย้ายออกในครัวเรือน ลักษณะทางประชากรและสังคม ตลอดจนลักษณะการย้ายเข้า/ออกของผู้ย้ายเข้าสู่และย้ายออกจากครัวเรือน รวมถึงเหตุผลของการย้ายออกจากครัวเรือน ซึ่งนอกจากข้อมูลเหล่านี้จะช่วยทำให้เห็นถึงสถานการณ์ทั่วไปเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นในระดับครัวเรือน ยังสามารถได้รับการนำไปเชื่อมโยงกับข้อมูลในส่วนอื่น ๆ ของการสำรวจได้เช่นกัน ซึ่งจะช่วยให้เห็นความเกี่ยวพันของการย้ายถิ่นที่ส่งผลต่อหรือเป็นผลมาจากข้อมูลทางประชากรและสังคมในมิติต่าง ๆ ได้มากขึ้น

สำหรับในการศึกษาครั้งนี้หรืองานวิจัยเรื่อง “การสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทย พ.ศ. 2559” ผู้วิจัยได้มีจุดมุ่งหมายหลักในการศึกษาวิเคราะห์ภาพรวมเกี่ยวกับสถานการณ์การย้ายถิ่นที่ได้จากการสำรวจทั้งข้อมูลในระดับครัวเรือน และข้อมูลระดับปัจเจกบุคคลหรือสมาชิกในครัวเรือนที่ได้รับการรายงานว่ามีประวัติการย้ายถิ่น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังหรือลักษณะทางประชากรพื้นที่ และสังคมที่เกี่ยวข้องกับลักษณะและเหตุผลของการย้ายถิ่น เพื่อนำไปสู่การให้ข้อเสนอแนะที่เหมาะสมต่อการจัดการและการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นได้อย่างเหมาะสมต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยในระดับครัวเรือน
- 2) เพื่อศึกษาลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 3) เพื่อศึกษาลักษณะการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 4) เพื่อศึกษาเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 5) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้ทราบถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยในระดับครัวเรือน
- 2) ได้ทราบถึงลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 3) ได้ทราบถึงลักษณะการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 4) ได้ทราบถึงเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 5) ได้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย

1.4 ขอบเขตการวิจัย

สำหรับขอบเขตการวิจัยในการศึกษาครั้งนี้ สามารถแบ่งหัวข้อย่อยเกี่ยวกับขอบเขตการวิจัยออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ ขอบเขตด้านกลุ่มประชากรเป้าหมาย ขอบเขตด้านเวลา และขอบเขตด้านข้อมูลและเนื้อหา

1.4.1 ขอบเขตด้านกลุ่มประชากรเป้าหมาย

เนื่องจากงานวิจัยนี้อยู่ภายใต้โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ซึ่งเป็นโครงการที่กำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายในการสำรวจหรือเก็บรวบรวมคือข้อมูล คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ทั้งนี้จากแผนการสุ่มตัวอย่างที่ได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักงานสถิติแห่งชาติจึงส่งผลให้หน่วยการวิเคราะห์ (unit of analysis) ที่ได้ในขั้นสุดท้ายจากการสุ่มตัวอย่างคือหน่วยครัวเรือน (household) และยังกำหนดให้มีการสอบถามข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกที่ได้อาศัยและเคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนเหล่านั้น ดังนั้นกลุ่มประชากรเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยมีหน่วยการวิเคราะห์ 2 ระดับ ได้แก่ หน่วยครัวเรือน และหน่วยปัจเจกบุคคล สำหรับข้อมูลในระดับหน่วยปัจเจกบุคคลเฉพาะในการวิจัยครั้งนี้คือข้อมูลจากผู้ย้ายถิ่นหรือสมาชิกในครัวเรือนที่มีประวัติการย้ายถิ่นหรือเข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่น ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้รับการรายงานจากผู้แทนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ตอบแบบสอบถามครัวเรือน

1.4.2 ขอบเขตด้านเวลาและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ดังนั้นขอบเขตด้านเวลาในการทำวิจัยจึงสอดคล้องไปตามกรอบระยะเวลาการดำเนินงานของโครงการสำรวจดังกล่าว โดยสามารถสรุปขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ในแต่ละช่วงเวลาได้ดังปรากฏในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยในแต่ละช่วงเวลา

ขั้นตอนการดำเนินงาน	ช่วงเวลา (เดือน/พ.ศ.)
การวางแผนภาพรวมของโครงการสำรวจฯ	มกราคม – พฤษภาคม 2559
การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการย้ายถิ่น	มกราคม – มีนาคม 2559
การสร้างชุดข้อคำถามเกี่ยวกับการย้ายถิ่น	กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2559
การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ (แบบสำรวจ) และการเข้ารับการตรวจสอบจริยธรรมการวิจัย	มีนาคม – พฤษภาคม 2559
การเก็บรวบรวมข้อมูล	มิถุนายน – กันยายน 2559

ขั้นตอนการดำเนินงาน	ช่วงเวลา (เดือน/พ.ศ.)
การเก็บข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล	ตุลาคม 2559 – ธันวาคม 2560
การประมวลผลและการวิเคราะห์ผลการสำรวจเกี่ยวกับการย้ายถิ่น และการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์	ภายในปี 2561

1.4.3 ขอบเขตด้านข้อมูลและเนื้อหา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นหรือครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นมาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามครัวเรือน ซึ่งมีลักษณะเป็นชุดคำถามที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของครัวเรือน ได้แก่ ข้อมูลในเชิงประชากร เช่น จำนวนสมาชิกและความสัมพันธ์ระหว่างผู้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่างของการสำรวจ เพศ อายุ วัน/เดือน/ปีเกิด ข้อมูลเชิงสังคม เช่น ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ระยะเวลาที่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือน การทำงาน พื้นที่ต้นทางก่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในครัวเรือน พื้นที่ปลายทางของผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนและย้ายออกไป ฯลฯ ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัยของครัวเรือน เช่น น้ำดื่ม น้ำใช้ อุปกรณ์/สิ่งของที่มีอยู่ในที่พักอาศัย สภาพและประเภทที่อยู่อาศัย ฯลฯ ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ของผู้ที่เคยอาศัยอยู่และย้ายออกไป ทั้งนี้จุดประสงค์ของแบบสอบถามครัวเรือนนอกจากเป็นการสอบถามถึงลักษณะทั่วไปของครัวเรือน ยังเป็นการคัดกรองหาเฉพาะกลุ่มประชากรเป้าหมายที่เข้าข่ายสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมเป็นรายบุคคล ได้แก่ สตรีวัยเจริญพันธุ์ และผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน

อย่างไรก็ตามสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้มุ่งเน้นไปที่กลุ่มประชากรเป้าหมายที่มีประวัติการย้ายถิ่น ดังนั้นนอกจากการได้ทราบว่าสมาชิกคนใดในครัวเรือนหรือเคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่น ตลอดจนข้อมูลทางประชากรและสังคมของผู้ที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่น ยังสามารถทำให้ทราบได้ว่าครัวเรือนใดมีหรือไม่มีผู้ย้ายถิ่น อันส่งผลให้การศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในรายงานวิจัยนี้มีหน่วยการวิเคราะห์ 2 ระดับคือหน่วยครัวเรือนและหน่วยปัจเจกบุคคล สำหรับเกณฑ์ที่ใช้ในการกำหนดว่าบุคคลใดเข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นหรือครัวเรือนใดเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่น จะได้รับการกล่าวในลำดับถัดไปในหัวข้อนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ในช่วงแรกเริ่มทางโครงการสำรวจฯ ได้กำหนดนิยามของการย้ายถิ่นไว้ว่าหมายถึง “การย้ายถิ่นจากจังหวัดหนึ่งไปยังอีกจังหวัดหนึ่งหรือการย้ายถิ่นจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่ง” และ “การย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือนพิจารณาจากระยะเวลาที่อาศัยในบ้านและที่อยู่สุดท้ายของผู้ที่อาศัยในบ้าน (ผู้ย้ายถิ่น

เข้า) และที่อยู่ที่ย้ายไปของผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในบ้าน (ผู้ย้ายถิ่นออก)” ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการกำหนดนิยามหรือเกณฑ์ผู้ที่ย้ายเข้าย้ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นโดยใช้มิติทั้งพื้นที่และเวลาทั้ง 2 มิติพร้อมกัน

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในขั้นตอนการทบทวนวรรณกรรม (ในบทที่ 2) ผู้วิจัยพบว่านิยามหรือเกณฑ์ของการย้ายถิ่นสามารถยืดหยุ่นได้ตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาของผู้วิจัย ตลอดจนการได้ทราบถึงจำนวนกลุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่น (ในบทที่ 3) ว่ามีจำนวนที่ไม่มากซึ่งอาจส่งผลต่อการนำเสนอข้อมูลในภาพรวมของผู้ย้ายถิ่นทั้งประเทศ กล่าวคือถ้าผู้วิจัยใช้นิยามหรือเกณฑ์ที่ทางโครงการสำรวจฯ ได้กำหนดไว้แต่แรกก็จะทำให้กลุ่มตัวอย่างผู้ที่ย้ายเข้าย้ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นมีจำนวนน้อยลง ดังนั้นเพื่อป้องกันปัญหาการมีจำนวนตัวอย่างที่น้อยและโอกาสที่จะได้ค่าสถิติเป็นเลขศูนย์ในบางเซลล์เมื่อมีการทำตารางไขว้เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรจำนวน 2 ตัวแปรขึ้นไป ผู้วิจัยจึงได้มีการกำหนดนิยามผู้ย้ายถิ่นขึ้นมาใหม่โดยยึดเกณฑ์ด้านเวลาเป็นหลัก และให้ถือว่าการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันก็ถือว่าการย้ายถิ่นสำหรับในการศึกษาคั้งนี้ด้วยเช่นกัน โดยนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการต่าง ๆ เกี่ยวกับการย้ายถิ่นในการวิจัยครั้งนี้ จึงสามารถสรุปรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

1.5.1 การย้ายถิ่น หมายถึง การย้าย/เปลี่ยนครัวเรือนที่เคยอยู่อาศัย/กินอยู่ โดยแบ่งออกเป็นกรย้ายถิ่นเข้าและการย้ายถิ่นออก

1.5.2 การย้ายถิ่นเข้า หมายถึง การย้าย/เปลี่ยนครัวเรือนที่ได้อยู่อาศัย/กินอยู่ และได้เข้ามาอาศัยอยู่ในครัวเรือน (โดยไม่ได้อาศัยอยู่ตั้งแต่เกิด) เป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปีย้อนหลังจากวันสำรวจ

1.5.3 การย้ายถิ่นออก หมายถึง การย้าย/เปลี่ยนครัวเรือนหรือออกไปจากครัวเรือนที่เคยได้อยู่อาศัย/กินอยู่เป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ

1.5.4 ผู้ย้ายถิ่นเข้า หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนตั้งแต่เกิด แต่ได้กินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปีย้อนหลังจากวันสำรวจ

1.5.5 ผู้ย้ายถิ่นออก หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่เคยกินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ

1.5.6 ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า หมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกผู้ซึ่งไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่สำรวจตั้งแต่เกิด แต่ได้กินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปีย้อนหลังจากวันสำรวจ

1.5.7 ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก หมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกผู้ซึ่งเคยกินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายและความสำคัญของการย้ายถิ่น

ในทางประชากรศาสตร์ การย้ายถิ่น (migration) เป็นปรากฏการณ์ทางประชากรอย่างหนึ่งในบรรดาปรากฏการณ์หลักทางประชากรทั้ง 6 ประการ ได้แก่ ขนาด การกระจายตัว (ความหนาแน่น) โครงสร้างทางประชากร (องค์ประกอบทางประชากร) ภาวะเจริญพันธุ์ การตาย และการย้ายถิ่น (เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, 2540) กล่าวคือเป็นปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ของประชากร อันส่งผลให้พื้นที่ที่ประชากรเหล่านั้นเคยอาศัยอยู่และพื้นที่ที่ย้ายถิ่นไปอยู่ใหม่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในมิติต่าง ๆ ทั้งในแง่ขนาด โครงสร้าง และการกระจายตัวของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่มีขนาดหรือจำนวนการเคลื่อนย้ายเป็นจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงทางประชากรในมิติต่าง ๆ ก็อาจเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น ในขณะเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับภาวะเจริญพันธุ์และการตาย ทั้ง 2 ปรากฏการณ์ดังกล่าวต่างก็ต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนานมากกว่าการย้ายถิ่นจึงจะทำให้ทราบว่าได้ส่งผลกระทบต่อมิติต่าง ๆ ในทางประชากรอย่างไร ดังนั้นการย้ายถิ่นจึงหมายถึงการเคลื่อนย้ายของประชากรข้ามเขตพื้นที่หนึ่งไปอยู่อีกเขตพื้นที่หนึ่งเป็นระยะเวลาหนึ่งจนทำให้ปรากฏการณ์ทางประชากรของพื้นที่ที่จากมาและพื้นที่ที่เข้าไปอยู่ใหม่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543)

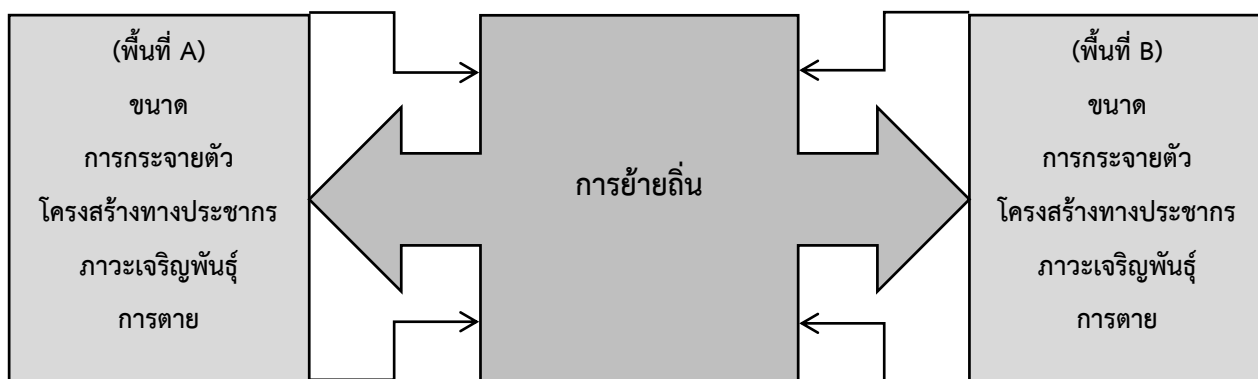
นอกจากการย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในทางประชากรศาสตร์ เมื่อพิจารณาในมุมมองทางสังคมวิทยา จึงกล่าวได้ว่าการย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและกระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง กล่าวคือเป็นการมองถึงการย้ายถิ่นว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยทางสังคมหลายมิติประกอบกัน ซึ่งประกอบด้วยมิติต่าง ๆ เช่น สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย สิ่งแวดล้อม ฯลฯ และสามารถส่งผลกระทบต่อมิติต่าง ๆ ทางสังคม รวมถึงสถานภาพทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นได้เช่นกัน เช่น การเป็นผู้ลี้ภัย แรงงานข้ามชาติ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมและมีส่วนเกี่ยวข้องกับสมาชิกคนอื่น ๆ และระบบ/สถาบันต่าง ๆ ในสังคม เหตุปัจจัยเหล่านั้นจึงสามารถเป็นได้ทั้งปัจจัยทางตรงและทางอ้อมต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นได้เช่นกัน ในขณะเดียวกันการเคลื่อนย้ายจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง นอกจากผลกระทบการเปลี่ยนแปลงในมิติทางประชากร ผลกระทบในมิติทางสังคมก็สามารถเกิดขึ้นได้เช่นกัน ซึ่งสามารถเกิดขึ้นและส่งผลกระทบได้ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มทางสังคม เครือข่ายทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (O'Reilly, 2012; White & Johnson, 2016; สุภางค์ จันทวานิช, 2559)

นอกจากในมุมมองทางสังคมวิทยา สาขาวิชาอื่น ๆ ในทางสังคมศาสตร์ซึ่งก็ได้ให้ความสนใจเรื่องการย้ายถิ่นกับประเด็นทางสังคมในลักษณะที่แตกต่างกันไปด้วยเช่นกัน อาทิ นักเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสนใจเรื่อง

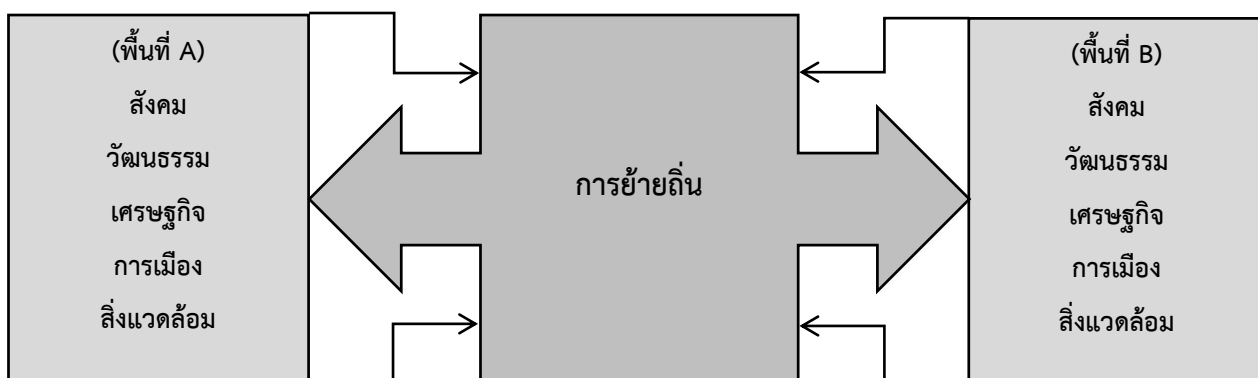
การย้ายถิ่นกับอุปสงค์และอุปทานแรงงานและการสร้างผลิตภาพทางเศรษฐกิจ นักรัฐศาสตร์อาจให้ความสนใจเรื่องการย้ายถิ่นกับประเด็นด้านความมั่นคง การลี้ภัย จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง การจัดสรรบริการพื้นฐานแก่ประชาชน ฯลฯ (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) หรือนักสาธารณสุขศาสตร์กับการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นกับการเป็นพาหะหรือแพร่ระบาดของโรคข้ามพื้นที่ ฯลฯ ได้เช่นกัน

เพราะฉะนั้นการย้ายถิ่นจึงหมายถึงปรากฏการณ์ทางประชากรในรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะเป็นการย้ายที่อยู่ประจำของคนจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง ซึ่งเป็นได้ทั้งสาเหตุต่อและผลลัพธ์จากปรากฏการณ์อื่น ๆ ในทางประชากร ตลอดจนปรากฏการณ์ทางสังคมหรือปัจจัยภายนอกปรากฏการณ์ทางประชากร อันได้แก่ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน โดยสามารถสรุปภาพความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นกับปรากฏการณ์ทางประชากร และปรากฏการณ์ทางสังคม ดังปรากฏในภาพที่ 2.1 และ 2.2

ภาพที่ 2.1 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นกับปรากฏการณ์ทางประชากร

ภาพที่ 2.2 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นกับปรากฏการณ์ทางสังคม (ปัจจัยภายนอกปรากฏการณ์ทางประชากร)

2.2 รูปแบบการย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นมีขอบเขตในการศึกษาที่แตกต่างหลากหลายกันไป เนื่องจากการจำกัดความหรือกำหนดว่าผู้ใดเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นหรือไม่นั้นไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว เช่น การกำหนดว่าระยะทางไกลใกล้เท่าใดหรือย้ายเป็นระยะเวลาานานเท่าใด ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการย้ายถิ่น จึงทำให้สามารถแบ่งรูปแบบการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามเกณฑ์ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย เช่น จำแนกตามพื้นที่ จำแนกตามระยะทาง จำแนกตามระยะเวลา จากการทบทวนวรรณกรรมจึงสามารถสรุปเกี่ยวกับรูปแบบการย้ายถิ่นได้ดังนี้

2.2.1 การจำแนกตามพื้นที่/พรมแดน/ระยะทาง

ในเบื้องต้น จากการพิจารณาทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกของ Ravenstein และ Lee ในลักษณะที่กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายระหว่างพื้นที่อย่างน้อย 2 พื้นที่ซึ่งเรียกว่าพื้นที่ต้นทางกับปลายทาง (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543; พิชราวลัย วงศ์บุญสิน, 2552) จึงนำมาสู่การจำแนกรูปแบบการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามพื้นที่/พรมแดน ดังนั้นรูปแบบการย้ายถิ่นตามการจำแนกดังกล่าวจึงเป็นการพิจารณาถึงขอบเขตพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นหลักว่ามีผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือออกพื้นที่ดังกล่าวหรือไม่ (ข้ามพรมแดนหรือไม่) ซึ่งพรมแดนดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้งตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ การแบ่งเป็นเขตเมือง/ชนบท การแบ่งเป็นเขตพื้นที่เกษตรกรรม/เขตพื้นที่ชุมชน/เขตพื้นที่อุตสาหกรรม ดังนั้นการพิจารณาว่าผู้ใดเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นหรือไม่โดยพิจารณาจากการข้ามพื้นที่/พรมแดน จึงสามารถเป็นได้ทั้งพื้นที่/พรมแดนเชิงภูมิศาสตร์และเชิงรัฐศาสตร์

เมื่อจำแนกรูปแบบการย้ายถิ่นโดยพิจารณาจากการข้ามพรมแดน จึงสามารถแบ่งการย้ายถิ่นออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การย้ายถิ่นเข้าและการย้ายถิ่นออก

1) การย้ายถิ่นเข้า (immigration)

การย้ายถิ่นเข้า หมายถึง การที่มีประชากรจากพื้นที่อื่นย้ายเข้ามาสู่พื้นที่หนึ่ง ๆ โดยนัยดังกล่าวเป็นการพิจารณาว่าคน ๆ หนึ่งมีพื้นที่ต้นทาง (area of origin) หรือพื้นที่ที่จากมาว่า เป็นคนละพื้นที่ กับพื้นที่ปลายทาง (area of destination) หรือพื้นที่ที่ ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ ดังนั้นการพิจารณาว่าผู้ใดเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า จึงมีแนวโน้มใช้เกณฑ์พื้นที่ปลายทางเป็นตัวกำหนดเริ่มต้นว่าผู้ใดบ้างที่เข้าข่ายว่าย้ายมาจากพื้นที่อื่น ซึ่งต่อมาก็จะทำให้ทราบได้ว่าพื้นที่ดังกล่าว (ในฐานะพื้นที่ปลายทาง) มีผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวนกี่คน

2) การย้ายถิ่นออก (out-migration)

การย้ายถิ่นออก หมายถึง การที่มีประชากรในพื้นที่หนึ่ง ๆ ย้ายออกไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง โดยนัยดังกล่าวเป็นการพิจารณาว่าคน ๆ หนึ่งมีพื้นที่ต้นทาง (area of origin) หรือพื้นที่ที่จากมาว่า เป็นคนละพื้นที่ กับพื้นที่ปลายทาง (area of destination) หรือพื้นที่ที่ ย้ายออกไปอาศัยอยู่ ดังนั้นการพิจารณาว่าผู้ใดเป็นผู้ย้ายถิ่นออก

จึงมีแนวโน้มใช้เกณฑ์พื้นที่ต้นทางเป็นตัวกำหนดเริ่มต้นว่าผู้ใดบ้างที่เข้าข่ายว่าย้ายออกไปสู่พื้นที่อื่น ซึ่งต่อมาก็จะทำให้ทราบได้ว่าพื้นที่ดังกล่าว (ในฐานะพื้นที่ต้นทาง) มีผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวนกี่คน

อย่างไรก็ตาม การใช้เขตแดนพื้นที่/พรมแดนเป็นเกณฑ์ในการวัดว่าใครคือผู้ที่เข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่น เป็นเพียงการกะเกณฑ์โดยคร่าวเท่านั้น โดยไม่มีข้อกำหนดหรือเกณฑ์ตายตัวว่าการย้ายข้ามพรมแดน/พื้นที่ ด้วยระยะทางเท่าใดจึงจะถือว่ามี การย้ายถิ่นเกิดขึ้น เนื่องจากที่ตั้งของครัวเรือนในแต่ละพื้นที่มีการกระจายตัว ที่แตกต่างกัน กล่าวคือบางครัวเรือนอาจอยู่ใกล้เส้นแบ่งแดน แม้ประชากรบางรายเปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือ ครัวเรือนโดยข้ามเส้นแบ่งแดนไปเพียงไม่กี่เมตรก็อาจเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นได้เช่นกัน ในขณะที่ ประชากรบางรายอาจมีการเปลี่ยนย้ายที่อยู่อาศัยเป็นระยะทางหลายกิโลเมตรแต่ยังอยู่ภายในพื้นที่เดียวกันก็ ไม่อาจถือว่าเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นได้เช่นกัน (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) ดังนั้นประเด็นด้าน ระยะทางใกล้/ไกลจึงอาจไม่ใช่เงื่อนไขหลักในการวัดการย้ายถิ่นเสมอไปยกเว้นในกรณีที่งานวิจัยดังกล่าวให้ ความสำคัญกับประเด็นด้านระยะทางซึ่งอาจกำหนดขอบเขตการวัดโดยคร่าวจากการระบุที่ตั้งอย่างเจาะจง หรือโดยคร่าว (เขตแดนสมมติ) ที่สะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตด้านระยะทางที่ต้องการใช้วัดว่ามีการย้ายถิ่นหรือไม่ แต่กระนั้นการกำหนดเขตแดนสมมติดังกล่าวผู้วิจัยจึงอาจจำเป็นต้องทำความเข้าใจร่วมกันกับผู้ถูกศึกษาให้มีความ เข้าใจตรงกัน จึงเป็นเหตุผลที่ว่าการกำหนดเขตแดน/พื้นที่ตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ เช่น หมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ฯลฯ จึงมีแนวโน้มได้รับความนิยมนมากกว่าในการวัดมิติด้านระยะทางในการย้ายถิ่น

2.2.2 การจำแนกตามระยะเวลา

รูปแบบการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามระยะเวลา คือ การพิจารณาถึงขอบเขตด้านระยะเวลา (duration) ของการย้ายเข้า/ออกว่ายาวนานมากพอที่จะเข้าข่ายว่าเป็นการย้ายถิ่นแล้วหรือไม่ (เพ็ญพร ธีระสวัสดิ์, 2540; ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) เช่น มีการกินอยู่หรืออาศัยอยู่ในครัวเรือนที่จากมา/ย้ายไปเป็นระยะเวลานานเท่าใดจึงจะวัดได้ว่าการย้ายถิ่นเกิดขึ้นอย่างแท้จริง หรือย้ายออกไปถาวรเลยหรือไม่ หรือย้ายกลับไปมา ฯลฯ อย่างไรก็ตามเนื่องจากระยะเวลาเป็นตัวแปรแบบต่อเนื่องจึงทำให้มีค่าอนันต์ (infinite number) จึงส่งผลให้ เกณฑ์ระยะเวลาที่ตายตัวในการกำหนดว่าใครเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากเช่นเดียวกับ กรณียะยะทางของพื้นที่ที่จากมา/ย้ายไปดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมจึงสามารถ แบ่งประเภทการย้ายถิ่นตามมิติระยะเวลาได้ 2 รูปแบบใหญ่ ๆ ได้แก่ การย้ายถิ่นแบบถาวร และการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว

1) การย้ายถิ่นแบบถาวร (permanent migration)

การย้ายถิ่นแบบถาวร เป็นการย้ายถิ่นที่ไม่คำนึงว่าระยะเวลาของการย้ายเข้า/ออกมากหรือน้อยเท่าใด แต่คำนึงเพียงว่าเป็นการย้ายเข้า/ออกโดยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยโดยสิ้นเชิง (อาจพิจารณาจากเจตนา)

โดยไม่กลับไปพักอาศัยหรือกินอยู่ในพื้นที่ต้นทางที่จากมาอีก อย่างไรก็ตามเนื่องจากในช่วงชีวิตของคนแต่ละคนไม่มีความแน่นอน จึงอาจทำให้คนบางคนตลอดช่วงชีวิตอาจมีการย้ายถิ่นแบบถาวรเกิดขึ้นได้มากกว่า 1 ครั้ง ดังนั้นในบางงานศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดระยะเวลาว่ายาวนานเท่าใดจึงจะเข้าข่ายว่าเป็นการย้ายถิ่นแบบถาวรเพื่อที่จะได้เป็นที่ยืนยันว่ามีการย้ายถิ่นเข้าหรือออกเกิดขึ้นอย่างแท้จริงหรือไม่ เช่น การกำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาเพื่อศึกษาการย้ายถิ่นอันเป็นผลจากเหตุการณ์บางอย่าง อาทิ การย้ายถิ่นเข้าในสหรัฐอเมริกาในช่วงระยะเวลา 1 ปี ภายหลังเหตุการณ์วินาศกรรม 9/11 การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานไทยในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ฯลฯ

อย่างไรก็ตามจากการทบทวนวรรณกรรมคำศัพท์เกี่ยวกับการย้ายถิ่นในมิติเวลาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ อาทิ ศัพท์ประชากรศาสตร์อังกฤษ-ไทย และไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2548) ศัพท์านุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2558) พจนานุกรมด้านประชากรศาสตร์พหุภาษา ฉบับภาษาไทย (ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา วาพัฒน์วงศ์, 2556) ผู้วิจัยพบว่าการกำหนดประเภทการย้ายถิ่นแบบถาวรไว้อย่างหลากหลายตามเกณฑ์ต่าง ๆ โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

■ **การย้ายถิ่นเกิดหรือการย้ายถิ่นในช่วงชีวิต (life-time migration)** เป็นการเปรียบเทียบที่อยู่ปัจจุบันกับที่อยู่ที่เป็นที่เกิดหรือภูมิลำเนาว่าเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่ โดยไม่คำนึงว่ามีระยะเวลานานเท่าใดหรือย้ายมาแล้วกี่ครั้ง

■ **การย้ายถิ่นช่วงเวลา (period migration)** เป็นการกำหนดขอบเขตช่วงเวลาไว้ว่าถ้ามีการเปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือที่กินอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงจะถือว่าได้มีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น เช่น การศึกษาการย้ายถิ่นในช่วงเวลา 5 ปีที่ผ่านมา ดังนั้นการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นเกินกว่าช่วงเวลาที่กำหนดก็จะไม่เข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นตามขอบเขตการวัดการย้ายถิ่นในงานศึกษานั้น ๆ

■ **การย้ายถิ่นที่เพิ่งเกิดขึ้น (recent migration)** หมายถึง การย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นในระยะเวลาไม่นาน เช่น ภายในระยะเวลา 1 ปี โดยผู้ย้ายถิ่นที่เข้าข่ายเงื่อนไขดังกล่าวเรียกว่าเป็น “ผู้ย้ายถิ่นใหม่” (recent migrant)

2) การย้ายถิ่นแบบชั่วคราว (temporary migration) หรือการย้ายถิ่นตามฤดูกาล (seasonal migration)

การย้ายถิ่นแบบชั่วคราวหรือการย้ายถิ่นตามฤดูกาล เป็นการย้ายถิ่นที่ผู้ย้ายถิ่นไม่ได้มีเจตนาที่จะเปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือที่กินอยู่อย่างถาวร แต่มีลักษณะเป็นการย้ายไปและย้ายกลับตามช่วงเวลาหรือฤดูกาล หรือโอกาสที่เหมาะสมหรือได้รับโอกาสพิเศษบางอย่าง เช่น การได้ทำงานในระยะสั้น การไปรับจ้างชั่วคราวใน

ภาคนอกเกษตรกรรมเนื่องจากไม่ใช่ฤดูกาลเพาะปลูก/เก็บเกี่ยว ฯลฯ จึงทำให้ต้องมีการย้ายที่อยู่อาศัยหรือที่กินอยู่เป็นระยะเวลาหนึ่งเป็นการชั่วคราว

ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงประเภทการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามเวลา จึงสรุปได้ว่าระยะเวลาไม่จำเป็นต้องเป็นเงื่อนไขหลักในการวัดว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นหรือไม่ แต่ในบางครั้งการกำหนดช่วงระยะเวลาหรือกรอบเวลาอาจเป็นสิ่งจำเป็นในการหามาตรฐานบางอย่างมาใช้ในการชี้ชัดไปในแนวทางเดียวกันว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นหรือไม่เนื่องจากในช่วงชีวิตแต่ละคนอาจประสบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่แตกต่างกันเกี่ยวกับประสบการณ์การย้ายถิ่นโดยในบางครั้งไม่อาจสามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า ดังนั้น “เจตนาของผู้ย้ายถิ่น” จึงมีความสำคัญมากกว่า “ระยะเวลา” และสามารถได้รับการนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการวัดการย้ายถิ่นในมิติด้านเวลาได้เช่นกันว่าเข้าข่ายเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวหรือถาวร

2.2.3 รูปแบบอื่น ๆ ของการย้ายถิ่น

จากการพิจารณาถึงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นตามที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ อาทิ ศัพท์านุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม โดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2558) พจนานุกรมด้านประชากรศาสตร์พหุภาษา ฉบับภาษาไทย (Demopaedia: Multilingual Demographic Dictionary, Thai Edition) (ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, 2556) จึงสามารถสรุปคำศัพท์สำคัญที่สะท้อนถึงรูปแบบ/ประเภทต่าง ๆ ของการย้ายถิ่นที่นอกเหนือไปจากการแบ่งตามมิติเชิงพื้นที่และเวลา ได้ดังนี้

■ **การย้ายถิ่นกลับ (return migration)** หมายถึง การย้ายถิ่นกลับจากพื้นที่ที่เคยย้ายไปมาสู่พื้นที่ที่จากมา กล่าวอีกนัย คือ เป็นการย้ายถิ่นกลับคืนสู่ถิ่นเดิมที่เคยเป็นถิ่นต้นทาง

■ **การย้ายถิ่นแบบลูกโซ่ (chain migration)** หมายถึง การย้ายถิ่นที่เกิดจากผู้ย้ายถิ่นกลุ่มแรกหรือกลุ่มก่อนหน้าได้บอกต่อไปยังคนอื่น ๆ ในพื้นที่ต้นทางจนเกิดการย้ายถิ่นตามมาสู่พื้นที่ปลายทาง (พื้นที่ที่ผู้ย้ายถิ่นกลุ่มแรก/กลุ่มก่อนหน้าได้ย้ายมาอยู่ก่อน) ในภายหลัง ซึ่งในบางครั้งอาจเรียกว่าเป็นการย้ายถิ่นแบบเชื่อมโยง โดยการย้ายถิ่นในรูปแบบดังกล่าวจะได้รับการขยายความเพิ่มเติมต่อไปในการกล่าวถึงทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุของการย้ายถิ่น อาทิ ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมของการย้ายถิ่น

■ **การย้ายถิ่นแบบปฐมภูมิ (primary migration)** หมายถึง การย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นจากความต้องการของตัวผู้ย้ายถิ่นโดยตรง ในบางครั้งจึงเรียกการย้ายถิ่นรูปแบบดังกล่าวว่าเป็นการย้ายถิ่นตามธรรมชาติ การย้ายถิ่นเสรี และการย้ายถิ่นโดยความสมัครใจ ดังนั้นผู้ย้ายถิ่นในลักษณะดังกล่าวจึงเรียกว่าผู้ย้ายถิ่นแบบปฐมภูมิ (primary migrants)

■ **การย้ายถิ่นแบบทุติยภูมิ (secondary migration)** หมายถึง การย้ายถิ่นที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของตัวผู้ย้ายถิ่นโดยตรง กล่าวคือ ในบางครั้งการย้ายถิ่นของคนบางคนอาจเป็นผลมาจากการตัดสินใจ

ของผู้อื่น เช่น การย้ายถิ่นตามสมาชิกในครอบครัว การย้ายถิ่นเพราะหน้าที่การทำงานเนื่องจากคำสั่งของเจ้านาย/เงื่อนไขของการว่าจ้าง ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ ในบางครั้งจึงสามารถเรียกการย้ายถิ่นรูปแบบดังกล่าวว่าเป็นการย้ายถิ่นแบบไม่สมัครใจ สำหรับผู้ย้ายถิ่นในลักษณะดังกล่าวจึงเรียกว่าผู้ย้ายถิ่นแบบทุติยภูมิ (secondary migrants)

จากการแบ่งประเภทการย้ายถิ่นออกเป็นรูปแบบปฐมภูมิกับทุติยภูมิในข้างต้น จึงเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งประเภทการย้ายถิ่นตามความตั้งใจที่มาพร้อมกับเหตุผลการย้ายถิ่น ซึ่งการสำรวจเกี่ยวกับสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติก็ได้มีการสอบถามเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นเช่นกัน ดังนั้น ในบางครั้งเมื่อกล่าวถึงประเภทการย้ายถิ่นจึงอาจสามารถแบ่งตามเหตุผลต่าง ๆ ของการย้ายถิ่นได้เช่นกัน เช่น การย้ายถิ่นแรงงาน การย้ายถิ่นแต่งงาน ฯลฯ

เพราะฉะนั้นจากการแบ่งประเภทการย้ายถิ่นได้หลากหลายเงื่อนไขต่าง ๆ ตามที่ได้ยกตัวอย่างไว้ในข้างต้นจึงเป็นอีกเหตุผลที่ทำให้การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อน เนื่องจากมีวิธีการวัดเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่หลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละมิติ จึงส่งผลให้เกิดความยากต่อการนำผลการศึกษาการย้ายถิ่นของงานศึกษาต่าง ๆ มาพิจารณาเปรียบเทียบว่ามีทิศทางหรือแนวโน้มการย้ายถิ่นในลักษณะใดซึ่งอาจสามารถกระทำได้แต่ต้องอาศัยการกำหนดเงื่อนไขและควบคุมตัวแปรและปัจจัยต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัยอย่างรอบด้าน

2.3 ลักษณะการย้ายถิ่นเชิงพื้นที่

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การพิจารณารูปแบบการย้ายถิ่นจากการข้ามพรมแดน จึงสามารถแบ่งการย้ายถิ่นออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การย้ายถิ่นเข้า และการย้ายถิ่นออก ทั้งนี้การพิจารณาโดยการแบ่งเป็นการย้ายเข้า/ย้ายออก เป็นการพิจารณาตั้งต้นจากตัวบุคคลหรือผู้ย้ายถิ่น (migrant) เป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกันการพิจารณาถึงการย้ายถิ่นในมิติเชิงพื้นที่/พรมแดน ยังสามารถพิจารณาตั้งต้นจากระดับของพื้นที่ที่มีการย้ายถิ่นได้เช่นกัน ซึ่งในที่นี้ได้ใช้คำว่า “ลักษณะการย้ายถิ่นเชิงพื้นที่” อย่างไรก็ตามเนื่องจากพื้นที่หรือพรมแดนนั้นสามารถได้รับการแบ่งได้หลายระดับ ดังนั้นเมื่อใช้พื้นที่ระดับประเทศเป็นเกณฑ์จึงสามารถแบ่งลักษณะการย้ายถิ่นออกเป็น 2 ระดับได้ดังนี้ คือ การย้ายถิ่นภายในประเทศ และการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (เพ็ญพร อีระสวัสดิ์, 2540)

2.3.1 การย้ายถิ่นภายในประเทศ (internal migration)

การย้ายถิ่นภายในประเทศ หมายถึง การย้ายถิ่นที่อยู่ภายในเขตแดน/พรมแดนของประเทศ ซึ่งจากการนำเสนอผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้แบ่งการย้ายถิ่นภายในประเทศออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การย้ายถิ่นระดับจังหวัด และการย้ายถิ่นระดับภูมิภาค

1) ย้ายถิ่นระดับจังหวัด หมายถึง การย้ายถิ่นโดยใช้พื้นที่หรือพรมแดนจังหวัดเป็นตัวกำหนดว่ามีการย้ายถิ่นข้ามจังหวัดหรือไม่

2) การย้ายถิ่นระดับภูมิภาค หมายถึง การย้ายถิ่นโดยใช้พื้นที่หรือพรมแดนภูมิภาคเป็นตัวกำหนดว่ามีการย้ายถิ่นข้ามภูมิภาคหรือไม่

จากการแบ่งประเภทการย้ายถิ่นภายในประเทศของสำนักงานสถิติแห่งชาติในข้างต้น จึงเป็นการแบ่งตามเงื่อนไขเชิงพื้นที่/พรมแดน ดังนั้นโดยแท้จริงแล้วการย้ายถิ่นภายในประเทศจึงสามารถมีการแบ่งในระดับต่าง ๆ ได้หลากหลายลงไปตามขอบเขตระดับพื้นที่ในแต่ละประเทศ เพราะฉะนั้นสำหรับประเทศไทย การย้ายถิ่นภายในประเทศจึงสามารถครอบคลุมได้ทั้งการย้ายถิ่นในระดับอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และครัวเรือนได้เช่นกัน

2.3.2 การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (international migration)

การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ หมายถึง การย้ายถิ่นข้ามเขตแดน/พรมแดนของประเทศ ซึ่งประเทศเป็นพื้นที่ระดับสูงสุดที่ใช้เป็นเกณฑ์วัดการย้ายถิ่น ดังนั้นการย้ายถิ่นประเภทดังกล่าวจึงมีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นข้ามชาติ (transnational migration) โดยสถานภาพของผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติอาจมีลักษณะแตกต่างกันไปตามเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการย้ายถิ่นข้ามชาติ เช่น ผู้ลี้ภัย (refugee) แรงงานข้ามชาติ (international labor) ทั้งที่ได้รับการจดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และผู้ลักลอบเข้าเมือง ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์การย้ายถิ่น การพิจารณาถึงลักษณะการย้ายถิ่นเชิงพื้นที่จึงเป็นมิติสำคัญอย่างหนึ่งในการจำแนกว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นในขอบเขตพื้นที่ที่เป็นหน่วยการวิเคราะห์หรือไม่ เนื่องจากในบางงานศึกษาอาจกำหนดว่าการย้ายถิ่นในระดับจังหวัดอาจไม่จัดว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น เพราะถือว่ายังไม่มี การเคลื่อนย้ายหรือเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยข้ามจังหวัด หรือบางงานศึกษาอาจมุ่งเน้นไปที่ผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติหรือการย้ายถิ่นระหว่างประเทศเป็นหลัก อย่างไรก็ตามในแง่ของการศึกษาเชิงสำรวจข้อมูลสถานการณ์การย้ายถิ่นจากคนจำนวนมาก การนำเสนอข้อมูลการย้ายถิ่นในแต่ละระดับพื้นที่จึงช่วยทำให้เห็นมิติที่หลากหลายของการย้ายถิ่นได้เช่นกัน ดังเช่นการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ก็ได้มีการสำรวจและนำเสนอข้อมูลการย้ายถิ่นเชิงพื้นที่ในแต่ละระดับตั้งแต่จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ ซึ่งช่วยทำให้เห็นภาพของสถานการณ์การย้ายถิ่นในแต่ละระดับพื้นที่ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น โดยในการศึกษารังนี้ก็ได้มุ่งเน้นนำเสนอลักษณะการย้ายถิ่นเชิงพื้นที่ด้วยเช่นกัน โดยแบ่งระดับการย้ายถิ่นตามขอบเขตพื้นที่ 3 ระดับ ได้แก่ จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ เช่นเดียวกัน

2.4 สาเหตุการย้ายถิ่น

นอกเหนือไปจากการกำหนดมาตรฐานหรือเกณฑ์ในการวัดว่าการเคลื่อนย้ายหรือเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยในแต่ละพื้นที่/เวลาเข้าข่ายว่าเป็นการย้ายถิ่นหรือไม่ ในบางครั้งการจำแนกประเภทการย้ายถิ่นก็ได้ยึดถือตามสาเหตุของการย้ายถิ่นดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ในข้างต้นเช่นกัน ทั้งนี้ในการพิจารณาหรือวิเคราะห์ว่าการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งของแต่ละคนนั้นเกิดจากสาเหตุใดหรือมีเงื่อนไขใดที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวนำต่อการย้ายถิ่น การพิจารณาถึงทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับสาเหตุของการย้ายถิ่น ดังนั้นจากการทบทวนวรรณกรรมจึงสามารถสรุปรายละเอียดเกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นได้ดังต่อไปนี้

2.4.1 ทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิก

ทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกในที่นี้ หมายถึง ทฤษฎีการย้ายถิ่นที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์การย้ายถิ่นในช่วงยุคแรกเริ่มซึ่งมีลักษณะเป็นทฤษฎีระดับมหภาค ซึ่งมีลักษณะเป็นการอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นในเชิงแบบแผนหรือกฎของการย้ายถิ่น ตลอดจนปัจจัยหรือระบบต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น โดยลักษณะเด่นของทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกคือเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับการพัฒนามาจากนักวิชาการสาขาต่าง ๆ ได้แก่ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และประชากรศาสตร์ โดยในที่นี้ได้จำแนกทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกออกเป็น 3 กลุ่มทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นของ Ravenstein ทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นของ Lee และทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการย้ายถิ่น โดยสามารถสรุปสาระสำคัญในแต่ละกลุ่มทฤษฎีได้ดังนี้

1) ทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นของ Ravenstein

Ravenstein (1889) ซึ่งเป็นนักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันได้เสนอกฎแห่งการย้ายถิ่น (The laws of migration) และแนวคิดเกี่ยวกับกระแสของการย้ายถิ่น (The currents of migration) โดยเริ่มต้นจากการศึกษาแบบแผนการย้ายถิ่นจากข้อมูลสำมะโนประชากรในสหราชอาณาจักร และขยายขอบเขตการศึกษาไปสู่ระดับนานาชาติด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลการย้ายถิ่นของประเทศอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วยกัน สำหรับกฎแห่งการย้ายถิ่นของ Ravenstein มีสาระสำคัญต่าง ๆ ดังนี้

(1) ปริมาณการย้ายถิ่นมีความสัมพันธ์ผกผันกับระยะทาง กล่าวคือปริมาณผู้ย้ายถิ่นจะลดน้อยลงเมื่อระยะทางเพิ่มขึ้น ในทางตรงกันข้ามปริมาณผู้ย้ายถิ่นจะเพิ่มขึ้นเมื่อระยะทางสั้นลง

(2) การย้ายถิ่นมีลักษณะเป็นลำดับขั้นตอน (step by step) กล่าวคือในการย้ายถิ่นจะมีลักษณะเป็นกระบวนการกระจายผู้ย้ายถิ่นออกไปจากพื้นที่ต้นทาง เช่นเดียวกับกระบวนการดึงดูดให้ผู้ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ปลายทาง เมื่อพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งมีผู้ย้ายออกไปก็จะมีผู้ย้ายถิ่นจากที่อื่นในพื้นที่ที่ห่างไกลออกไปย้ายเข้ามา

สู่ในพื้นที่นั้น ๆ เป็นลำดับขั้นตอนเช่นนี้เรื่อยไป โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในกรณีเกิด การขยายตัวของเมือง (urbanization) อย่างรวดเร็ว ซึ่งส่วนใหญ่มีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นเข้าสู่ศูนย์กลางหรือ พื้นที่ที่เป็นแหล่งดึงดูดผู้คนจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความเจริญด้านอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจการค้าใน พื้นที่นั้น ๆ ทั้งนี้การมีประชากรย้ายออกจากพื้นที่หนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมากก็จะทำให้เกิด “กระแสการย้ายถิ่น” (The currents of migration) ตามมา

(3) ทุกครั้งที่เกิดการย้ายถิ่นกระแสหลัก (main current/stream) จะเกิดกระแสการย้ายถิ่นย้อนกลับ หรือการย้ายถิ่นกระแสรอง (counter current/stream) เสมอ

(4) ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นน้อยกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท อันเป็นผลมาจากความแตกต่างเชิงพื้นที่ระหว่างเมืองกับชนบท

(5) เพศชายและหญิงมีความแตกต่างกันในด้านระยะทางของการย้ายถิ่น โดยพบว่าเพศหญิงมี แนวโน้มย้ายถิ่นในระยะทางไกลมากกว่าเพศชาย ในทางตรงกันข้ามก็เช่นกัน

(6) การพัฒนาเทคโนโลยีและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับปริมาณการย้ายถิ่น กล่าวคือเมื่อมีการพัฒนาเพิ่มขึ้นก็จะส่งผลต่อการย้ายถิ่นเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเทคโนโลยีด้าน การคมนาคมหรือการเดินทางอันเอื้อต่อการมีช่องทางในการเดินทางที่หลากหลายและสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ตลอดจนการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมอันเป็นศูนย์กลางแรงงานและเศรษฐกิจ

(7) สภาพเศรษฐกิจ สังคม/การเมือง และสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยให้เกิดการย้ายถิ่น เช่น การหลีกเลี่ยง ข้อบังคับทางกฎหมายหรือจารีตประเพณีทางสังคมที่เข้มงวด ปัญหาสังคม สภาพอากาศที่เลวร้าย ความเติบโต ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงขับเคลื่อนทางด้านเศรษฐกิจ (economic motive) หรือความปรารถนาส่วน บุคคลที่ต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้นอันเกิดจากมุมมองในเชิงวัตถุ (material respects) เช่น ความต้องการความ สะดวกสบายจากปัจจัยพื้นฐาน การมีโอกาสในการทำงานหรือการได้รายได้ที่สูงขึ้น

2) ทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นของ Lee

ในเบื้องต้น Everett S. Lee (1966) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไว้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง ที่อยู่อาศัยอย่างถาวรหรือกึ่งถาวร ซึ่งการย้ายถิ่นไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตามทั้งในแง่ทิศทาง ขอบเขต ระยะเวลาในการเคลื่อนย้าย ต่างมีความเกี่ยวข้องกับจุดเริ่มต้นหรือพื้นที่ต้นทาง (origin) จุดหมายปลายทาง หรือพื้นที่ปลายทาง (destination) และอุปสรรคต่าง ๆ ที่อยู่ระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทาง (intervening sets of obstacles) โดยในแต่ละพื้นที่ได้มีปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนในการผลักดันหรือดึงดูดต่อการย้ายถิ่นเข้า หรือออกในลักษณะที่แตกต่างกันไป ด้วยเหตุนี้ Lee จึงได้พัฒนาแนวการวิเคราะห์การย้ายถิ่นดังกล่าวมาสู่การ เป็นทฤษฎีปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด (push-and-pull factors)

เมื่อเปรียบเทียบกับทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นของ Ravenstein ดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ Lee ได้อธิบายแบบแผนของการย้ายถิ่นอย่างมีระบบมากขึ้น โดยรวบรวมปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้ย้ายถิ่น และแบ่งปัจจัยดังกล่าวออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

- 1) ปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในท้องที่ต้นทาง
- 2) ปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในท้องที่ปลายทาง
- 3) อุปสรรคขัดขวางการย้ายถิ่น
- 4) ปัจจัยส่วนตัวของผู้ที่คิดจะย้ายถิ่น

ทั้งนี้ การจำแนกปัจจัยต่าง ๆ ในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง Lee ได้แบ่งลักษณะของปัจจัยออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ ปัจจัยเชิงบวก (+) ปัจจัยเชิงลบ (-) และปัจจัยศูนย์ (0)

1) ปัจจัยเชิงบวก หมายถึง ปัจจัยต่าง ๆ ที่ดึงดูดให้บุคคลคนหนึ่งตัดสินใจคงอยู่ในถิ่นเดิม (pulled factors) หรือดึงดูดให้คนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่

2) ปัจจัยเชิงลบ หมายถึง ปัจจัยต่าง ๆ ที่ผลักดันให้บุคคลคนหนึ่งได้ตัดสินใจย้ายออกไปจากถิ่นเดิม (pushed factors) หรือไม่ดึงดูดให้คนอื่นนอกพื้นที่ย้ายมาอยู่

3) สำหรับปัจจัยศูนย์ หมายถึง ปัจจัยซึ่งไม่มีผลทั้งในทางบวกหรือลบต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น

ทั้งนี้การที่ปัจจัยหนึ่ง ๆ จะเป็น บวก ลบ หรือศูนย์ นอกจากขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่แล้วยังขึ้นอยู่กับการประเมินโดยตัวผู้ที่ตัดสินใจจะย้ายถิ่นด้วย โดยการประเมินดังกล่าวมีลักษณะเป็นการเปรียบเทียบปัจจัยที่เป็นบวก และลบ ระหว่างพื้นที่ต้นทางและปลายทาง กล่าวอีกนัยคือการพิจารณาว่าระหว่างพื้นที่ที่ตนเองกำลังอาศัยอยู่กับพื้นที่ที่กำลังจะย้ายไป ในแต่ละพื้นที่มีปัจจัยเชิงบวกหรือปัจจัยเชิงลบมากกว่า/น้อยกว่ากัน และปัจจัยใดบ้างที่พอเป็นที่ยอมรับได้หากพบว่าทั้ง 2 พื้นที่ต่างมีปัจจัยเชิงบวกและลบในลักษณะที่แตกต่างกันไป ซึ่งการประเมินดังกล่าวนอกจากคำนึงถึงถึงปัจจัยแทรกกลางหรือโอกาสในการย้ายถิ่น เช่น ระยะเวลาและรูปแบบการเดินทาง กฎหมายเกี่ยวกับการย้ายถิ่น ฯลฯ ยังหมายรวมถึงปัจจัยส่วนบุคคลด้วยเช่นกัน เช่น การมีบุตร/คู่สมรส รายได้หรือค่าใช้จ่ายสำหรับการย้ายถิ่น ขนาดและความต้องการของครอบครัว (เพ็ญพร อีระสวัสดิ์, 2540)

นอกจากนี้ ในแง่ของกฎหรือแบบแผนการย้ายถิ่น Lee (1966) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับกฎหรือแบบแผนการย้ายถิ่นไว้ดังต่อไปนี้

- การย้ายถิ่นเป็นกระบวนการคัดสรรประชากรในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง กล่าวคือประชากรแต่ละคนมีการตอบสนองต่อปัจจัยเชิงบวกและปัจจัยเชิงลบซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในลักษณะที่แตกต่างกันไป โดยผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมหรือตอบสนองทางบวกต่อพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งก็จะได้รับการเลือกสรรให้อยู่พื้นที่นั้น ๆ หรือย้ายไปอยู่พื้นที่นั้น ๆ อย่างไรก็ตามในทางตรงกันข้ามถ้าเป็นประชากรที่มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมหรือมีการตอบสนองทางลบต่อพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งก็จะส่งผลให้เกิดการย้ายออกไปจากพื้นที่นั้น ๆ

- ปริมาณการย้ายถิ่นผันแปรตามความแตกต่างระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ และตามความแตกต่างของผู้ที่อาศัยในพื้นที่เหล่านั้น กล่าวคือถ้าพื้นที่ปลายทางมีปัจจัยเชิงบวกมากกว่าพื้นที่ต้นทางหรือพื้นที่ต้นทางมีปัจจัยเชิงลบมากกว่าพื้นที่ปลายทาง ปริมาณการย้ายถิ่นจากพื้นที่ต้นทางไปยังพื้นที่ปลายทางก็จะสูงตาม เช่นเดียวกับการเปรียบเทียบชีวิตความเป็นอยู่ของคนที่อยู่ในพื้นที่ปลายทาง ถ้าพบว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าคนในพื้นที่ต้นทาง ปริมาณการย้ายถิ่นก็จะเพิ่มขึ้นตามด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ปริมาณการย้ายถิ่นยังสามารถผันแปรผกผันกันอุปสรรคของการย้ายถิ่น กล่าวคือหากมีอุปสรรคหรือข้อจำกัดมาก ปริมาณการย้ายถิ่นก็อาจลดลง แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าหากมีอุปสรรคหรือข้อจำกัดน้อย ปริมาณการย้ายถิ่นก็จะเพิ่มขึ้น

- กระแสการย้ายถิ่นอาจมีกระแสย้อนกลับ เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นพบว่าปัจจัยต่าง ๆ ในพื้นที่ปลายทางไม่ได้มีลักษณะเป็นไปตามที่คาดหวังหรือต้องการ

- ลักษณะของผู้ย้ายถิ่นมีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น เช่น ผู้ที่มีการศึกษาในระดับสูง/ผู้ที่มีความทะเยอทะยาน/ผู้มีสุขภาพที่ดี มีแนวโน้มตอบสนองต่อการปรับตัวเข้ากับพื้นที่ปลายทาง (มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจย้ายถิ่น) มากกว่าบุคคลโดยทั่วไปในพื้นที่ต้นทาง

3) ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการย้ายถิ่น

ในทางเศรษฐศาสตร์ก็ได้มีการพัฒนาทฤษฎีขึ้นมาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นได้เช่นกัน โดยมีพื้นฐานความคิดแบบปัจจัยเศรษฐกิจกำหนด โดยมองว่าระดับการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงความต้องการความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล ตลอดจนอุปสงค์และอุปทานปัจจัยการผลิตด้านแรงงานมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นขึ้นมา อย่างไรก็ตามการพิจารณามิติทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับมิติด้านการพัฒนาและสังคมก็เป็นสิ่งที่ได้รับการกล่าวถึงและพัฒนาไปสู่ทฤษฎีต่าง ๆ สำหรับใช้อธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นได้อย่างรอบด้านมากขึ้นเช่นกัน โดยในที่นี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึงทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการย้ายถิ่นจำนวน 2 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีการย้ายถิ่นในมุมมองเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก และทฤษฎีตลาดแรงงานทวิลักษณ์ ซึ่งต่างเป็นทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้ในการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นโดยตรง

สำหรับทฤษฎีการย้ายถิ่นในมุมมองเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก (Neoclassical Economics and Labor Migration Theory) เป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นของแรงงานกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยอาศัยฐานแนวคิดเรื่องปัจจัยหลักและปัจจัยดึงดูด โดยอธิบายสาเหตุเกี่ยวกับการย้ายถิ่นว่าเป็นผลมาจากความไม่เท่าเทียมกันในระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเชิงเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ต้นทางกับพื้นที่ปลายทาง ความไม่สมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานในตลาดแรงงาน ตลอดจนความแตกต่างระหว่างอัตราค่าจ้างระหว่าง 2 พื้นที่ที่นำมาเปรียบเทียบ เพราะฉะนั้นการย้ายถิ่นจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการลดความไม่เท่าเทียมกันในระดับการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างพื้นที่ เนื่องจากปริมาณการย้ายถิ่น

จากพื้นที่หนึ่งไปสู่พื้นที่หนึ่งจะช่วยให้เกิดดุลยภาพด้านอุปสงค์และอุปทานในตลาดแรงงาน ตลอดจนการปรับอัตราค่าจ้างตามมา (พัชรวาลัย วงศ์บุญสิน, 2552)

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงทฤษฎีตลาดแรงงานทวิลักษณ์ (Dual Labor Market Theory) ซึ่งได้รับการพัฒนาโดย Michael J. Piore (1979) ทฤษฎีดังกล่าวได้มุ่งเน้นไปที่โครงสร้างและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของสังคมอุตสาหกรรม กล่าวคือในแต่ละสังคมได้มีการแบ่งชั้นของตลาดออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ตลาดปฐมภูมิหรือตลาดระดับบน และตลาดทุติยภูมิหรือตลาดระดับล่าง โดยตลาดระดับล่างเป็นตลาดที่มีระบบการผลิตแบบเน้นแรงงาน (labor intensive) ซึ่งเป็นแรงงานระดับล่างหรือมีทักษะต่ำ (low skill) ซึ่งมีแนวโน้มที่จะไม่ค่อยอำนวยความสะดวกต่อความมั่นคงในการทำงาน มีค่าตอบแทนต่ำ และเชื่อมโยงกับสถานภาพทางสังคมที่ต่ำหรือยากต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งทางสังคม ซึ่งลักษณะงานดังกล่าวเป็นงานที่คนในพื้นที่ไม่ยอมทำโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมแบบอุตสาหกรรม จึงส่งผลให้ในสังคมอุตสาหกรรมจึงขาดแคลนอุปทานแรงงานในตลาดระดับล่าง และนำไปสู่ความต้องการแรงงาน การมีนโยบายว่าจ้างแรงงานจากต่างแดนจนทำให้กลายเป็นพื้นที่ปลายทางสำหรับการย้ายถิ่นเข้ามาสำหรับแรงงานข้ามชาติที่มาจากพื้นที่อื่นที่ไม่ใช่สังคมอุตสาหกรรมหรือมีระดับการพัฒนาที่ต่ำกว่า (พัชรวาลัย วงศ์บุญสิน, 2552) เพราะฉะนั้นจุดเน้นสำคัญของทฤษฎีตลาดแรงงานทวิลักษณ์จึงมุ่งไปที่อุปสงค์แรงงาน ในทางตรงกันข้ามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก ได้มุ่งเน้นไปที่อุปทานแรงงานเป็นหลัก

2.4.2 ทฤษฎีการย้ายถิ่นอื่น ๆ

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเหตุผลด้านเศรษฐกิจแม้จะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น แต่การตัดสินใจย้ายถิ่นหรือมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ประกอบการพิจารณาไปด้วย ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้อาจเป็นได้ทั้งคุณสมบัติส่วนบุคคล ตลอดจนปัจจัยภายนอกอย่างสภาพแวดล้อมในพื้นที่ต้นทางและปลายทางทั้งในมิติทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และปัจจัยสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับอุปสรรคแทรกกลางต่าง ๆ อาทิ ความสะดวกในการเดินทาง กฎหมายและนโยบายด้านการย้ายถิ่น ฯลฯ อย่างไรก็ตามปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้อาจไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจหรือทำให้เกิดการย้ายถิ่นขึ้นมาได้โดยตรงเสมอไป แต่อาจส่งผลกระทบทางอ้อมหรือมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกันจนกว่าจะนำไปสู่การตัดสินใจย้ายถิ่น ด้วยเหตุนี้การเกิดขึ้นของทฤษฎีการย้ายถิ่นในเวลาต่อมาจึงเริ่มให้ความสำคัญกับกระบวนการหรือภาพเคลื่อนไหวของตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นว่าตัวแสดงต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากตัวผู้ย้ายถิ่นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกลไกสังคมตลอดจนกระบวนการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร

โดยสรุปสำหรับทฤษฎีการย้ายถิ่นอื่น ๆ ในที่นี้เป็นทฤษฎีที่ได้รับการพัฒนาต่อยอดขึ้นมาจากทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นแบบข้ามชาติได้อย่างชัดเจนและสะท้อน

ถึงการย้ายถิ่นในมุมมองแบบกระบวนการมากขึ้น โดยทฤษฎีที่จะกล่าวถึงในที่นี่แบ่งออกเป็น 3 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีเครือข่ายการย้ายถิ่น ทฤษฎีว่าด้วยสถาบันรองรับผู้ย้ายถิ่น และทฤษฎีกลไกสาเหตุเชิงสะสม

1) ทฤษฎีเครือข่ายการย้ายถิ่น

ทฤษฎีเครือข่ายการย้ายถิ่น (Migration Network Theory) เป็นทฤษฎีการย้ายถิ่นที่มีพื้นฐานมุมมองในเชิงสังคมวิทยา กล่าวคือผู้ย้ายถิ่นอาจมีเครือข่ายโยงใยกับผู้ย้ายถิ่นรุ่นก่อนหน้า ผู้ไม่ย้ายถิ่น รวมถึงนายจ้าง ทั้งในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง ทั้งนี้ทฤษฎีดังกล่าวมองว่าเครือข่ายเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งอันเป็นกลไกสำคัญที่เอื้อต่อการย้ายถิ่น ซึ่งปัจเจกบุคคลจะมีทุนทางสังคมและใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมได้ก็ต่อเมื่อเป็นสมาชิกของเครือข่ายและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ และเป็นพื้นฐานของการลดต้นทุนในการย้ายถิ่นและต่อยอดทุนในด้านอื่น ๆ ตามมาภายหลังจากการย้ายเข้าไปอยู่ในอีกพื้นที่หนึ่ง ได้แก่ ทุนทางการเงิน/ทรัพย์สิน อาทิ ค่าจ้าง ที่พักอาศัย อาหาร ฯลฯ รวมถึงทุนมนุษย์ อาทิ การมีทักษะเพิ่มขึ้น มีความรู้เพิ่มขึ้นจากงานที่ได้ทำ ความรู้ที่ได้จากการเรียน/สอน ตลอดจนการลดภาระค่าใช้จ่ายพื้นฐาน เช่น ค่าเช่าที่พักในช่วงแรกเริ่มของการย้ายถิ่น เป็นต้น (Massey et al., 1993; พัทธราวลัย วงศ์บุญสิน, 2552) เพราะฉะนั้นโดยสรุปแล้ว เครือข่ายของการย้ายถิ่นจึงหมายถึงชุดสายสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่เชื่อมโยงผู้ย้ายถิ่น ผู้ที่เคยย้ายถิ่นมาแล้ว และผู้ที่ไม่เคยย้ายถิ่นในพื้นที่ต้นทางและพื้นที่ปลายทางเข้าไว้ด้วยกันผ่านสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อนฝูง และการมีอยู่ของชุมชนในลักษณะที่เป็นกลุ่มคนที่มาจากร้านเกิดเดียวกัน

2) ทฤษฎีว่าด้วยสถาบันรองรับผู้ย้ายถิ่น

ทฤษฎีว่าด้วยสถาบันรองรับผู้ย้ายถิ่น (Migrant-supporting Institutional Theory) หรือทฤษฎีเชิงสถาบัน (Institutional Theory) เป็นทฤษฎีที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่ออธิบายสาเหตุที่ว่าทำไมการย้ายถิ่นจึงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและมีปริมาณเพิ่มขึ้น โดยองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นนอกเหนือไปจากการมีเครือข่ายทางสังคม คือ การเกิดองค์กรหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเอื้อหรือส่งเสริมการย้ายถิ่นซึ่งกลุ่มหรือองค์กรดังกล่าวเป็นสถาบันนอกภาครัฐและเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกลไกภาครัฐของพื้นที่ต้นทางและปลายทางที่มีนโยบายเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น เช่น การจำกัดคุณสมบัติหรือปริมาณผู้ย้ายถิ่นเข้า การกำหนดระยะเวลาในการพำนักในพื้นที่ปลายทางของคนต่างถิ่น ฯลฯ สถาบันนอกภาครัฐดังกล่าวนี้จึงมีบทบาทสำคัญต่อการย้ายถิ่นทั้งในแง่ที่เป็นทุนทางสังคมหรือกลไกทางสังคม โดยสามารถเป็นได้ทั้งสถาบันที่ไม่หวังผลกำไรเพื่ออำนวยความสะดวกและให้คำปรึกษา/การบริการต่าง ๆ แก่ผู้ย้ายถิ่น ตลอดจนการส่งเสริมการปรับปรุงกฎหมายและการปฏิบัติต่อผู้ย้ายถิ่นโดยคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน และสถาบันภาคเอกชนที่คาดหวังผลกำไรที่ทำหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกด้านการย้ายถิ่นทั้งในรูปแบบการย้ายถิ่นที่ถูกและผิดกฎหมาย ซึ่งในบางครั้งการดำเนินงานของสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้อาจอยู่เหนือวิสัยการควบคุมของภาครัฐหรือรัฐจำต้องยอมรับอย่างเลี่ยงเสียไม่ได้เพราะอาจมีความขัดแย้งกับกลุ่ม

ผลประโยชน์ต่าง ๆ ดังนั้นการเกิดขึ้นและการมีอยู่ของสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีส่วนทำให้กระบวนการย้ายถิ่นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา (Massey et al., 1993; พิชราวลัย วงศ์บุญสิน, 2552)

3) ทฤษฎีกลไกสาเหตุเชิงสะสม

ทฤษฎีกลไกสาเหตุเชิงสะสม (Cumulative Causation Mechanism Theory) เป็นทฤษฎีการย้ายถิ่นที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากทฤษฎีเครือข่ายและสถาบันของการย้ายถิ่น เพื่อนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในปริมาณที่เพิ่มขึ้น โดยมองว่าการย้ายถิ่นเป็นผลของสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นนั่นเอง เช่น การเกิดเครือข่ายการย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของตลาดแรงงาน การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันในพื้นที่ปลายทาง ฯลฯ (Massey et al., 1993; พิชราวลัย วงศ์บุญสิน, 2552) กล่าวอีกนัยคือผลพวงจากการย้ายถิ่นในอดีตส่งผลให้เกิดการสะสมกระบวนการเปลี่ยนแปลงในกลไกและปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการย้ายถิ่นในครั้งต่อมา จึงส่งผลให้เหตุผลที่ใช้ในการตัดสินใจย้ายถิ่นมีลักษณะที่ซับซ้อนมากขึ้นหรือมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างเป็นกระบวนการมากกว่าการอธิบายด้วยสาเหตุหรือปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งหรือเพียงไม่กี่ปัจจัยดังที่ทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกได้นำเสนอไว้

2.4.3 ข้อสรุปเกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุการย้ายถิ่น

โดยสรุป ทฤษฎีเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในช่วงแรกซึ่งได้รับการพัฒนาโดยกลุ่มนักวิชาการสาขาภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และประชากรศาสตร์ มีแนวโน้มอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นในระดับมหภาคเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นการอธิบายปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมของสังคมโดยเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางในมิติความแตกต่างเชิงพื้นที่เป็นกรอบหลักในการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นโดยเชื่อมโยงกับการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งกรอบหรือมุมมองการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกอาจทำให้ละเลยมิติระดับตัวบุคคลและความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นที่มีส่วนอธิบายการย้ายถิ่นในมุมมองแบบกระบวนการทางสังคม เช่น เครือข่ายทางสังคม สถาบันทางสังคม กลุ่มผลประโยชน์ ฯลฯ ดังนั้นในเวลาต่อมา นักสังคมวิทยาจึงเริ่มมีบทบาทในการพัฒนาต่อกรอบแนวทางในการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นโดยคำนึงถึงมิติเกี่ยวกับกระบวนการทางสังคมและตัวแสดงต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมากขึ้น ซึ่งช่วยให้เข้าใจมิติเชิงลึกของการย้ายถิ่นและตอบโจทย์ได้ชัดเจนมากขึ้นว่าเพราะเหตุใดการย้ายถิ่นจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่เรื่อยมา อย่างไรก็ตามสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในภาพรวมระดับประเทศเป็นหลัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกมาเป็นกรอบแนวทางหลักสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทยต่อไป

2.5 ผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการย้ายถิ่นสามารถเป็นได้ทั้งสาเหตุต่อและผลลัพธ์จากปรากฏการณ์อื่น ๆ ในทางประชากร ได้แก่ ขนาด การกระจายตัว โครงสร้างทางประชากร ภาวะเจริญพันธุ์ และการตาย ตลอดจนปรากฏการณ์ทางสังคมหรือปัจจัยภายนอกปรากฏการณ์ทางประชากร อันได้แก่ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม (เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, 2540) โดยสามารถสรุปสาระสำคัญและยกตัวอย่างผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่นหรืออิทธิพลของการย้ายถิ่นต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

2.5.1 ผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่นภายในปรากฏการณ์ทางประชากร

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่านอกเหนือไปจากการย้ายถิ่น ปรากฏการณ์ทางประชากรยังประกอบด้วยขนาด การกระจายตัว โครงสร้างทางประชากร ภาวะเจริญพันธุ์ และการตาย ซึ่งปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ต่างเป็นทั้งสาเหตุและผลลัพธ์ต่อกันและกัน สำหรับในที่นี้ เนื่องจากการกล่าวถึงผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่นเป็นหลัก จึงสามารถสรุปอธิบายผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่นภายในปรากฏการณ์ทางประชากรในแต่ละปรากฏการณ์ได้ดังนี้

1) ขนาด

ในเบื้องต้นการย้ายถิ่นเข้ามีแนวโน้มทำให้พื้นที่ปลายทางมีขนาดประชากรเพิ่มขึ้น ในขณะที่การย้ายถิ่นออกมีแนวโน้มทำให้พื้นที่ต้นทางมีขนาดประชากรที่ลดลง อย่างไรก็ตามการพิจารณาว่าการย้ายถิ่นมีผลต่อขนาดประชากรในแต่ละพื้นที่ (ทั้งพื้นที่ต้นทางและพื้นที่ปลายทาง) ว่ามีปริมาณเพิ่มขึ้นหรือลดลงเท่าใด จึงควรพิจารณาจากจำนวนการย้ายถิ่นสุทธิ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการนำขนาดประชากรที่ย้ายถิ่นเข้าและออกในแต่ละพื้นที่มาหาผลต่าง ก็จะทำให้ทราบว่า การย้ายถิ่นส่งผลต่อขนาดของประชากรในพื้นที่มากหรือน้อยเพียงใด

2) การกระจายตัว

การย้ายถิ่นนอกจากส่งผลต่อขนาดประชากรในแต่ละพื้นที่ ยังส่งผลต่อการกระจายตัวของประชากรในพื้นที่ด้วยเช่นกัน กล่าวคือในกรณีที่พื้นที่ปลายทางจำนวนการย้ายถิ่นสุทธิเป็นบวกหรือมีผู้ย้ายถิ่นเข้าไปเป็นจำนวนมาก ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ก็จะยิ่งมีมากขึ้นอันสะท้อนถึงการกระจุกตัวอย่างหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ดังกล่าว ในทางตรงกันข้ามถ้าพื้นที่หนึ่ง ๆ มีผู้ย้ายถิ่นออกไปเป็นจำนวนมากหรือมีจำนวนการย้ายถิ่นสุทธิติดลบ การกระจุกตัวของประชากรในพื้นที่ดังกล่าวก็就会有ความหนาแน่นลดลง ด้วยเหตุนี้การพิจารณาถึงเรื่องการกระจายตัวของประชากรจึงสะท้อนถึงเรื่องของขนาดของประชากรกับจำนวนผู้ย้ายถิ่นตลอดจนขนาดของพื้นที่ด้วยเช่นกัน

สำหรับการพิจารณาพื้นที่ต้นทางและปลายทางของการย้ายถิ่นก็มีระดับแตกต่างกันไปตามขอบเขตของการศึกษา เช่น ระหว่างประเทศ ระหว่างภูมิภาคในประเทศเดียวกัน ระหว่างจังหวัด ระหว่างอำเภอ ฯลฯ นอกจากนี้การพิจารณาความหนาแน่นของประชากรในมิติเขตเมืองและชนบทก็เป็นสิ่งที่นักประชากรศาสตร์ได้ให้ความสนใจด้วยเช่นกัน

3) โครงสร้างทางประชากร

โครงสร้างหรือองค์ประกอบทางประชากรเป็นการพิจารณาถึงคุณสมบัติหรือลักษณะต่าง ๆ ของบุคคล ทั้งนี้เมื่อนำไปพิจารณาร่วมกับขนาดหรือปริมาณของผู้ย้ายถิ่นจำนวนมาก จากแนวคิด ทฤษฎี และกฎหรือแบบแผนการย้ายถิ่นตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นที่กล่าวถึงคุณสมบัติทางประชากรของผู้ที่มีแนวโน้มย้ายถิ่นว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานหรือคนหนุ่มสาว ดังนั้นช่วงวัยหรืออายุที่เป็นคุณสมบัติของผู้ย้ายถิ่นจึงอาจส่งผลให้พื้นที่ต้นทางและปลายทางมีโครงสร้างอายุประชากรเปลี่ยนแปลงได้ในกรณีที่มีขนาดการย้ายถิ่นเกิดขึ้นในปริมาณมาก

ดังนั้นถ้าสมมติให้ในพื้นที่ต้นทางหนึ่ง ๆ ประชากรวัยแรงงานหรือคนหนุ่มสาวมีอัตราการย้ายถิ่นออกที่สูง ก็จะส่งผลให้โครงสร้างอายุประชากรช่วงวัยแรงงานมีขนาดลดลง ในทางตรงกันข้ามถ้าพื้นที่ปลายทางแห่งหนึ่งมีจำนวนประชากรวัยแรงงานหรือคนหนุ่มสาวย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น ก็จะทำให้โครงสร้างอายุประชากรในพื้นที่ปลายทางมีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานเพิ่มขึ้น ซึ่งโครงสร้างอายุประชากรที่แตกต่างกันไปนี้ก็จะส่งผลต่อการคำนวณค่าสถิติต่าง ๆ ทางประชากร อาทิ อัตราส่วนพึ่งพิง อายุมัธยฐาน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดสถานะความเป็นสังคมสูงวัยในแต่ละพื้นที่ได้เช่นกัน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเรื่องไปยังมิติอื่น ๆ เช่น โอกาสการมีภาวะเจริญพันธุ์ นโยบายประชากร ระดับการพัฒนาเศรษฐกิจ ฯลฯ ดังนั้นการย้ายถิ่นจึงส่งผลต่อโครงสร้างอายุประชากร อย่างไรก็ตามเนื่องจากคุณสมบัติหรือตัวแปรเกี่ยวกับประชากรมีเป็นจำนวนมาก เช่น เพศ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ฯลฯ การย้ายถิ่นเข้าหรือออกในพื้นที่หนึ่ง ๆ ถ้ามีปริมาณหรือจำนวนผู้ย้ายถิ่นที่มาก คุณสมบัติหรือลักษณะประจำตัวของผู้ย้ายถิ่นเหล่านั้นก็อาจส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางประชากรในแต่ละพื้นที่ได้เช่นกัน

4) ภาวะเจริญพันธุ์

การย้ายถิ่นสามารถส่งผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์ทั้งในพื้นที่ต้นทางและปลายทางได้เช่นกัน เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ดังนั้นโอกาสการมีภาวะเจริญพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับตัวผู้ย้ายถิ่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ย้ายถิ่นที่เป็นเพศหญิง อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้วการตัดสินใจมีบุตรเกิดขึ้นจากหลายเหตุปัจจัย เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมในแต่ละสังคม การคุมกำเนิด การสมรส ฯลฯ เพียงแต่การย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์ทางประชากรที่เหนี่ยวนำให้ในแต่ละพื้นที่มีโอกาสด้านภาวะเจริญพันธุ์แตกต่างกันหรือลดลงตามปริมาณการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นเท่านั้น

ดังนั้นในกรณีถ้าสมมติให้ผู้หญิงทุกคนพร้อมที่จะมีบุตร ถ้าในพื้นที่ต้นทางแห่งหนึ่งมีประชากรเพศหญิงวัยแรงงาน/วัยเจริญพันธุ์ย้ายออกไปเป็นจำนวนมาก โอกาสที่จะมีภาวะเจริญพันธุ์หรือระดับภาวะเจริญพันธุ์ในพื้นที่ต้นทางก็จะลดลง ในทางตรงกันข้ามถ้าพื้นที่ปลายทางแห่งหนึ่งมีประชากรเพศหญิงวัยแรงงาน/วัยเจริญพันธุ์ย้ายถิ่นเข้ามาเป็นจำนวนมาก ก็จะทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีโอกาสที่จะมีระดับภาวะเจริญพันธุ์เพิ่มขึ้นตามมาได้เช่นกัน

5) การตายและความเจ็บป่วย

การย้ายถิ่นสามารถส่งผลต่อการตายในพื้นที่ต้นทางและปลายทางได้เช่นกัน กล่าวคือเมื่อพิจารณาเฉพาะในมิติอัตราการตายกับช่วงอายุ เนื่องจากประชากรวัยแรงงานซึ่งเป็นวัยที่มีโอกาสหรือความเสี่ยงในการตายต่ำกว่าผู้สูงอายุ ดังนั้นถ้าในพื้นที่ต้นทางมีการย้ายถิ่นออกของประชากรวัยแรงงานจำนวนมาก จึงอาจส่งผลให้ในพื้นที่ต้นทางมีอัตราการตายที่สูงขึ้นอันเกิดจากประชากรผู้สูงวัยซึ่งมีโอกาหรือความเสี่ยงในการตายสูงกว่าคนวัยอื่น ๆ ในขณะเดียวกันถ้าในพื้นที่ปลายทางใด ๆ มีประชากรวัยแรงงานย้ายเข้าไปอาศัยอยู่เป็นปริมาณมาก อัตราการตายในพื้นที่ปลายทางก็อาจมีตัวเลขที่ลดลงเนื่องจากประชากรที่เป็นฐานสำหรับการคำนวณหาอัตราการตายมีเพิ่มสูงขึ้นในขณะที่สัดส่วนประชากรวัยสูงอายุนั้นมีเท่าเดิม ดังนั้นภายใต้ข้อสมมติที่ว่าถ้ายิ่งประชากรมีอายุมากขึ้น ก็จะมีความเสี่ยงหรือโอกาสการตายมากขึ้น หรือกล่าวอีกนัยคืออัตราการตายจึงอาจเปลี่ยนแปลงได้ในพื้นที่ต้นทางและปลายทางหากมีปริมาณการย้ายถิ่นเกิดขึ้นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามเนื่องจากการตายอาจเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ หากใช้การตายเพียงเพราะการสิ้นอายุขัยหรือการตายโดยธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว ความเจ็บป่วยจากอุบัติเหตุหรือโรคภัยและภัยพิบัติต่าง ๆ ก็มีผลต่อความเสี่ยงหรือโอกาสการตายเช่นกัน ดังนั้นการย้ายถิ่นจึงเป็นปัจจัยหนึ่งวนำต่อการตายในพื้นที่ปลายทางได้ หากผู้ย้ายถิ่นเข้ามามีโรคติดต่อหรือเป็นพาหะโรคติดต่อที่อาจนำไปสู่การแพร่ระบาดในพื้นที่ปลายทางและนำไปสู่ภาวะการตายตามมา

2.5.2 ผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่นภายนอกปรากฏการณ์ทางประชากร

สำหรับผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่นภายนอกปรากฏการณ์ทางประชากรในที่นี้ คือปรากฏการณ์ในด้านชีวิต ตลอดจนมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับพื้นที่ กล่าวอีกนัยคือการย้ายถิ่นมีผลกระทบต่องานของผู้ย้ายถิ่นตลอดจนพื้นที่ต้นทางและปลายทางของผู้ย้ายถิ่น สำหรับในแง่ตัวผู้ย้ายถิ่น การย้ายถิ่นนอกเหนือไปจากทำให้เกิดการเปลี่ยนที่อยู่อาศัย ยังทำให้ผู้ย้ายถิ่นต้องดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนหรือแตกต่างไปจากเดิมด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นได้ย้ายไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ปลายทางที่มีสภาพแวดล้อมแตกต่างไปจากพื้นที่ต้นทางโดยสิ้นเชิงหรือมีความแตกต่างอย่างมากในด้านต่าง ๆ อาทิ สภาพอากาศ สังคม วัฒนธรรม (เช่น ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ฯลฯ) ระบบการเมืองและเศรษฐกิจ ฯลฯ ผู้ย้ายถิ่นก็อาจจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาและความสามารถในการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ปลายทาง

เมื่อพิจารณาถึงผลลัพธ์/ผลกระทบในแง่พื้นที่ต้นทาง อันเกิดจากการที่มีผู้ย้ายถิ่นออก ผลกระทบทางบวก ได้แก่ การลดแรงกดดันทางประชากรอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการลดขนาดของประชากรในพื้นที่ต้นทาง กล่าวคือถ้าในช่วงก่อนหน้าพื้นที่ต้นทางมีประชากรจำนวนมากหรือมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่ดังกล่าว การลดแรงกดดันทางประชากรจะทำให้ภาวะการว่างงานและภาวะการทำงานต่ำระดับ

(underemployment) ในพื้นที่ต้นทางมีสถานการณ์ที่ผ่อนคลายลง เนื่องจากอุปทานแรงงานลดลงจึงทำให้ค่าจ้างและรายได้เฉลี่ยของประชากรมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ในทางตรงกันข้าม ถ้าในช่วงก่อนหน้าพื้นที่ต้นทางมีประชากรไม่มากหรือมีการอาศัยอยู่อย่างไม่หนาแน่น การย้ายถิ่นออกย่อมส่งผลต่อขนาดประชากรที่ลดลงและอาจส่งผลกระทบต่อการศึกษาเสียทรัพยากรบุคคลไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ย้ายออกเป็นประชากรวัยแรงงานและ/หรือมีศักยภาพในการทำงานสูง ก็อาจนำไปสู่สถานการณ์ที่เรียกว่า “ภาวะสมองไหล” (brain drain) เกิดขึ้นตามมา ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังปริมาณและมูลค่าผลิตภาพ (productivity) ทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน ในขณะเดียวกันผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมที่อาจเกิดขึ้นกับพื้นที่ต้นทางอันเนื่องมาจากมีผู้ย้ายถิ่นออกไป ก็สามารถเกิดขึ้นได้เช่นกัน เช่น ในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นออกเป็นบิดามารดาและได้ฝากบุตรไว้ให้ผู้อื่นเลี้ยงดู ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อเนื่องไปยังพัฒนาการเด็ก นอกจากนี้ในกรณีที่พื้นที่หนึ่ง ๆ มีอัตราการย้ายถิ่นออกเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และ/หรือในปริมาณมากก็อาจทำให้ขนาดและความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่มีจำนวนลดลง จึงอาจส่งผลให้พื้นที่ดังกล่าวไม่ได้รับการพิจารณาถึงความสำคัญในแง่การจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ตลอดจนการขาดคนรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพกลับมาพัฒนาท้องถิ่นให้ยั่งยืน ฯลฯ

เมื่อพิจารณาถึงผลลัพธ์/ผลกระทบในแง่พื้นที่ปลายทาง อันเกิดจากการที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า สำหรับในแง่บวก เมื่อคำนึงถึงผลประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจทั้งในมิติด้านการสร้างปริมาณและมูลค่าผลิตภาพทางเศรษฐกิจ พื้นที่ปลายทางที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าเป็นประชากรวัยแรงงานก็มีแนวโน้มที่จะได้รับประโยชน์ดังกล่าว ในขณะเดียวกันการมีประชากรเพิ่มขึ้นจำนวนมากก็สามารถส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ขนาดใหญ่ได้เช่นกัน ทำให้มีโอกาสเกิดธุรกิจต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อรองรับประชากรที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผู้บริโภคมีทางเลือกในการบริโภคสินค้า/บริการที่ต้องการได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตามปริมาณการย้ายถิ่นเข้าจากคนต่างพื้นที่ซึ่งอาจมีจำนวนมากเกินไป ก็อาจส่งผลกระทบต่ออุปทานแรงงานส่วนเกิน และอาจนำไปสู่การลดราคาค่าจ้างและ/หรือการแข่งขันในตลาดแรงงานที่สูงในพื้นที่ปลายทางได้เช่นกันถ้าไม่มีระบบหรือโครงสร้างที่ควบคุมตลาดแรงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกันผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมที่อาจเกิดขึ้นกับพื้นที่ปลายทางอันเนื่องมาจากมีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาได้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่พื้นที่ปลายทางมีปัจจัยดึงดูดให้ผู้คนต่างพื้นที่จากพื้นที่ต่าง ๆ เข้ามาเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจประกอบด้วยประชากรที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม จึงส่งผลให้ในพื้นที่ปลายทางกลายเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น ตลอดจนการเกิดชุมชนของผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยเฉพาะซึ่งถ้าการเข้ามาของกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมหากสามารถมีการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมในพื้นที่ปลายทางได้ก็อาจทำให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันของคนหลายวัฒนธรรม หรือเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าเกิดคนต่างวัฒนธรรมไม่สามารถปรับตัวหรือต่างยอมรับความแตกต่างของกันและกันได้ก็อาจนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมขึ้นมาได้เช่นกัน

2.6 การสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทย

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการย้ายถิ่นเป็นสถานการณ์ทางประชากรอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติขนาดประชากรต่อพื้นที่หรือความหนาแน่น ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางประชากรในมิติอื่น ๆ ตลอดจนปัญหาในสังคมตามมา เช่น ปัญหาความแออัดของที่อยู่อาศัย ปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อมและภาวะมลพิษ ปัญหาการกำจัดขยะและของเสีย ปัญหาความไม่ปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน และปัญหาด้านการให้บริการสาธารณสุข และการบริหารจัดการสาธารณสุขป้อนให้เพียงพอต่อความต้องการของประชากร เป็นต้น (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2560)

ด้วยเหตุนี้ในประเทศไทยจึงได้มีการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน ทั้งนี้จากการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในปี พ.ศ. 2559 (สำรวจช่วงตุลาคม – ธันวาคม 2559) โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ จากครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 83,880 ครัวเรือน พบว่ามีผู้ย้ายถิ่นจำนวน 773,009 คน หรือคิดเป็นอัตราการย้ายถิ่นร้อยละ 1.1 จากประชากรทั้งประเทศ (67.51 ล้านคน) โดยผู้ย้ายถิ่นในการสำรวจดังกล่าว หมายถึง ผู้ที่ย้ายสถานที่อยู่อาศัยจากเขตเทศบาลอื่นหรืออบต.อื่น หรือจากประเทศอื่น ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยครั้งสุดท้ายมายังเขตเทศบาลหรืออบต. ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ปัจจุบันที่กำลังได้รับการเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2558 ถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2559 (ภายในระยะเวลา 1 ปี ก่อนถึงวันที่เก็บรวบรวมข้อมูล)

เมื่อพิจารณาจำนวนผู้ย้ายถิ่นและอัตราการย้ายถิ่น พบว่าภาคกลางเป็นภูมิภาคที่มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นและอัตราการย้ายถิ่นสูงสุด ในขณะที่กรุงเทพมหานครเป็นภูมิภาคที่มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นและอัตราการย้ายถิ่นน้อยสุด อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าวของสำนักงานสถิติแห่งชาติไม่ได้จำแนกว่าจำนวนและอัตราการย้ายถิ่นดังกล่าวเป็นการย้ายถิ่นเข้าหรือออกแต่ประการใด (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2560)

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาข้อมูลรายอายุและเพศ จากการสำรวจดังกล่าวพบว่าเพศชายมีการย้ายถิ่นในปริมาณที่สูงกว่าเพศหญิงเล็กน้อย ในขณะที่กลุ่มอายุของผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 25-29 ปี โดยช่วงอายุที่มีปริมาณการย้ายถิ่นน้อยที่สุด คือ กลุ่มผู้สูงอายุหรือผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป

เมื่อพิจารณาถึงมิติทางสังคม จากการสำรวจดังกล่าวพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับสูงสุดที่มีมัธยมศึกษาตอนปลาย รองลงมา ได้แก่ มัธยมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษา และอุดมศึกษา ตามลำดับ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเฉพาะผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุ 15 ปี ขึ้นไป พบว่าส่วนใหญ่มีสถานภาพว่าอยู่ในระหว่างการสมรส รองลงมาคือมีสถานภาพโสด ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาเฉพาะผู้ย้ายถิ่นที่มีงานทำพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ทำงานในกลุ่มอาชีพพนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า รองลงมา ได้แก่ งานกลุ่มช่างฝีมือ ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ประกอบการด้านการประกอบชิ้นส่วน ฯลฯ ทั้งนี้เมื่อจำแนกตามประเภทอุตสาหกรรมได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ได้ทำงานใน

ประเภทอุตสาหกรรมการผลิต รองลงมา ได้แก่ การขายส่งและขายปลีก การซ่อมยานยนต์และรถจักรยานยนต์ เกษตรกรรม ที่พักแรมและบริการด้านอาหาร การก่อสร้าง การขนส่งและสถานที่เก็บสินค้า ฯลฯ ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพในการทำงาน พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ทั้งหญิงและชายมีสถานภาพเป็นลูกจ้างในภาคเอกชน อย่างไรก็ตามในอันดับที่รองลงมาพบว่าเพศชายมีสัดส่วนของการประกอบธุรกิจส่วนตัว โดยไม่มีลูกจ้างมากกว่าการช่วยธุรกิจครัวเรือนโดยไม่รับค่าจ้าง ในขณะที่เพศหญิงกลับมีสัดส่วนของการช่วยธุรกิจครัวเรือนโดยไม่รับค่าจ้างมากกว่าการประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการย้ายถิ่นในระดับต่าง ๆ นอกจากการสำรวจในปี พ.ศ.2559 สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ทำสรุปข้อมูลจำนวนการย้ายถิ่นจำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นในระดับต่าง ๆ ย้อนหลังจำนวน 5 ปี ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2555 – 2559 ดังปรากฏในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 จำนวนผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นในปี พ.ศ. 2555 – 2559

ลักษณะการย้ายถิ่น	ปี พ.ศ. ที่สำรวจ				
	2555	2556	2557	2558	2559
ยอดรวม	1,462,048	1,181,036	898,697	934,215	773,009
ย้ายภายในภาคเดียวกัน	725,729	635,002	503,504	540,697	520,902
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	456,681	393,764	345,943	381,407	369,052
ย้ายระหว่างจังหวัด	269,048	241,239	157,111	159,290	151,850
ย้ายระหว่างภาค	692,926	504,990	350,216	335,588	232,103
ย้ายระหว่างประเทศ	43,393	41,044	45,427	57,930	20,004

ที่มา: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2560)

จากตารางที่ 2.1 พบว่าจำนวนยอดรวมของผู้ย้ายถิ่นของประเทศไทยในช่วง 5 ปีย้อนหลังมีแนวโน้มลดลง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาข้อมูลดังกล่าวในแต่ละปี พบว่าลักษณะการย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน โดยพบว่าการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันมีจำนวนมากกว่าการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัด ในขณะที่การย้ายระหว่างภูมิภาคในปี พ.ศ. 2555 มีขนาดที่ใกล้เคียงกับการย้ายภายในภาคเดียวกัน แต่หลังจากปีดังกล่าวการย้ายระหว่างภาคก็เริ่มมีจำนวนลดลงและแตกต่างจากการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันอย่างปรากฏชัดมากขึ้น ในขณะที่การย้ายระหว่างประเทศถือได้ว่ามีสัดส่วนที่น้อยที่สุดในทุกปีเมื่อเปรียบเทียบกับ การย้ายภายในประเทศ

เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลการย้ายถิ่น จากการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในปี พ.ศ. 2559 พบว่าเมื่อแบ่งสาเหตุการย้ายถิ่นออกเป็น 3 สาเหตุหลัก ได้แก่ ด้านการงาน ครอบครัว และอื่น ๆ พบว่าผู้ย้ายถิ่นมีการย้ายถิ่นคิดเป็นร้อยละ 34.7 33.2 และ 32.1 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสาเหตุการย้ายถิ่นทั้ง 3 สาเหตุหลักมีสัดส่วนในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า เหตุผลด้านการงานที่มีผู้ตอบ

สูงสุดเป็นอันดับแรกของผู้ย้ายถิ่นคือการหางานทำ และเหตุผลด้านการงานที่มีผู้ตอบในอันดับรองลงมา ได้แก่ หน้าที่การงาน การเปลี่ยนงาน และความต้องการรายได้เพิ่ม สำหรับเหตุผลด้านครอบครัวที่มีผู้ตอบสูงสุดอันดับแรกคือการย้ายติดตามคนในครอบครัว และเหตุผลด้านครอบครัวที่มีผู้ตอบในอันดับรองลงมา ได้แก่ การกลับภูมิลำเนา การทำกิจการของครอบครัว ตามลำดับ และสำหรับเหตุผลในด้านอื่น ๆ คำตอบโดยส่วนใหญ่คือการย้ายที่อยู่อาศัย และเหตุผลอื่น ๆ ในอันดับรองลงมา ได้แก่ การศึกษาต่อ การขาดคนดูแล การดูแลผู้อื่น การรักษาตัว ฯลฯ ตามลำดับ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเหตุผลเป็นรายข้อโดยไม่จัดกลุ่มว่าเป็นด้านใดเป็นหลัก เหตุผลที่คนย้ายถิ่นส่วนใหญ่อ้างถึงมากที่สุดสำหรับการย้ายถิ่นคือการติดตามคนในครอบครัว สำหรับเหตุผลในสัดส่วนอันดับรองลงมา ได้แก่ การย้ายที่อยู่อาศัย และการหางานทำ การกลับภูมิลำเนา และหน้าที่การงาน ฯลฯ ตามลำดับ

สำหรับการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะนำผลการสำรวจที่ได้มาอภิปรายโดยเชื่อมโยงและเปรียบเทียบกับข้อค้นพบที่ได้จากการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในปี พ.ศ. 2559 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติต่อไป

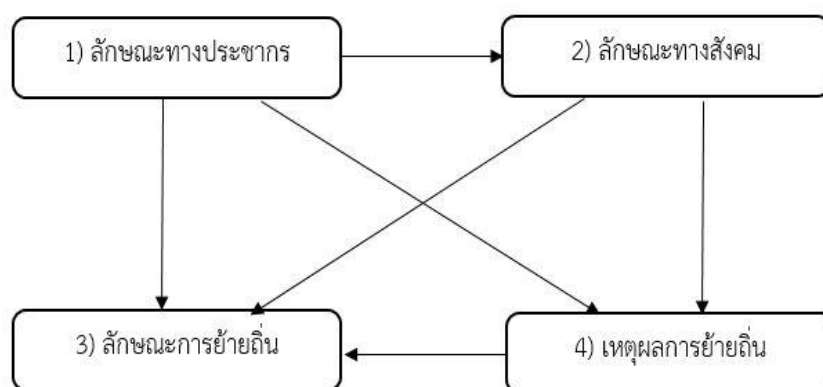
2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนความหมายและความสำคัญของการย้ายถิ่น รูปแบบการย้ายถิ่น ลักษณะการย้ายถิ่นเชิงพื้นที่ สาเหตุการย้ายถิ่น ผลลัพธ์/ผลกระทบของการย้ายถิ่น ตลอดจนการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทย เมื่อพิจารณาร่วมกับวัตถุประสงค์การวิจัยและขอบเขตการวิจัยตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่ามุ่งเน้นการศึกษาภาพรวมสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทยเป็นหลัก ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้ทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกซึ่งมีสาระสำคัญหลักในการกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างพื้นที่และปัจจัยส่วนบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการอธิบายพฤติกรรมการย้ายถิ่นในลักษณะที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้นในการศึกษาครั้งนี้ นอกจากศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยในระดับครัวเรือน ยังได้ศึกษาลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทยด้วยเช่นกัน ตลอดจนการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวของผู้ย้ายถิ่น โดยสามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดและตัวแปรต่าง ๆ ในกรอบแนวคิดการวิจัยดังปรากฏในภาพที่ 2.3 และ 2.4

ภาพที่ 2.3 กรอบแนวคิดการวิจัยในกรณีหน่วยการวิเคราะห์ระดับครัวเรือน

ภาพที่ 2.4 กรอบแนวคิดการวิจัยในกรณีหน่วยการวิเคราะห์ระดับปัจเจกบุคคล

จากกรอบแนวคิดการวิจัยดังปรากฏในภาพที่ 2.3 สำหรับการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในระดับครัวเรือน มีจุดประสงค์หลักคือการตอบคำถามว่าครัวเรือนในประเทศไทยเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นในปริมาณเท่าใด ในขณะเดียวกันสำหรับครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นนั้นได้มีจำนวนและสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นเป็นเท่าใด ทั้งนี้จากการจำแนกรูปแบบการย้ายถิ่นโดยพิจารณาจากการข้ามพรมแดน จึงสามารถแบ่งประเภทครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกและครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า ในขณะเดียวกันจากแนวทางการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนที่ในการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ก็พบว่าได้ให้ความสำคัญกับการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างตามเขตพื้นที่ (เมือง/ชนบท)¹ และภูมิภาค เพื่อให้สะท้อนถึงลักษณะครัวเรือนของ

¹ ในการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นที่ได้รับการจัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้แบ่งเขตพื้นที่ออกเป็นเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดให้พื้นที่เขตเทศบาลหมายถึงเขตเมือง และนอกเขตเทศบาลหมายถึงเขตชนบท เพื่อที่จะได้โยงเข้ากับมิติทางสังคมในแง่ความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท ซึ่งเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นได้เช่นกัน

ประเทศไทยได้อย่างใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด ดังนั้นการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในระดับครัวเรือนจึงนำตัวแปรด้านเขตพื้นที่ (เมือง/ชนบท) และภูมิภาค มาร่วมพิจารณาด้วยเช่นกัน

จากกรอบแนวคิดการวิจัยดังปรากฏในภาพที่ 2.4 สำหรับการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในระดับปัจเจกบุคคล มีจุดประสงค์หลักคือการศึกษาถึงลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่น ตลอดจนลักษณะการย้ายถิ่นและเหตุผลการย้ายถิ่น ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสาเหตุการย้ายถิ่นจากทฤษฎีต่าง ๆ ว่าด้วยการย้ายถิ่นก็ได้พบว่าการกล่าวถึงภูมิหลังของผู้ย้ายถิ่นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นสำหรับลักษณะทางประชากรโดยพื้นฐาน ได้แก่ ตัวแปรเพศและอายุ สำหรับลักษณะทางสังคมหรือสถานภาพ/เหตุการณ์ในชีวิตทางสังคมของปัจเจกบุคคล เช่น สถานภาพการสมรส การมีบุตร ระดับการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ สถานะการทำงาน อาชีพ ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ ในขณะเดียวกัน นอกจากทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นซึ่งได้มีการกล่าวถึงรูปแบบ/แบบแผน/ลักษณะการย้ายถิ่นประเภทต่าง ๆ เช่น การเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ต้นทางกับพื้นที่ปลายทางเพื่อตีความว่าเป็นการย้ายถิ่นในรูปแบบใด ในการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นที่ได้รับการจัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติก็ได้มีการศึกษาการย้ายถิ่นในมิติลักษณะการย้ายถิ่นเช่นกัน เช่น การย้ายถิ่นระหว่างจังหวัด การย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน การย้ายระหว่างภูมิภาค การย้ายไปต่างประเทศ ระยะเวลาในการย้ายถิ่น ตลอดจนการศึกษาถึงเหตุผลการย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามจากผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นที่ได้รับการจัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยส่วนใหญ่เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์แบบตัวแปรเดียว อีกทั้งการนิยามความหมายของผู้ย้ายถิ่นหรือการย้ายถิ่นได้มุ่งเน้นไปที่สถานะผู้ย้ายถิ่นเข้า²เพียงอย่างเดียว แต่ในการศึกษารังนี้ได้มีการจำแนกผู้ย้ายถิ่นออกเป็น 2 ประเภทตามลักษณะครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่น ได้แก่ ผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออก ดังนั้นในการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในครั้งนี้ นอกจากเป็นการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในภาพรวมในมิติต่าง ๆ ที่หลากหลายและเชิงลึกมากขึ้นทั้งในแง่การอธิบายลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่นและเหตุผลการย้ายถิ่น ยังได้มีการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มตัวแปรดังกล่าวทั้ง 4 กลุ่มตัวแปร โดยมีการวิเคราะห์ผลการสำรวจที่ได้เชื่อมโยงเข้าสู่แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการเชื่อมโยงสู่แนวคิดและทฤษฎีทางสังคมอื่น ๆ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงองค์ความรู้เกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่มีพื้นฐานจากการสำรวจในระดับชาติให้มีความทันสมัยมากขึ้น อันนำไปสู่การกำหนดข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและนโยบายว่าด้วยการย้ายถิ่นต่อไป

² การสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นที่ได้รับการจัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ให้นิยามการย้ายถิ่นไว้ว่าหมายถึง การย้ายสถานที่อยู่อาศัยจากเขตเทศบาลอื่นหรือ อบต.อื่น หรือจากประเทศอื่น ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยครั้งสุดท้ายมายังเขตเทศบาลหรือ อบต. ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ปัจจุบันที่กำลังได้รับการเก็บข้อมูล ทั้งการเปลี่ยนเขตเทศบาลหรือ อบต. เนื่องจากการขยายเขตเทศบาลหรือแยกหมู่บ้าน โดยที่บุคคลหรือครัวเรือนนั้นยังอยู่ประจำที่เดิม และการย้ายสถานที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา ไม่นับว่าเป็นการย้ายถิ่น (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2560)

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรเป้าหมายของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ประชากรไทย โดยหน่วยการวิเคราะห์ (unit of analysis) ที่ใช้สำหรับการศึกษารื่องการย้ายถิ่นในครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ หน่วยครัวเรือน และ หน่วยปัจเจกบุคคล ทั้งนี้หน่วยปัจเจกบุคคลที่มีประวัติการย้ายถิ่นที่ตกเป็นตัวอย่าง หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างคนใดก็ตามที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นตามที่ได้อธิบายไว้ในนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ (หัวข้อที่ 1.5 บทที่ 1)

สำหรับการกำหนดครัวเรือนตัวอย่างมาจากแผนการสุ่มตัวอย่างซึ่งโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ภายใต้การบริหารจัดการของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยแผนการสุ่มตัวอย่างดังกล่าวใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (multi-stage random sampling) โดยเริ่มต้นจากการคำนวณสัดส่วนครัวเรือนในแต่ละภูมิภาค และพื้นที่เมือง/ชนบท การสุ่มเลือกจังหวัด อำเภอ จนถึงระดับหน่วยตัวอย่างที่เป็นเขตแ่งนับ (enumeration area) และการสุ่มครัวเรือนเป็นหน่วยตัวอย่างขั้นสุดท้ายโดยคณะทำงานของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ แล้วจึงคอยดำเนินการสอบถามข้อมูลของสมาชิกทุกคนที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างเป็นลำดับถัดไป

3.2 แหล่งข้อมูลและจำนวนตัวอย่าง

สำหรับแหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary data source) โดยแหล่งข้อมูลดังกล่าวเกิดจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่ได้จากแผนการสุ่มตัวอย่างของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (multi-stage random sampling) ทั้งนี้วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้ดำเนินการหลักในการจัดหาคณะทำงานและพนักงานเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีการจัดฝึกอบรมคณะทำงานและพนักงานเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการลงมือเก็บรวบรวมข้อมูลในงานสนามด้วยตนเอง

สำหรับจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ได้กำหนดจำนวนครัวเรือนตัวอย่างไว้เบื้องต้นประมาณ 15,000 ครัวเรือน ซึ่งมาจากการกำหนดขนาดครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละภูมิภาคทั้ง 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร โดยเป็นครัวเรือนตัวอย่างภูมิภาคละ 3,000 ครัวเรือน³ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันปัญหาขนาดครัวเรือนตัวอย่างที่อาจไม่ได้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้ เช่น ปัญหาจากการไม่ให้ความร่วมมือหรือปฏิเสธการให้ข้อมูล ปัญหาการเยี่ยมบ้านแล้วไม่พบว่ามีผู้อยู่อาศัย ทางโครงการฯ จึงได้ประสานงานกับสำนักงานสถิติแห่งชาติอยู่ตลอดเวลาการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เพื่อการสุ่มเลือกเขตแดนนับสำรองในกรณีที่บางเขตแดนนับที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านได้ปฏิเสธทีมสำรวจเข้าเก็บข้อมูลในพื้นที่ ตลอดจนในระดับการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างโดยวิทยาลัยประชากรศาสตร์ ก็ได้วางแผนให้มีการสุ่มครัวเรือนทดแทนในบางเขตแดนนับเพื่อให้ได้จำนวนครัวเรือนตัวอย่างได้อย่างน้อยร้อยละ 80 ขึ้นไปของแต่ละเขตแดนนับ โดยการวางแผนดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อให้ได้จำนวนครัวเรือนตัวอย่างได้ตามจำนวนที่ต้องการ เนื่องจากจำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่มีปริมาณมากจะช่วยให้ได้ข้อมูลทางประชากรและสังคมที่มีความแปรปรวนมากขึ้น การมีโอกาสได้ตัวอย่างที่เป็นสตรีวัยเจริญพันธุ์ และผู้สูงอายุในจำนวนที่มากขึ้น เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และประมวลผลทางสถิติที่แม่นยำและใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากขึ้น

ทั้งนี้จากการประมวลผลข้อมูลระดับครัวเรือนในเบื้องต้น ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างในระดับครัวเรือนและปัจเจกบุคคลดังนี้

ตารางที่ 3.1 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามผลการสัมภาษณ์ครัวเรือน

ผลการสัมภาษณ์ครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ
สมบูรณ์	15,165	92.13
สมบูรณ์บางส่วน	57	0.35
ไม่สมบูรณ์	1,238	7.52
รวม	16,460	100.00

จากตารางที่ 3.1 พบว่า ภายหลังจากการลงมือเก็บรวบรวมข้อมูลจริง มีจำนวนครัวเรือนที่ได้รับการสุ่มตัวอย่างทั้งสิ้นจำนวน 16,460 ครัวเรือน ซึ่งมีเมื่อจำแนกผลการสำรวจครัวเรือนตามระดับความสมบูรณ์แล้วพบว่า ในการสำรวจครั้งนี้สามารถเก็บข้อมูลในระดับครัวเรือนได้อย่างสมบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 92.13 และ

³ นอกจากนี้ ได้กำหนดให้จำนวนครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละเขตแดนนับมีความแตกต่างกันในเขตเมืองและชนบท กล่าวคือถ้าเป็นในพื้นที่เขตเมืองได้มีการกำหนดให้เป้าหมายจำนวนครัวเรือนตัวอย่างเท่ากับ 35 ครัวเรือน ในชนบทเท่ากับ 30 ครัวเรือน เนื่องจากทางโครงการฯ มีข้อสมมติว่า ครัวเรือนในเขตเมืองมีแนวโน้มการได้อัตราตอบกลับ (response rate) ต่ำกว่า อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตแบบคนเมืองที่อาจไม่มีเวลาให้สำหรับการให้สัมภาษณ์ข้อมูลแก่ผู้วิจัย จากเงื่อนไขดังกล่าวจึงส่งผลให้จำนวนครัวเรือนตัวอย่างในกรุงเทพมหานครอาจมีจำนวนมากกว่าในภูมิภาคอื่น ๆ เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ที่ทุกครัวเรือนเข้าข่ายว่าอยู่ในเขตเมืองทั้งหมด

สมบูรณ์บางส่วน คิดเป็นร้อยละ 0.35 ในขณะที่การเก็บข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์อันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น การปฏิเสธให้ข้อมูล การเป็นบ้านร้าง ไม่อยู่บ้านจากการเข้าพบทั้ง 3 ครั้ง ฯลฯ รวมคิดเป็นร้อยละ 7.52

สำหรับการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ในครั้งนี้ เป็นการนำเฉพาะผลการสำรวจที่สมบูรณ์และสมบูรณ์บางส่วนมาใช้ในการประมวลผลข้อมูลเท่านั้น เมื่อคำนวณเฉพาะครัวเรือนที่มีผลการสัมภาษณ์สมบูรณ์และสมบูรณ์บางส่วนจึงได้พบว่า ในการสำรวจครั้งนี้มีอัตราการตอบกลับ (response rate) คิดเป็นร้อยละ 92.48 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่ตกเป็นตัวอย่างทั้งหมด หรือคิดเป็นจำนวนครัวเรือนตัวอย่างเท่ากับ 15,222 ครัวเรือน

ตารางที่ 3.2 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ภาคกลาง	2,979	19.57	30.47
ภาคเหนือ	3,025	19.87	17.92
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2,917	19.16	26.08
ภาคใต้	2,995	19.68	12.77
กรุงเทพมหานคร	3,306	21.72	12.75
รวม	15,222	100.00	100.00

จากตารางที่ 3.2 เมื่อพิจารณากลุ่มตัวอย่างเป็นรายภูมิภาค พบว่าสัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการเก็บข้อมูลอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน โดยพบว่าครัวเรือนตัวอย่างในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนที่มากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละที่ได้รับการถ่วงน้ำหนักได้พบว่าในภาคกลางเป็นภูมิภาคที่มีสัดส่วนครัวเรือนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร ตามลำดับ โดยพบว่าค่าร้อยละถ่วงน้ำหนักของครัวเรือนในภาคใต้และกรุงเทพมหานคร มีค่าร้อยละที่ใกล้เคียงกัน

ตารางที่ 3.3 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
เมือง	8,838	58.06	46.75
ชนบท	6,384	41.94	53.25
รวม	15,222	100.00	100.00

จากตารางที่ 3.3 เมื่อพิจารณาครัวเรือนตัวอย่างโดยจำแนกตามเขตพื้นที่เมือง/ชนบท พบว่า สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการเก็บข้อมูลมีความแตกต่างกัน โดยพบว่าครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในเขตเมืองมากกว่าชนบท อย่างไรก็ตามเมื่อได้มีการถ่วงน้ำหนักค่าร้อยละดังกล่าว ได้พบว่าสัดส่วนครัวเรือนได้ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตชนบทมากกว่าเขตเมือง

ทั้งนี้เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือนสะท้อนถึงค่าสถิติที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงของครัวเรือนในระดับประเทศมากที่สุด ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นการตีความและพรรณนาค่าสถิติที่ได้รับการถ่วงน้ำหนักเป็นหลัก สำหรับรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับถ่วงน้ำหนักจะได้รับการกล่าวต่อไปในหัวข้อที่ 3.5 ซึ่งเป็นหัวข้อที่ว่าด้วยการวิเคราะห์ข้อมูล

ตารางที่ 3.4 จำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือนในระดับภาพรวมและเฉพาะผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก

หน่วยการวิเคราะห์ระดับปัจเจกบุคคล	จำนวน
รวมจำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน	47,398
รวมจำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า	9,425
รวมจำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก	2,631

นอกจากนี้การสำรวจดังกล่าวยังได้มีการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกทั้งหมดที่ได้อาศัยและกินอยู่ในครัวเรือน จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถรวมค่าสถิติที่เป็นจำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือนได้ โดยจากการสำรวจครั้งนี้ พบว่ามีสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างที่เก็บรวบรวมข้อมูลได้รวมจำนวนทั้งสิ้นเท่ากับ 47,398 คน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ได้มุ่งเน้นไปที่กลุ่มประชากรเป้าหมายในระดับปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก จากนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 จึงสามารถระบุจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าได้เท่ากับ 9,425 คน และผู้ย้ายถิ่นออกมีจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 2,631 คน

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยภายใต้การบริหารจัดการของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเทคนิคการสำรวจ (survey) ด้วยเครื่องมือในรูปแบบแบบสอบถาม (questionnaire) ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่ทางโครงการฯ ได้พัฒนาขึ้นมาเอง โดยแบ่งเป็น 3 แบบสอบถามหลัก ได้แก่ แบบสอบถามครัวเรือน แบบสอบถามสตรีวัยเจริญพันธุ์ และแบบสอบถามผู้สูงอายุ ทั้งนี้ทางโครงการสำรวจได้กำหนดให้พนักงานเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นผู้สัมภาษณ์ผู้แทนสมาชิกในครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่าง และกำหนดให้พนักงานเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นผู้

บันทึกข้อมูลหรือรหัสคำตอบลงในแบบสอบถาม โดยมีหัวหน้าคณะสำรวจเป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องของการบันทึกข้อมูลหรือรหัสคำตอบในแบบสอบถามในงานสนามอีกครั้งก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการบันทึกและประมวลผลข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ต่อไป

ทั้งนี้วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดให้มีการอบรมโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ระหว่างวันที่ 22-29 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 ณ ห้องประชุมศุภชัย วาณิชวัฒนา อาคารจามจุรี 9 ชั้น 2 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งการอบรมดังกล่าว นอกจากเป็นการอบรมถึงความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ การทำความเข้าใจโครงสร้างของแบบสอบถาม ตลอดจนแนวทางการสัมภาษณ์และการบันทึกคำตอบในแบบสอบถามให้แก่พนักงานเก็บรวบรวมข้อมูล ยังครอบคลุมถึงการแนะนำผู้ปฏิบัติงานในส่วนต่าง ๆ เช่น คณะผู้วิจัยประจำโครงการ หัวหน้าคณะสำรวจในแต่ละกลุ่ม พนักงานคีย์ข้อมูล ฯลฯ การแนะนำเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนปฏิบัติงานสนาม บัญชีรายชื่อครัวเรือนตัวอย่าง ใบรายงานผลการเยี่ยมบ้าน ฯลฯ และแนวทางการประสานงานและการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยช่วงเวลาในการปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ ตั้งแต่วันที่ 30 พฤษภาคม 2559 เป็นต้นไปจนถึงวันที่ 30 กันยายน 2559

สำหรับแบบสอบถามหรือแบบสัมภาษณ์ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่น คือ แบบสอบถามครัวเรือน ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่พนักงานเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้สัมภาษณ์ผู้แทนสมาชิกครัวเรือนตัวอย่างเกี่ยวกับข้อมูลครัวเรือนทั้งในแง่ลักษณะทางกายภาพของครัวเรือน ลักษณะทางประชากรและสังคมของสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนและเคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับข้อคำถามหรือข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในประเด็นเกี่ยวกับการย้ายถิ่นจะได้รับการกล่าวในหัวข้อถัดไป

3.4 ข้อมูลและการวัดเกี่ยวกับการย้ายถิ่น

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นข้อมูลแบบตัดขวาง (cross-sectional data) ณ ปี พ.ศ. 2559 ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกิดจากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ (ย้ายถิ่นเข้า) หรือเคยอาศัยอยู่ในครัวเรือน (ย้ายถิ่นออก) โดยข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้แทนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ผ่านแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน ดังนั้นระดับของข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่ได้จึงแบ่งออกเป็น 2 ระดับ หรือ 2 หน่วยการวิเคราะห์ ได้แก่ ข้อมูลระดับครัวเรือน และข้อมูลระดับปัจเจกบุคคล

3.4.1 ข้อมูลการย้ายถิ่นระดับครัวเรือน

ข้อมูลในระดับครัวเรือนที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์การย้ายถิ่นในที่นี้ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า และครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับครัวเรือนที่นำมาพิจารณาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้า/ออก ได้แก่ ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท การมี/ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก สัดส่วนหรือร้อยละของผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก

3.4.2 ข้อมูลการย้ายถิ่นระดับปัจเจกบุคคล

ข้อมูลในระดับปัจเจกบุคคลที่นำมาใช้สำหรับการวิเคราะห์การย้ายถิ่นในที่นี้เป็นข้อมูลทางประชากรและสังคมที่ได้จากการรายงานคำตอบโดยผู้แทนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง หากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือย้ายถิ่นออกโดยตรง จึงทำให้ผู้รายงานคำตอบอาจรายงานคำตอบเฉพาะข้อมูลเท่าที่ทราบเกี่ยวกับผู้ที่ย้ายถิ่น จึงอาจทำให้ข้อมูลหรือตัวแปรบางรายการเกิดค่า Missing ตามมา

สำหรับข้อมูลการย้ายถิ่นระดับปัจเจกบุคคลได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มเช่นกัน ได้แก่ ปัจเจกบุคคลผู้ย้ายถิ่นเข้าและปัจเจกบุคคลผู้ย้ายถิ่นออก

1) สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลที่นำมาพิจารณาร่วมกับการย้ายถิ่นเข้า เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน (ในส่วนที่เป็นผู้ที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง ณ วันที่สำรวจ โดยเป็นผู้ที่ย้ายมาจากที่อื่นในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา) ได้แก่ เพศ อายุรายปี (ผู้วิจัยนำมาจัดกลุ่มสร้างตัวแปรใหม่เป็น กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย และกลุ่มอายุแบบช่วงละ 5 ปี ในภายหลัง) ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท สถานภาพสมรส สถานภาพการศึกษา ในปัจจุบัน ระดับการศึกษาสูงสุด สถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา ลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (การย้ายถิ่นเข้าระดับจังหวัด/ประเทศ หรือพื้นที่ต้นทางที่ย้ายมา) นอกจากนี้ผู้วิจัยสร้างตัวแปรใหม่ขึ้นมา คือ “ภูมิภาคต้นทาง” โดยสร้างจากการจัดกลุ่มจังหวัดที่ย้ายมา และ “การย้ายถิ่นเข้าระดับภูมิภาค/ประเทศ” จากการเปรียบเทียบข้อมูลภูมิภาคที่อาศัยอยู่และภูมิภาคที่ย้ายมาในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา

2) สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลที่นำมาพิจารณาร่วมกับการย้ายถิ่นออก เป็นข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน (ในส่วนที่เป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง ณ วันที่สำรวจ และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา) ได้แก่ เพศ อายุรายปี (ผู้วิจัยนำมาจัดกลุ่มสร้างตัวแปรใหม่เป็นกลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย และกลุ่มอายุแบบช่วงละ 5 ปี ในภายหลัง) ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท ระดับการศึกษาสูงสุด เหตุผลการย้ายถิ่นออก ระยะเวลาที่ย้ายออก ลักษณะการย้ายถิ่นออก (การย้ายถิ่นออกระดับจังหวัด/ประเทศ หรือพื้นที่ปลายทางที่ย้ายไป) นอกจากนี้ผู้วิจัยสร้างตัวแปรใหม่ขึ้นมา คือ “ภูมิภาคปลายทาง” โดยสร้างจากการจัดกลุ่มจังหวัดที่ย้ายไป และ “การย้ายถิ่นออกระดับภูมิภาค/ประเทศ” จากการเปรียบเทียบข้อมูลภูมิภาคที่อาศัยอยู่และภูมิภาคที่ย้ายไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา

สำหรับความแตกต่างของประเด็นการนำเสนอระหว่างกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้ากับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเกิดจากการที่กลุ่มคำถามที่ใช้ในการสอบถามกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 มีความแตกต่างกัน เนื่องจากในกรณีที่เป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง ณ วันที่สำรวจ ดังนั้นข้อคำถามต่าง ๆ จึงมีความหลากหลายมากกว่าเพราะข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนมีความเป็นปัจจุบันและเอื้อต่อการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลได้จากการสอบถามสมาชิกคนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ใน

ครัวเรือน ตลอดจนการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนกับกลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุ เช่น การเป็นผู้ดูแลหลัก การเป็นบุตรหลาน ฯลฯ หรือการเป็นคู่สมรส การเป็นบุตรของสตรีวัยเจริญพันธุ์ ในขณะที่กลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเป็นชุดคำถามเฉพาะกลุ่มผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างแต่ได้ย้ายออกไปแล้ว จึงส่งผลกระทบต่อข้อจำกัดในการถามคำถามเฉพาะประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลสามารถพอให้คำตอบแทนได้และเป็นข้อมูลที่มีแนวโน้มไม่เปลี่ยนแปลงตามเวลา เช่น ระดับการศึกษาสูงสุด

อย่างไรก็ตามเพื่อให้มีข้อคำถามที่สอดคล้องกับประเด็นการย้ายถิ่นและให้สะท้อนถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ในการสำรวจของโครงการดังกล่าวจึงได้มีคำถามเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นออก และระยะเวลาที่ย้ายออก ดังนั้นการวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นออก และระยะเวลาที่ย้ายออกจึงมีเฉพาะในกรณีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาถึงเหตุผลการย้ายถิ่น ซึ่งถือว่าเป็นวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากนี้ในการศึกษารังนี้ยังถือว่าเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นออกเปรียบเสมือนข้อมูลที่บ่งชี้ถึงเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในภาพรวม (ทั้งผู้ย้ายเข้าและย้ายออก) เนื่องจากไม่ว่าจะเป็นการย้ายเข้าหรือย้ายออกต่างก็มีเหตุผลที่ใช้อยู่ร่วมกัน

3.4.3 การวัด

สำหรับการวัด (measurement) ข้อมูลหรือตัวแปรต่าง ๆ เกี่ยวกับการย้ายถิ่นทั้งในระดับครัวเรือนและปัจเจกบุคคล โดยสามารถจัดกลุ่มตัวแปรได้จำนวน 3 กลุ่มตามระดับหน่วยการวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มตัวแปรที่ปรากฏในข้อมูลทั้งระดับครัวเรือนและปัจเจกบุคคล

กลุ่มตัวแปรดังกล่าวประกอบด้วยจำนวน 2 ตัวแปร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) **ภูมิภาค** แบ่งเป็น 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร ซึ่งการแบ่งเกณฑ์ภูมิกษัตริย์ดังกล่าวว่าจังหวัดใดอยู่ในภูมิภาคใดบ้างเป็นการแบ่งตามเกณฑ์ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ยกเว้นกรณีกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นจังหวัดที่มีลักษณะเฉพาะในฐานะเมืองหลวงและเป็นเขตการปกครองพิเศษ ในการศึกษาครั้งนี้จึงได้แบ่งกรุงเทพมหานครออกมาเทียบเท่าภูมิภาคหนึ่ง

ข้อคำนึงสำคัญเกี่ยวกับการนำตัวแปรภูมิภาคไปใช้วิเคราะห์ในการศึกษารังนี้ คือ ในกรณีที่เป็นการวิเคราะห์ระดับปัจเจกบุคคล ตัวแปรภูมิภาคจะถูกเรียกว่า “ภูมิภาคปลายทาง” สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า และจะถูกเรียกว่า “ภูมิภาคต้นทาง” สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก เนื่องจากตัวแปรภูมิภาคในที่นี้คือข้อมูลที่ตั้งของครัวเรือนตัวอย่างว่าอยู่ในภูมิภาคใด ดังนั้นการตีความความหมายของภูมิภาคเกี่ยวกับพฤติกรรมการย้ายถิ่นจึงต้องจำแนกตามกลุ่มตัวอย่างที่มีรูปแบบการย้ายถิ่นในลักษณะที่แตกต่างกันไปด้วยเช่นกัน

2) เขตเมือง/ชนบท แบ่งเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ เขตเมือง และเขตชนบท ซึ่งเป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากที่ตั้งตามเขตเทศบาล (เมือง) และนอกเขตเทศบาล (ชนบท) โดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

กลุ่มที่ 2 กลุ่มตัวแปรที่ปรากฏในเฉพาะข้อมูลระดับครัวเรือน

กลุ่มตัวแปรดังกล่าวประกอบด้วยจำนวน 3 ตัวแปร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การมี/ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก ซึ่งได้แบ่งการวัดออกเป็น 2 กลุ่มรายการ ได้แก่ ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก และครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก โดยการมีผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก หมายถึง การมีจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออกในครัวเรือนตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป และการไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก หมายถึง การมีจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออกในครัวเรือนเท่ากับ 0 คน

2) จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก หมายถึง จำนวนเต็มหรือตัวเลขแบบสมบูรณ์ (absolute number) ของการรายงานจำนวนผู้ที่มีประวัติการย้ายถิ่นเข้า/ออก มีค่าเริ่มต้นตั้งแต่ 0 ขึ้นไป

สำหรับเกณฑ์กำหนดว่าสมาชิกของครัวเรือนคนใดเข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือย้ายถิ่นออกเป็นไปตามที่ได้กล่าวไว้ในนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ (หัวข้อที่ 1.5 บทที่ 1) ซึ่งได้นิยามตามขอบเขตข้อคำถามในแบบสอบถาม กล่าวคือสำหรับผู้ย้ายถิ่นเข้า หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนตั้งแต่เกิดแต่ได้กินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปีย้อนหลังจากวันสำรวจ ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นออก หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่เคยกินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ ทั้งนี้ข้อมูลทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับผู้ย้ายถิ่น เช่น พื้นที่ต้นทางที่เข้ามา พื้นที่ปลายทางที่ย้ายไป เหตุผลการย้ายถิ่น ระยะเวลาการย้ายถิ่น ให้ยึดถือตามการย้ายถิ่นที่เพิ่งเกิดขึ้น (recent migration) หรือการย้ายถิ่นครั้งล่าสุดของผู้ย้ายถิ่นเป็นหลัก

3) สัดส่วนหรือร้อยละของผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก หมายถึง ตัวเลขแบบเปรียบเทียบ (relative number) ในรูปแบบค่าร้อยละ (percent) ของผู้ที่มีประวัติการย้ายถิ่นเข้า/ออก ในแต่ละครัวเรือนเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน สำหรับที่มาของการคำนวณร้อยละผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก มีดังนี้

3.1) กรณีค่าร้อยละผู้ย้ายถิ่นเข้า

การคำนวณค่าร้อยละผู้ย้ายถิ่นเข้าในแต่ละครัวเรือน กระทำได้โดยการนำจำนวนสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามาเป็นตัวตั้ง และหารด้วยจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือน จากนั้นจึงนำไปคูณด้วย 100 ดังสูตรที่ปรากฏในด้านล่าง

$$\text{ค่าร้อยละผู้ย้ายถิ่นเข้า} = \frac{\text{จำนวนสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า}}{\text{จำนวนสมาชิกทั้งหมดที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือน}} \times 100$$

3.2) กรณีค่าร้อยละผู้ย้ายถิ่นออก

การคำนวณค่าร้อยละผู้ย้ายถิ่นออกในแต่ละครัวเรือน กระทำได้โดยการนำจำนวนสมาชิกที่ได้รับการรายงานว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกมาเป็นตัวตั้ง และหารด้วยผลรวมของจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนกับจำนวนสมาชิกที่ได้รับการรายงานว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก (เนื่องจากการสรุปรวมจำนวนผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนไม่ได้ครอบคลุมถึงผู้ที่เคยอาศัยอยู่และย้ายออกไปแล้ว ดังนั้นหากต้องการทราบสัดส่วนหรือร้อยละของผู้ย้ายถิ่นออกในแต่ละครัวเรือน จึงจำเป็นต้องนำจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกมานับรวมกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมดด้วย) จากนั้นจึงนำไปคูณด้วย 100 ดังสูตรที่ปรากฏในด้านล่าง

$$\text{ค่าร้อยละผู้ย้ายถิ่นออก} = \frac{\text{จำนวนสมาชิกที่ได้รับการรายงานว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก}}{\text{จำนวนสมาชิกทั้งหมดที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือน} + \text{จำนวนสมาชิกที่ได้รับการรายงานว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก}} \times 100$$

กลุ่มที่ 3 กลุ่มตัวแปรที่ปรากฏในเฉพาะข้อมูลระดับปัจเจกบุคคล

กลุ่มตัวแปรดังกล่าวประกอบด้วยจำนวน 12 ตัวแปร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1) เพศ ได้แบ่งการวัดออกเป็น 2 กลุ่มตามเพศกำเนิด ได้แก่ เพศชายและเพศหญิง
- 2) อายุรายปี หมายถึง อายุเต็มปีหรืออายุที่เพิ่งผ่านพ้นวันเกิดครั้งล่าสุด ซึ่งได้รับการรายงานเป็นจำนวนเต็มโดยมีอายุต่ำสุดตั้งแต่ 0 ปี ขึ้นไป

3) กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย หมายถึง กลุ่มอายุที่ได้รับการจัดกลุ่มตามข้อมูลอายุรายปี โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงวัยในทางประชากรศาสตร์ ได้แก่ วัยเด็ก (อายุ 0 – 14 ปี) วัยแรงงาน (อายุ 15 – 59 ปี) และวัยสูงอายุ (60 ปี ขึ้นไป)

4) กลุ่มอายุแบบแบ่งช่วงละ 5 ปี หมายถึง กลุ่มอายุของเฉพาะวัยแรงงานที่ได้รับการจัดกลุ่มตามข้อมูลอายุรายปี โดยแบ่งออกเป็นช่วงอายุละ 5 ปี ได้แก่ 15-19 ปี 20-24 ปี 25-29 ปี 30-34 ปี 35-39 ปี 40-44 ปี 45-49 ปี 50-54 ปี และ 55-59 ปี

5) สถานภาพสมรส (ตัวแปรดังกล่าวปรากฏในเฉพาะข้อมูลกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า) หมายถึง สถานภาพสมรสในปัจจุบัน สำหรับการวัดสถานภาพสมรสประกอบด้วย 6 สถานภาพ ได้แก่ (1) โสด (ไม่เคยแต่งงาน) (2) แต่งงานและคู่สมรสอยู่ในครัวเรือน (3) แต่งงานแต่คู่สมรสไม่อยู่ในครัวเรือน (4) หม้าย (5) หย่า และ (6) เลิก/แยกกันอยู่

6) สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน (ตัวแปรดังกล่าวปรากฏในเฉพาะข้อมูลกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า) หมายถึง การวัดว่าในปัจจุบันกลุ่มตัวอย่างรายบุคคลอยู่ในระหว่างการเรียนหรือศึกษาอยู่หรือไม่ ซึ่งแบ่งการวัดออกเป็น 3 กลุ่มรายการ ได้แก่ ไม่อยู่ในระหว่างการเรียน กำลังเรียน และไม่เข้าเกณฑ์ว่าต้องเรียน

7) ระดับการศึกษาสูงสุด หมายถึง การวัดว่าในปัจจุบันกลุ่มตัวอย่างรายบุคคลมีหรือสำเร็จการศึกษาสูงสุดในระดับใด ซึ่งคำตอบเกี่ยวกับระดับการศึกษาสูงสุดได้รับการรายงานอย่างละเอียดโดยเชื่อมโยงกับรหัสการศึกษาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ จากนั้นผู้วิจัยได้นำรหัสระดับการศึกษาที่ได้รับการรายงานคำตอบมาจัดกลุ่มใหม่เป็น 6 ช่วงระดับการศึกษา/กลุ่มรายการ ได้แก่ (1) ไม่ได้เรียน (2) ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 (3) เทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไปแต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 (4) เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไปแต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 (5) เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไปแต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี และ (6) เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป

8) สถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา (ตัวแปรดังกล่าวปรากฏในเฉพาะข้อมูลกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า) หมายถึง การได้ทำงานในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา (เฉพาะผู้ย้ายถิ่นเข้าที่มีอายุตั้งแต่ 11 ปี ขึ้นไป) ดังนั้นการวัดตัวแปรดังกล่าวจึงมีจำนวน 2 กลุ่มรายการ ได้แก่ ได้ทำงาน และไม่ได้ทำงาน

9) ลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (ตัวแปรดังกล่าวปรากฏในเฉพาะข้อมูลกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า) การวัดในกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้า ลักษณะการย้ายถิ่นเข้าเป็นการพิจารณาว่าพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นเข้ามาจากครัวเรือนที่อยู่อาศัยก่อนหน้านี้ว่าตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ใดโดยแบ่งพื้นที่ต้นทางเป็น 3 ระดับ ได้แก่ การย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน การย้ายมาจากต่างจังหวัด และการย้ายมาจากต่างประเทศ (การย้ายถิ่นเข้าระดับจังหวัด/ประเทศ)

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในแบบสอบถามได้มีการระบุให้รายงานชื่อจังหวัดและประเทศซึ่งเป็นพื้นที่ต้นทาง และเพื่อให้การนำเสนอผลลักษณะการย้ายถิ่นมีความชัดเจนและกระชับมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้สร้างตัวแปรใหม่ขึ้นมาเป็น “พื้นที่ต้นทางในระดับภูมิภาค” หรือ “ภูมิภาคต้นทาง” โดยเป็นการจัดกลุ่มรายชื่อจังหวัดพื้นที่ต้นทางตามภูมิภาคโดยใช้หลักเกณฑ์สอดคล้องกับการแบ่งภูมิภาคของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และเป็นกลุ่มภูมิภาคออกเป็น 5 ภูมิภาคเช่นเดียวกับที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้นำข้อมูลภูมิภาคอันเป็นที่ตั้งปัจจุบันของครัวเรือน (ในฐานะพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า) มาเปรียบเทียบกับพื้นที่ต้นทางทั้งในระดับภูมิภาคและต่างประเทศ เพื่อนำมาใช้สร้างตัวแปรใหม่เป็น “การย้ายถิ่นเข้าระดับภูมิภาค/ประเทศ” โดยแบ่งการวัดเป็น 3 กลุ่มรายการ ได้แก่ การย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน การย้ายมาจากต่างภูมิภาค และการย้ายมาจากต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นภาพของการย้ายถิ่นในระดับภูมิภาคตลอดจนความแตกต่างระหว่างการย้ายถิ่นภายในประเทศและระหว่างประเทศได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

10) ลักษณะการย้ายถิ่นออก (ตัวแปรดังกล่าวปรากฏในเฉพาะข้อมูลกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก) การวัดในกรณีผู้ย้ายถิ่นออก ลักษณะการย้ายถิ่นออกเป็นการพิจารณาว่าพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออกได้ย้ายไปสู่

ครัวเรือนอื่นได้ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ใดโดยแบ่งพื้นที่ปลายทางเป็น 3 ระดับ ได้แก่ การย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน การย้ายไปต่างจังหวัด และการย้ายไปต่างประเทศ (การย้ายถิ่นออกระดับจังหวัด/ประเทศ)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในแบบสอบถามได้มีการระบุให้รายงานชื่อจังหวัดและประเทศซึ่งเป็นพื้นที่ปลายทาง และเพื่อให้การนำเสนอผลลักษณะการย้ายถิ่นมีความชัดเจนแลกระชับมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้สร้างตัวแปรใหม่ขึ้นมาเป็น “พื้นที่ปลายทางในระดับภูมิภาค” หรือ “ภูมิภาคปลายทาง” โดยเป็นการจัดกลุ่มรายชื่อจังหวัดพื้นที่ปลายทางตามภูมิภาคโดยใช้หลักเกณฑ์สอดคล้องกับการแบ่งภูมิภาคของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และเป็นกลุ่มภูมิภาคออกเป็น 5 ภูมิภาคเช่นเดียวกับที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้นำข้อมูลภูมิภาคอันเป็นที่ตั้งปัจจุบันของครัวเรือนตัวอย่าง (ในฐานะครัวเรือนในพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก) มาเปรียบเทียบกับพื้นที่ปลายทางทั้งในระดับภูมิภาคและต่างประเทศ เพื่อนำมาใช้สร้างตัวแปรใหม่เป็น “การย้ายถิ่นออกระดับภูมิภาค/ประเทศ” โดยแบ่งการวัดเป็น 3 กลุ่มรายการ ได้แก่ การย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน การย้ายไปต่างภูมิภาค และการย้ายไปต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นภาพของการย้ายถิ่นในระดับภูมิภาคตลอดจนความแตกต่างระหว่างการย้ายถิ่นภายในประเทศและระหว่างประเทศได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

11) ระยะเวลาที่ย้ายออก (ตัวแปรดังกล่าวปรากฏในเฉพาะข้อมูลกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก) เป็นการวัดเกี่ยวกับระยะเวลานับตั้งแต่วันที่สมาชิกในครัวเรือนได้ย้ายออกไปจากครัวเรือน โดยแบ่งการวัดออกเป็น 3 กลุ่มรายการ ได้แก่ การย้ายเป็นเวลาตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป การย้ายเป็นเวลาต่ำกว่า 1 ปี และการย้ายตามฤดูกาล

12) เหตุผลการย้ายถิ่น (ตัวแปรดังกล่าวปรากฏในเฉพาะข้อมูลกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก) เป็นการวัดเกี่ยวกับสาเหตุของการย้ายออกจากครัวเรือน โดยแบ่งเหตุการณ์การย้ายถิ่นในเบื้องต้นออกเป็น 7 เหตุผล/กลุ่มรายการ ได้แก่ (1) สมรส (2) ไปเรียนหนังสือ (3) ไปทำงาน (4) ติดตามครอบครัว (5) เลิกกับคู่สมรส (6) กลับภูมิลำเนา และ (7) อื่น ๆ เช่น ติดคุก บวช ฯลฯ

นอกจากนี้ เพื่อให้การนำเสนอเหตุการณ์การย้ายถิ่นมีความกระชับมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้จัดกลุ่มเหตุการณ์การย้ายถิ่นเป็น 3 กลุ่มใหญ่ที่มีมาจากรายการคำตอบที่มีสาระใกล้เคียงกัน โดยแบ่งเป็นเหตุผล 3 ด้าน/กลุ่มรายการ ได้แก่ 1) ด้านการทำงาน 2) ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และ 3) ด้านการศึกษา โดยเหตุผลด้านต่าง ๆ มาจากรายการคำตอบหรือเหตุผลทั้ง 7 ข้อในข้างต้น ซึ่งสามารถจัดกลุ่มรายการคำตอบหรือเหตุการณ์การย้ายถิ่นได้ดังนี้

(1) เหตุผลด้านการทำงาน มาจากรายการคำตอบว่าย้ายเพราะไปทำงาน

(2) เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส มาจากรายการคำตอบว่าย้ายเพราะสมรส ติดตามครอบครัว และติดตามครอบครัว

(3) เหตุผลด้านการศึกษา มาจากรายการคำตอบเฉพาะย้ายเพราะไปเรียนหนังสือ

ทั้งนี้ รายการคำตอบเหตุผลการย้ายถิ่นที่เป็นคำตอบที่ว่า “การย้ายกลับภูมิลำเนา” และ “อื่น ๆ” ผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วว่าไม่สามารถเป็นรายการคำตอบที่จัดกลุ่มได้ว่าย้ายเพราะเหตุผลด้านใดอย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุผลทั้ง 3 ด้านในข้างต้น ด้วยเหตุนี้รายการคำตอบที่เหลือดังกล่าวจึงถูกกำหนดให้กลายเป็นค่าที่ไม่สามารถนำไปใช้วิเคราะห์ข้อมูลได้หรือค่า Missing

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการศึกษารั้งนี้ ได้มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลจากสถิติเชิงพรรณนาเป็นหลัก เช่น ค่าร้อยละ จำนวน ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด

ทั้งนี้เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะที่เป็นจริงของภาพรวมในระดับประเทศได้อย่างใกล้เคียงมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกอ่านผลสถิติเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลจากค่าสถิติที่ผ่านการถ่วงน้ำหนัก (weight) เป็นหลัก โดยค่าถ่วงน้ำหนักทางสถิติที่ได้มาจากการคำนวณโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำหรับสาเหตุที่มีการถ่วงน้ำหนักค่าสถิติเนื่องจากในความเป็นจริง จำนวนครัวเรือน และลักษณะทางประชากรพื้นฐานมีการกระจายตัวแตกต่างกันไป เช่น อายุและเพศ การกระจายตัวอยู่ในแต่ละภูมิภาค หรือเขตเมือง/ชนบท ทั้งนี้ค่าถ่วงน้ำหนักที่ได้ ทางสำนักงานสถิติแห่งชาติได้พัฒนามาจากฐานข้อมูลการคาดประมาณประชากรกลางปี พ.ศ. 2559 (ซึ่งคาดประมาณมาจากข้อมูลสำมะโนประชากรไทยในปี พ.ศ. 2553) ซึ่งค่าถ่วงน้ำหนักที่ได้จึงได้นำมาใช้สำหรับการวิเคราะห์ผลการศึกษามาจากข้อมูลระดับครัวเรือน และข้อมูลระดับปัจเจกบุคคล (ผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการสำรวจ) โดยตรง

อย่างไรก็ตามสำหรับในกรณีข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออก เนื่องจากเป็นการสอบถามข้อมูลผู้ที่เคยอาศัยหรือกินอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติไม่มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคลของผู้ย้ายถิ่นออกแต่อย่างใด ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลการสำรวจที่สะท้อนถึงข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออกในระดับประเทศ ทางสำนักงานสถิติแห่งชาติจึงได้พัฒนาค่าถ่วงน้ำหนักสำหรับข้อมูลการย้ายถิ่นออก โดยมีวิธีการสร้างค่าถ่วงน้ำหนักจากการคาดประมาณผู้ย้ายถิ่นออกของประเทศไทยที่ได้จากข้อมูลระดับครัวเรือน โดยมีข้อสมมติว่าครัวเรือนตัวอย่างที่มีผู้ย้ายถิ่นออกเป็นตัวแทนของครัวเรือนทั้งประเทศ ดังนั้นลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออกจึงมีแนวโน้มสะท้อนถึงลักษณะส่วนบุคคลของผู้ย้ายถิ่นออกในระดับประเทศได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ค่าถ่วงน้ำหนักที่ได้สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออกจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานข้อมูลการกระจายตัวเชิงพื้นที่เป็นหลัก ได้แก่ ภูมิภาค และเขตเมือง/ชนบท

3.6 การนำเสนอผลการวิจัย

สำหรับรูปแบบการนำเสนอค่าสถิติในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอในรูปแบบตารางสถิติเป็นหลัก โดยในแต่ละตารางสถิติได้มีการพรรณนาข้อมูลข้อค้นพบหลักที่ปรากฏในแต่ละตาราง ซึ่งค่าสถิติที่ปรากฏในตารางมีทั้งค่าสถิติที่ได้จากการสำรวจและค่าสถิติที่มีการปรับตามค่าถ่วงน้ำหนัก ตลอดจนการตีความข้อค้นพบในเบื้องต้นที่สะท้อนให้เห็นถึงนัยสำคัญบางอย่างที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ข้อมูล

ทั้งนี้ในส่วนของผลการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการนำเสนอออกเป็น 4 บท ซึ่งในแต่ละบทได้มีเนื้อหาเฉพาะด้านในประเด็นที่แตกต่างกัน ได้แก่ บทที่ 4 การย้ายถิ่นในระดับครัวเรือน บทที่ 5 ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่น บทที่ 6 ลักษณะการย้ายถิ่นเข้าและออกของสมาชิกในครัวเรือนที่มีประวัติการย้ายถิ่น และบทที่ 7 เหตุผลการย้ายถิ่น จากนั้นจึงนำผลการศึกษาที่ได้ไปอภิปรายผลการศึกษาในบทที่ 8 ซึ่งเป็นบทสรุปสาระสำคัญต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

บทที่ 4

การย้ายถิ่นในระดับครัวเรือน

ในเบื้องต้น สำหรับการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเป็นการพิจารณาข้อมูลการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือน กล่าวอีกนัยคือการกำหนดให้ครัวเรือนเป็นหน่วยการวิเคราะห์ (unit of analysis) ในเบื้องต้นเพื่อนำเสนอให้เห็นว่าครัวเรือนไทยมีผู้ย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออกมากหรือน้อยเพียงใด ทั้งในระดับภาพรวมทั้งประเทศและการจำแนกตามเขตพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในระดับภูมิภาค และการจำแนกตามเขตเมือง/ชนบท เพราะฉะนั้นสำหรับประเด็นการนำเสนอในบทนี้ ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ ได้แก่ ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า และครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก

4.1 ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า

สำหรับนิยามของ “ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า” ในที่นี้หมายถึงครัวเรือนที่มีสมาชิกผู้ซึ่งไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่สำรวจตั้งแต่เกิดหรือย้ายมาจากที่อื่น แต่ได้กินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปีย้อนหลังจากวันสำรวจ จากการประมวลผลจึงสามารถนำเสนอค่าสถิติต่าง ๆ เกี่ยวกับครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าดังปรากฏในตารางที่ 4.1 – 4.9

ตารางที่ 4.1 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามการมีผู้ย้ายถิ่นเข้า

การมีผู้ย้ายถิ่นเข้า	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
มี	4,967	32.63	29.15
ไม่มี	10,255	67.37	70.85
รวม	15,222	100.00	100.00

จากตารางที่ 4.1 สามารถอธิบายได้ว่าการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนไทยจำนวน 15,222 ครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า (ในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา) โดยจากการถ่วงน้ำหนักค่าร้อยละพบว่า ครัวเรือนไทยร้อยละ 70.85 เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา ในขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาคิดเป็นร้อยละ 29.15

ตารางที่ 4.2 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	ร้อยละของครัวเรือน (ถ่วงน้ำหนัก) ที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า		รวม
	มี	ไม่มี	
ภาคกลาง	31.73	68.27	100.00 (2,979)
ภาคเหนือ	27.15	72.85	100.00 (3,025)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	21.50	78.50	100.00 (2,917)
ภาคใต้	25.89	74.11	100.00 (2,995)
กรุงเทพมหานคร	44.75	55.25	100.00 (3,306)
รวม	29.15	70.85	100.00 (15,222)

จากตารางที่ 4.2 เมื่อจำแนกร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในแต่ละภูมิภาค จึงสามารถอธิบายได้ว่าครัวเรือนในกรุงเทพมหานครเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ โดยคิดเป็นร้อยละ 44.75 ของครัวเรือนในกรุงเทพฯ ทั้งหมด ในขณะที่ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่น้อยที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 21.50 ของครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด ซึ่งสามารถตีความได้ว่าครัวเรือนในกรุงเทพมหานครคือครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ จึงอาจส่งผลให้เกิดปัจจัยดึงดูดผู้คนจากภูมิภาคอื่น ๆ ได้มีการย้ายถิ่นเข้ามาพักอาศัยอยู่ในครัวเรือนในกรุงเทพมหานคร เช่น การหางานทำ การศึกษาต่อ ฯลฯ อันนำไปสู่การพักอาศัยอยู่ใกล้สถานที่ทำงาน/สถาบันที่ได้มีการศึกษาต่อ ฯลฯ จึงส่งผลให้ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนของการมีผู้ย้ายถิ่นเข้ามากที่สุด

ตารางที่ 4.3 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	ร้อยละของครัวเรือน (ถ่วงน้ำหนัก) ที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า		รวม
	มี	ไม่มี	
เมือง	38.66	61.34	100.00 (8,838)
ชนบท	20.81	79.19	100.00 (6,384)
รวม	29.15	70.85	100.00 (15,222)

จากตารางที่ 4.3 เมื่อจำแนกร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยแบ่งตามเขตพื้นที่เมืองและชนบท พบว่าในภาพรวมทั้งครัวเรือนในเขตเมืองและชนบทส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า ทั้งนี้เมื่อ

พิจารณาเฉพาะครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า ครัวเรือนในเขตเมืองเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่สูงกว่า ครัวเรือนในเขตชนบท โดยคิดเป็นร้อยละ 38.66 และ 20.81 ตามลำดับ ซึ่งตีความได้ว่าเนื่องจากครัวเรือนในเขตเมืองมีแนวโน้มเป็นพื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดให้ผู้ย้ายถิ่นเข้ามากกว่าครัวเรือนในเขตพื้นที่ชนบท เช่น การย้ายถิ่นเพื่อหางานทำในเขตเมือง การเข้ามาศึกษาต่อในสถาบันที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง ฯลฯ

ตารางที่ 4.4 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน

จำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน	ค่าสถิติ	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก)
ค่าเฉลี่ย	0.619	0.537
ค่าสูงสุด	11	11
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	1.128	1.059
รวมจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ย้ายเข้า	9,425	-

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จากตารางที่ 4.4 พบว่าจากครัวเรือนทั้งหมดจำนวน 15,222 ครัวเรือน มีสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ารวมจำนวนทั้งสิ้น 9,425 คน โดยจำนวนสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าที่มีจำนวนสูงสุดมีค่าเท่ากับ 11 คน และจำนวนต่ำสุดมีค่าเท่ากับ 0 คน หรือไม่มีสมาชิกคนใดในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากค่ากลางหรือในที่นี้คือค่าเฉลี่ย ได้พบว่าค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามีค่าเท่ากับ 0.537 คน ข้อค้นพบดังกล่าวจึงสอดคล้องกับข้อค้นพบในตารางที่ 1 ที่ว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า จึงส่งผลให้ค่าเฉลี่ยดังกล่าวมีค่าอยู่ใกล้ 0 อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าโดยส่วนใหญ่ครัวเรือนไทยในกรณีที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามีสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวนกี่คน จึงนำไปสู่การนำเสนอค่าสถิติเพิ่มเติมเกี่ยวกับจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าดังปรากฏในตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า

จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
0 คน	10,255	67.37	70.85
1 คน	2,510	16.49	15.84
2 คน	1,321	8.68	6.89
มากกว่า 2 คนขึ้นไป	1,136	7.46	6.42
รวม	15,222	100.00	100.00

จากตารางที่ 4.5 เมื่อพิจารณาจากค่าความถี่หรือจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จึงพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่หรือคิดเป็นร้อยละ 70.85 มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าเท่ากับ 0 คน หรือไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า ในขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า โดยส่วนใหญ่จะมีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวน 1 คน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลที่ว่าเพราะเหตุใดในตารางที่ 4.4 ค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นจึงมีค่าอยู่ใกล้ 0

เพราะฉะนั้นจากข้อค้นพบต่าง ๆ ที่ปรากฏในตารางที่ 4.1 ถึง 4.5 จึงสรุปได้ว่าในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ไม่มีสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า สำหรับในกรณีที่เป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า โดยส่วนใหญ่มีจำนวนผู้ที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าอย่างน้อย 1 คน อย่างไรก็ตามข้อค้นพบดังกล่าวเป็นเพียงแค่ข้อค้นในภาพรวมระดับประเทศ ดังนั้นการจำแนกความแตกต่างของค่าสถิติเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยพิจารณาตามพื้นที่จึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจสถานการณ์การย้ายถิ่นเข้าได้อย่างชัดเจนมากขึ้นได้เช่นกัน

ตารางที่ 4.6 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	จำนวน ครัวเรือน ตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) จำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน
ภาคกลาง	2,979	0.594	11	0	1.105
ภาคเหนือ	3,025	0.437	9	0	0.882
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2,917	0.355	9	0	0.867
ภาคใต้	2,995	0.555	7	0	1.164
กรุงเทพมหานคร	3,306	0.896	11	0	1.294
รวม	15,222	0.537	11	0	1.059

ตารางที่ 4.7 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) จำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
เมือง	8,838	0.720	11	0	1.165
ชนบท	6,384	0.376	9	0	0.927
รวม	15,222	0.537	11	0	1.059

เมื่อพิจารณาค่าสถิติจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือนโดยจำแนกตามภูมิภาค (ตารางที่ 4.6) และเขตพื้นที่เมือง/ชนบท (ตารางที่ 4.7) จึงพบว่าค่าเฉลี่ยดังกล่าวสะท้อนถึงข้อค้นพบเช่นเดียวกับร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยจำแนกตามเขตพื้นที่ต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 4.2 และ 4.3 โดยพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือภูมิภาคที่ครัวเรือนมีค่าเฉลี่ยดังกล่าวต่ำที่สุด ในขณะที่ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครคือภูมิภาคที่มีค่าเฉลี่ยดังกล่าวสูงที่สุด ในขณะเดียวกันเมื่อจำแนกตามเขตเมือง/ชนบท ก็ได้พบว่าครัวเรือนในเขตเมืองคือครัวเรือนที่มีค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นมากกว่าครัวเรือนในเขตชนบทอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตามเนื่องจากจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าอาจแปรผันไปตามจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในแต่ละครัวเรือน ซึ่งในแต่ละครัวเรือนอาจมีจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนได้อย่างเสมอภาคจึงนำไปสู่การคำนวณหาร้อยละหรือสัดส่วนของสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายเป็นผู้ย้ายถิ่นโดยมีผลดังปรากฏในตารางที่ 4.8 – 4.10

ตารางที่ 4.8 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน

ร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน	ค่าสถิติ	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก)
ค่าเฉลี่ย	24.70	20.72
ค่าสูงสุด	100.00	100.00
ค่าต่ำสุด	0.00	0.000
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	40.252	37.359
จำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่ทราบข้อมูล	15,222	-

จากตารางที่ 4.8 พบว่าในภาพรวมทั้งประเทศ ค่าเฉลี่ยร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือนมีค่าเท่ากับ 24.70 หรือกล่าวอีกนัยได้ว่าถ้าสมมติให้ในครัวเรือนหนึ่ง ๆ มีสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนทั้งหมด

10 คน จะมีผู้ที่เข้าข่ายว่าย้ายถิ่นเข้าคิดเป็นจำนวน 2-3 คน หรือคิดเป็นประมาณ 1 ใน 4 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละสูงสุดและต่ำสุด จึงกล่าวได้ว่าในบางครัวเรือนสมาชิกทุกคนคือผู้ที่เข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นเข้า (ร้อยละ 100) ในขณะที่บางครัวเรือนสมาชิกทุกคนไม่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าแต่ประการใด (ร้อยละ 0)

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในการสำรวจครั้งนี้ โดยเฉลี่ยแล้วขนาดครัวเรือนไทยไม่ได้มีสมาชิกหรือผู้อยู่อาศัยในครัวเรือนเท่ากับ 10 คน แต่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2-3 คน จึงสะท้อนให้เห็นชัดเจนขึ้นว่าแนวโน้มสัดส่วนหรือร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าที่มีค่าเท่ากับ 0 จึงมีเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับปริมาณครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า จึงส่งผลให้ค่าเฉลี่ยของร้อยละสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงมีค่าอยู่ในระดับต่ำกว่าครึ่ง แต่ในขณะเดียวกันครัวเรือนบางครัวเรือนที่สมาชิกทั้งหมดหรือส่วนใหญ่เข้าข่ายเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าก็มีปริมาณที่มากพอที่จะทำให้ค่าเฉลี่ยของร้อยละผู้ย้ายถิ่นเข้ามีค่าที่ห่างจาก 0 มากกว่ากรณีที่เป็นค่าเฉลี่ยจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถตีความได้ว่าบางครัวเรือนสมาชิกทั้งหมดอาจย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในครัวเรือนดังกล่าวพร้อมกันทั้งหมดในลักษณะที่เป็นการย้ายเพื่อหาที่อยู่อาศัยใหม่/ตั้งรกรากใหม่ หรือที่เรียกกันว่า “ย้ายบ้าน” จึงส่งผลให้ปริมาณร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าในบางครัวเรือนจึงมีค่าเท่ากับ 100 ซึ่งมีลักษณะเป็นค่าปลายสุดที่ทำให้ค่าเฉลี่ยร้อยละดังกล่าวห่างจาก 0 ทั้งที่เป็นค่าร้อยละส่วนใหญ่ของครัวเรือนไทยซึ่งมีลักษณะเป็นครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกเข้าข่ายเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน

ตารางที่ 4.9 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) ร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
ภาคกลาง	2,979	22.52	100.00	0.00	38.602
ภาคเหนือ	3,025	19.27	100.00	0.00	36.343
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2,917	12.75	100.00	0.00	29.455
ภาคใต้	2,995	17.71	100.00	0.00	34.684
กรุงเทพมหานคร	3,306	37.78	100.00	0.00	45.940
รวม	15,222	20.72	100.00	0.00	37.359

ตารางที่ 4.10 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) ร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
เมือง	8,838	31.12	100.00	0.00	43.660
ชนบท	6,384	11.60	100.00	0.00	27.740
รวม	15,222	20.72	100.00	0.00	37.359

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน โดยจำแนกตามภูมิภาค (ตารางที่ 4.9) และเขตเมือง/ชนบท (ตารางที่ 4.10) พบว่าข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องเช่นเดียวกับตารางที่ 4.2 - 4.3 และตารางที่ 4.6 - 4.7 กล่าวคือกรุงเทพมหานครคือภูมิภาคที่ครัวเรือนมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามากที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 37.78 ในขณะที่ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าน้อยที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 12.75 เช่นเดียวกับการที่พบว่าครัวเรือนในเขตเมืองมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามากกว่าครัวเรือนในชนบทอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากทุกภูมิภาคและทุกเขตเมือง/ชนบทก็พบว่าค่าร้อยละสูงสุดและต่ำสุดมีค่าเท่ากับ 100 และ 0 เหมือนกันทุกภูมิภาค/ทุกพื้นที่ จึงกล่าวได้ว่าทุกพื้นที่ต่างมีครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมดและไม่มีสมาชิกเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมด เพราะฉะนั้นจากค่าเฉลี่ยที่ได้พบในข้างต้นประกอบกับค่าสถิติอื่น ๆ ที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้าจึงบ่งชี้ได้อย่างชัดเจนว่าความแตกต่างเชิงพื้นที่ในแง่ของการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จึงส่งผลให้ครัวเรือนในกรุงเทพฯ มีจำนวนและสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้ามากกว่าครัวเรือนในภูมิภาคอื่น ๆ ซึ่งกรุงเทพฯ ก็เป็นพื้นที่ที่เข้าข่ายว่าเป็นเขตเมืองทั้งหมดเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาจากค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของครัวเรือนในกรุงเทพมหานคร (ตารางที่ 4.9) และในเขตเมือง (ตารางที่ 4.10) ก็ได้พบว่ามีค่าสถิติที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาค/พื้นที่อื่น ๆ เช่นกัน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าในกรุงเทพมหานคร และในเขตเมืองมีความแปรปรวนของค่าเฉลี่ยร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า หรือกล่าวอีกนัยคือนอกจากกรุงเทพฯ หรือเขตเมืองเป็นพื้นที่ที่นอกจากมีผู้ย้ายถิ่นเข้าครัวเรือนในสัดส่วนที่สูง ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่มีผู้อาศัยอยู่แต่ดั้งเดิมหรืออยู่อาศัยในครัวเรือนตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไปและไม่ได้ย้ายถิ่นออกไปในสัดส่วนที่สูงเช่นกัน ดังนั้นเพื่อทำให้การนำเสนอข้อค้นพบเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้ามีความชัดเจนมากขึ้น การพิจารณาถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นออกในระดับครัวเรือนจึงเป็นสิ่งจำเป็นด้วยเช่นกัน

4.2 ครั้วเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก

ครั้วเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในที่นี้ หมายถึง ครั้วเรือนที่มีสมาชิกผู้ซึ่งเคยกินอยู่และ/หรือหลับนอนในครั้วเรือดังกล่าวเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ โดยสามารถนำเสนอค่าสถิติต่าง ๆ เกี่ยวกับครั้วเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกดังปรากฏในตารางที่ 4.11 – 4.20

ตารางที่ 4.11 จำนวนและร้อยละของครั้วเรือน จำแนกตามการมีผู้ย้ายถิ่นออก

การมีผู้ย้ายถิ่นออก	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
มี	1,943	12.76	14.67
ไม่มี	13,279	87.24	85.33
รวม	15,222	100.00	100.00

จากตารางที่ 4.11 สามารถอธิบายได้ว่าการสุมตัวอย่างครั้วเรือนไทยจำนวน 15,222 ครั้วเรือนพบว่าครั้วเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครั้วเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออก ทั้งนี้จากการถ่วงค่าน้ำหนักค่าร้อยละดังกล่าวได้พบว่าครั้วเรือนไทยร้อยละ 85.33 เป็นครั้วเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา ในขณะที่ครั้วเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาคิดเป็นร้อยละ 14.67 ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนครั้วเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาตามที่ได้กล่าวไว้ในตารางที่ 4.1 จึงกล่าวได้ว่าสถานการณ์การย้ายถิ่นในระดับครั้วเรือนของไทยส่วนใหญ่จึงมีแนวโน้มเป็นครั้วเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามามากกว่าย้ายถิ่นออก

ตารางที่ 4.12 จำนวนและร้อยละของครั้วเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	ร้อยละของครั้วเรือน (ถ่วงน้ำหนัก) ที่มีผู้ย้ายถิ่นออก		รวม
	มี	ไม่มี	
ภาคกลาง	12.35	87.65	100.00 (2,979)
ภาคเหนือ	12.22	87.78	100.00 (3,025)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	21.56	78.44	100.00 (2,917)
ภาคใต้	14.07	85.93	100.00 (2,995)
กรุงเทพมหานคร	10.17	89.83	100.00 (3,306)
รวม	14.67	85.33	100.00 (15,222)

จากตารางที่ 4.12 เมื่อจำแนกร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในแต่ละภูมิภาค สามารถอธิบายได้ว่าครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ โดยคิดเป็นร้อยละ 21.56 ของครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด ในขณะที่ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่น้อยที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 10.17 ของครัวเรือนในกรุงเทพฯ ทั้งหมด

จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถตีความได้เช่นเดียวกับกรณีย้ายถิ่นเข้า กล่าวคือครัวเรือนในกรุงเทพมหานครเป็นครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จึงส่งผลให้ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนของการมีผู้ย้ายถิ่นออกน้อยที่สุด เพราะผู้ที่เคยหรือได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนในกรุงเทพฯ อาจยังพึงพอใจกับการได้อาศัยอยู่หรือจำเป็นต้องอาศัยในภูมิภาคดังกล่าวด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น ยังต้องทำงาน ยังอยู่ในระหว่างการศึกษา ฯลฯ

ตารางที่ 4.13 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	ร้อยละของครัวเรือน (ถ่วงน้ำหนัก) ที่มีผู้ย้ายถิ่นออก		รวม
	มี	ไม่มี	
เมือง	11.42	88.58	100.00 (8,838)
ชนบท	17.53	82.47	100.00 (6,384)
รวม	14.67	85.33	100.00 (15,222)

ทั้งนี้เมื่อจำแนกร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกโดยแบ่งตามเขตพื้นที่เมืองและชนบทดังปรากฏในตารางที่ 4.13 พบว่าในภาพรวมทั้งครัวเรือนในเขตเมืองและชนบทส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออก ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเฉพาะครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก พบว่าครัวเรือนในเขตชนบทเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในสัดส่วนที่สูงกว่าเขตเมือง โดยคิดเป็นร้อยละ 17.53 และ 11.42 ตามลำดับ ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีลักษณะตรงกันข้ามกับกรณีการย้ายถิ่นเข้าอย่างเห็นได้ชัดและสามารถได้รับการอธิบายได้ด้วยเหตุผลความแตกต่างด้านความเจริญของพื้นที่ได้เช่นเดียวกับที่ได้วิเคราะห์ไปก่อนหน้านี้

ตารางที่ 4.14 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก	ค่าสถิติ	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก)
ค่าเฉลี่ย	0.173	0.202
ค่าสูงสุด	9	9
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	0.521	0.562
รวมจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ย้ายออก	2,631	-

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกดังปรากฏในตารางที่ 4.14 พบว่าจากครัวเรือนทั้งหมดจำนวน 15,222 ครัวเรือน มีสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกรวมจำนวนทั้งสิ้น 2,631 คน โดยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกที่มีจำนวนสูงสุดมีจำนวนเท่ากับ 9 คน และจำนวนต่ำสุด คือ 0 คน หรือไม่มีสมาชิกคนใดในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก ทั้งนี้เมื่อพิจารณาค่ากลางหรือค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกซึ่งพบว่ามีค่าเท่ากับ 0.202 คน ดังนั้นข้อค้นพบดังกล่าวจึงสอดคล้องกับข้อค้นพบในตารางที่ 10 ที่ว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออก จึงส่งผลให้ค่าเฉลี่ยดังกล่าวมีค่าอยู่ใกล้ 0 อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าโดยส่วนใหญ่ครัวเรือนไทยในกรณีที่มีผู้ย้ายถิ่นออกมีสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกจำนวนกี่คน จึงนำไปสู่การนำเสนอค่าสถิติเพิ่มเติมเกี่ยวกับจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกดังปรากฏในตารางที่ 4.15

ตารางที่ 4.15 จำนวนและร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนผู้ย้ายถิ่นออก

จำนวนผู้ย้ายถิ่นออก	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
0 คน	13,279	87.24	85.33
1 คน	1,436	9.43	10.71
2 คน	387	2.54	2.92
มากกว่า 2 คนขึ้นไป	120	0.79	1.04
รวม	15,222	100.00	100.00

จากตารางที่ 4.15 เมื่อพิจารณาจากค่าความถี่หรือจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก จึงพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่หรือคิดเป็นร้อยละ 85.33 เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออกหรือมีจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกเท่ากับ 0 คน ในขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกโดยส่วนใหญ่จะมีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกจำนวน 1 คน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมในตารางที่ 4.14 ค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกใน

ครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นจึงมีค่าอยู่ใกล้ 0 เนื่องจากครัวเรือนที่มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกเท่ากับ 0 มีเป็นจำนวนมากประมาณ 5 ใน 6 ของครัวเรือนทั้งหมด

เพราะฉะนั้นจากข้อค้นพบต่าง ๆ ที่ปรากฏในตารางที่ 4.11 ถึง 4.15 จึงสรุปได้ว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ไม่มีสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก สำหรับในกรณีที่เป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออก โดยส่วนใหญ่ก็จะมีจำนวนผู้ที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกอย่างน้อย 1 คน อย่างไรก็ตามข้อค้นพบดังกล่าวเป็นเพียงแค่ข้อค้นในภาพรวมระดับประเทศ การจำแนกความแตกต่างของค่าสถิติเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกโดยพิจารณาตามพื้นที่จึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่จะช่วยให้เข้าใจสถานการณ์การย้ายถิ่นเข้าได้อย่างชัดเจนมากขึ้นได้เช่นกัน

ตารางที่ 4.16 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) จำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
ภาคกลาง	2,979	0.171	4	0	0.515
ภาคเหนือ	3,025	0.171	5	0	0.539
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2,917	0.291	8	0	0.647
ภาคใต้	2,995	0.197	9	0	0.560
กรุงเทพมหานคร	3,306	0.141	7	0	0.495
รวม	15,222	0.202	9	0	0.562

ตารางที่ 4.17 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) จำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
เมือง	8,838	0.158	8	0	0.516
ชนบท	6,384	0.240	9	0	0.598
รวม	15,222	0.202	9	0	0.562

เมื่อพิจารณาค่าสถิติจำนวนสมาชิกจำนวนสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน โดยจำแนกตามภูมิภาค (ตารางที่ 4.16) และเขตพื้นที่เมือง/ชนบท (ตารางที่ 4.17) จึงพบว่าค่าเฉลี่ยดังกล่าวสะท้อนถึงข้อค้นพบ เช่นเดียวกับร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามเขตพื้นที่ต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 4.12 และ 4.13 สำหรับค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกเมื่อจำแนกตามภูมิภาค ได้พบว่าภาค ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีค่าเฉลี่ยดังกล่าวสูงที่สุด ในขณะที่ครัวเรือนในกรุงเทพฯ คือพื้นที่ที่มี ค่าเฉลี่ยดังกล่าวต่ำที่สุด เช่นเดียวกับกรณีเมื่อจำแนกตามเขตเมือง/ชนบท ได้พบว่าครัวเรือนในเขตเมืองมี ค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นต่ำกว่าครัวเรือนในเขตชนบทอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตามเนื่องจากจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกอาจแปรผันไปตามจำนวนสมาชิก ทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในแต่ละครัวเรือน ซึ่งในแต่ละครัวเรือนอาจมีจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิด การเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนได้อย่างสมภาคจึงนำไปสู่การคำนวณหาร้อยละหรือสัดส่วนของสมาชิกใน ครัวเรือนที่เข้าข่ายเป็นผู้ย้ายถิ่นโดยมีผลดังปรากฏในตารางที่ 4.18 – 4.20

ตารางที่ 4.18 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน

ร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน	ค่าสถิติ	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก)
ค่าเฉลี่ย	4.19	4.78
ค่าสูงสุด	90.00	90.00
ค่าต่ำสุด	0.00	0.00
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	12.061	12.736
จำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่ทราบข้อมูล	15,222	-

จากตารางที่ 4.18 พบว่าในภาพรวมทั้งประเทศ ค่าเฉลี่ยของร้อยละสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน มีค่าเท่ากับ 4.19 หรือกล่าวอีกนัยได้ว่าถ้าสมมติให้ในครัวเรือนหนึ่ง ๆ มีสมาชิกอาศัยอยู่ในครัวเรือนทั้งหมด 10 คน ก็จะมีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกคิดเป็นจำนวน 0-1 คน หรือประมาณไม่ถึง 1 ใน 10 ของ จำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละสูงสุดและต่ำสุดได้พบว่า ในบาง ครัวเรือน สมาชิกส่วนใหญ่คือผู้ที่เข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นออกโดยคิดเป็นร้อยละ 90 ในขณะที่บางครัวเรือน สมาชิกทุกคนไม่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกแต่ประการใดหรือคิดเป็นร้อยละ 0

จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า แนวโน้มสัดส่วนหรือร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกของ ครัวเรือนที่มีค่าเท่ากับ 0 มีเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับปริมาณครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่น ออก จึงส่งผลให้เมื่อคำนวณเป็นค่าร้อยละสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกจึงมีค่าเฉลี่ยที่เข้าใกล้ 0 มากกว่ากรณีที่เป็นค่าร้อยละโดยเฉลี่ยของผู้ย้ายถิ่นเข้า

ตารางที่ 4.19 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	จำนวน ครัวเรือน ตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) ร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน
ภาคกลาง	2,979	4.14	80.00	0.00	12.054
ภาคเหนือ	3,025	4.10	83.33	0.00	12.229
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2,917	6.75	80.00	0.00	14.357
ภาคใต้	2,995	4.53	90.00	0.00	12.376
กรุงเทพมหานคร	3,306	3.46	87.50	0.00	11.338
รวม	15,222	14.78	90.00	0.00	12.736

ตารางที่ 4.20 ค่าสถิติพื้นฐานของครัวเรือนเกี่ยวกับร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	จำนวน ครัวเรือน ตัวอย่าง	ค่าสถิติ (ถ่วงน้ำหนัก) ร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน			
		ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด	ค่าส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน
เมือง	8,838	3.79	87.50	0.00	11.611
ชนบท	6,384	5.65	90.00	0.00	13.589
รวม	15,222	14.78	90.00	0.00	12.736

เมื่อพิจารณาร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน โดยจำแนกตามภูมิภาค (ตารางที่ 4.19) และเขตเมือง/ชนบท (ตารางที่ 4.20) พบว่าข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องเช่นเดียวกับตารางที่ 4.12 - 4.13 และตารางที่ 4.16 - 4.17 กล่าวคือครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าน้อยที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 3.46 ในขณะที่ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกในสัดส่วนที่มากที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 6.75 เช่นเดียวกับการที่พบว่าครัวเรือนในเขตเมืองมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกต่ำกว่าครัวเรือนในชนบท

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากทุกภูมิภาคและทุกเขตเมือง/ชนบทก็พบว่าค่าร้อยละต่ำสุดเท่ากับ 0 เหมือนกันทุกภูมิภาค/ทุกพื้นที่ จึงกล่าวได้ว่าทุกพื้นที่ต่างมีครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกเป็นผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมด อย่างไรก็ตาม

ค่าสูงสุดของร้อยละผู้ที่ย้ายถิ่นออกมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค/พื้นที่โดยพบว่ามีค่าอยู่ระหว่างร้อยละ 80-90

จากข้อค้นพบดังกล่าวทั้งหมดเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้าและออกในระดับครัวเรือน จึงแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยยังมีความแตกต่างเชิงพื้นที่ในแง่ของการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จึงส่งผลให้ครัวเรือนในกรุงเทพฯ มีจำนวนและสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้ามากกว่าครัวเรือนในภูมิภาคอื่น ๆ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ครัวเรือน มีจำนวนและสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นออกน้อยกว่าครัวเรือนในภูมิภาคอื่น ๆ เช่นกัน กล่าวอีกนัยคือกรุงเทพมหานครและเขตเมืองเปรียบเสมือนพื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดเกี่ยวกับโอกาสการมีงานทำ ความพร้อมและความสะดวกสบายของสาธารณูปโภค จึงส่งผลให้ผู้ที่อยู่ในภูมิภาคอื่นหรือพื้นที่ชนบทมีการย้ายถิ่นเข้ามาสู่กรุงเทพฯหรือเขตเมือง ในขณะที่เดียวกันผู้ที่แต่เดิมได้อาศัยอยู่หรือได้มาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นเวลานานแล้วก็ได้ไม่มีความจำเป็นหรือต้องการย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพฯ หรือเขตเมืองไปสู่ครัวเรือนในภูมิภาคอื่นหรือชนบทแต่อย่างใดเนื่องด้วยเหตุผลเดียวกันคือยังต้องทำงานหรือมีโอกาสหางานทำได้ง่ายกว่า หรืออยู่ในระหว่างกำลังศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนความพึงพอใจกับความสะดวกสบายที่ได้รับจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ หรือเขตเมือง จึงส่งผลให้ค่าสถิติการย้ายออกของครัวเรือนในกรุงเทพฯ และเขตเมืองมีค่าน้อยกว่าพื้นที่อื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือน เป็นเพียงการนำเสนอข้อค้นพบในเบื้องต้นที่แสดงให้เห็นว่าที่ตั้งของครัวเรือนที่แตกต่างกันตามภูมิภาคหรือเขตเมือง/ชนบท ซึ่งมีความแตกต่างเกี่ยวกับความเจริญในเชิงพื้นที่ เป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนไทยมีจำนวน/สัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับมิติที่ลุ่มลึกมากขึ้นเกี่ยวกับการย้ายถิ่น การพิจารณาข้อมูลการย้ายถิ่นในระดับปัจเจกบุคคลจึงมีความสำคัญเช่นกันซึ่งจะได้รับการกล่าวต่อไปในบทที่ 5 – 7 โดยเป็นการนำเสนอผลการศึกษาจากข้อมูลในระดับปัจเจกบุคคลหรือผู้ย้ายถิ่น

บทที่ 5

ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่น

สำหรับในบทที่ 5 เป็นการพิจารณาถึงลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นซึ่งหมายถึงสมาชิกในครัวเรือนคนใดก็ตามที่มีประวัติการย้ายถิ่นเข้าหรือออกในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นว่าการที่คนหนึ่งคนมีสถานะเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือย้ายถิ่นออก ได้มีคุณสมบัติทางประชากรและสังคมใดบ้างที่เกี่ยวข้อง หรือเป็นปัจจัยเหนี่ยวนำหรือส่งผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นมาจากหรือไปสู่ที่อื่น

สำหรับประเด็นการนำเสนอในบทที่ 5 ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ ได้แก่ ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นเข้า และลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออก

5.1 ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นเข้า

ลักษณะทางประชากรและสังคมเป็นข้อมูลที่ได้จากการสอบถามคุณสมบัติต่าง ๆ ในทางประชากรและสังคมของสมาชิกทุกคนที่เป็นผู้อาศัยและกินอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการสำรวจ ณ ปัจจุบัน สำหรับในที่นี้หมายถึงเฉพาะลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าซึ่งหมายถึงสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่สำรวจตั้งแต่เกิด แต่ได้กินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปีย้อนหลังจากวันสำรวจ

สำหรับลักษณะทางประชากรและสังคมในที่นี้ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับเพศ อายุ ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท สถานภาพสมรส สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน ระดับการศึกษาสูงสุด และสถานะของการทำงานในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา (เฉพาะผู้ที่มีอายุ 11 ปี ขึ้นไป) โดยมีผลการสำรวจดังนี้

ตารางที่ 5.1 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ชาย	4,354	46.20	47.17
หญิง	5,071	53.80	52.83
รวม	9,425	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.1 เมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง โดยคิดเป็นร้อยละ 52.83 ในขณะที่เป็นเพศชายคิดเป็นร้อยละ 47.17 จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าเป็น

เพศหญิงมากกว่าเพศชาย แต่กระนั้นตัวเลขที่ปรากฏก็ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางเพศของผู้ย้ายถิ่นเข้าอย่างชัดเจนแต่ประการใด

ตารางที่ 5.2 ค่าสถิติพื้นฐานเกี่ยวกับอายุของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน

อายุ/เพศ	ค่าสถิติที่ได้	ค่าสถิติที่ได้ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน		
ค่าเฉลี่ย	31.29	30.92
ค่าสูงสุด	100	100
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	16.826	16.409
จำนวนที่ทราบข้อมูลอายุ	9,393	-
เพศชาย		
ค่าเฉลี่ย	31.01	31.05
ค่าสูงสุด	96	96
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	16.506	16.329
จำนวนที่ทราบข้อมูลอายุ	4,339	-
เพศหญิง		
ค่าเฉลี่ย	31.53	30.80
ค่าสูงสุด	100	100
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	17.095	16.481
จำนวนที่ทราบข้อมูลอายุ	5,054	-

เมื่อพิจารณาถึงค่าสถิติพื้นฐานเกี่ยวกับอายุดังปรากฏในตารางที่ 5.2 พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้ามีอายุเฉลี่ย (แบบถ่วงน้ำหนัก) อยู่ที่ 30.92 ปี ในขณะที่เดียวกันเมื่อได้แบ่งการพิจารณาออกเป็นเพศชายและหญิงพบว่า ค่าเฉลี่ยอายุของผู้ย้ายถิ่นเข้าไม่มีความแตกต่างอย่างชัดเจน แม้พบว่าเพศชายมีอายุเฉลี่ยสูงกว่าเพศหญิงก็ตาม (31.05 กับ 30.80 ปี ตามลำดับ) เช่นเดียวกันกับการพิจารณาจากค่าอายุสูงที่สุดและต่ำที่สุดก็ไม่พบว่าทั้ง 2 เพศ มีความแตกต่างในเรื่องอายุของผู้ย้ายถิ่นเข้าแต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอายุเป็นค่าที่มีความแปรปรวนสูงเพราะครอบคลุมตั้งแต่ประชากรวัยแรกเกิด จนถึงวัยสูงอายุ ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับข้อมูลอายุของผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงสามารถนำเสนอ ข้อมูลอายุโดยจัดกลุ่มเป็นช่วงอายุในรูปแบบต่าง ๆ ได้ดังปรากฏในตารางที่ 5.3 – 5.5

ตารางที่ 5.3 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามเพศ

อายุ/เพศ	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน			
0-14 ปี	1,319	14.04	13.77
15-59 ปี	7,474	79.57	80.30
60 ปี ขึ้นไป	600	6.39	5.93
รวม	9,393	100.00	100.00
เพศชาย			
0-14 ปี	667	15.37	14.92
15-59 ปี	3,431	79.07	79.69
60 ปี ขึ้นไป	241	5.55	5.39
รวม	4,339	100.00	100.00
เพศหญิง			
0-14 ปี	652	12.90	12.74
15-59 ปี	4,043	80.00	80.84
60 ปี ขึ้นไป	359	7.10	6.42
รวม	5,054	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.3 เมื่อแบ่งกลุ่มอายุออกเป็น 3 ช่วงวัย ได้แก่ อายุ 0-14 ปี หรือ วัยเด็ก อายุ 15-59 ปี วัยแรงงาน และอายุ 60 ปีขึ้นไปหรือวัยสูงอายุ พบว่าทั้งในภาพรวมและการแบ่งผู้ย้ายถิ่นเข้าเป็นเพศชายและหญิง โดยส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 15-59 ปี หรืออยู่ในช่วงวัยแรงงาน โดยคิดเป็นร้อยละ 80.30 ในขณะที่เพศชายและหญิงมีค่าร้อยละไม่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยเพศชายคิดเป็นร้อยละ 79.69 และเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ 80.84 สำหรับช่วงวัยที่มีสัดส่วนรองลงมาคือช่วงอายุ 0-14 ปี หรือวัยเด็ก ซึ่งในภาพสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นเข้าวัยเด็กคิดเป็นร้อยละ 13.77 ทั้งนี้ช่วงวัยดังกล่าวเป็นช่วงวัยเดียวที่พบว่ามีสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง แต่กระนั้นก็เป็นความแตกต่างเพียงเล็กน้อย

สำหรับช่วงวัยที่มีสัดส่วนน้อยที่สุด คือ ช่วงอายุ 60 ปี ขึ้นไปหรือวัยผู้สูงอายุ ซึ่งในภาพรวมคิดเป็นร้อยละ 6.27 จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือชาย ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่จะมีอายุอยู่ในช่วงวัยแรงงาน อย่างไรก็ตามเนื่องจากช่วงวัยแรงงานประกอบด้วยอายุต่าง ๆ ที่หลากหลายเช่นกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นว่าอายุช่วงใดในช่วงวัยแรงงานที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามากที่สุด จึงนำไปสู่การจัดกลุ่มช่วงอายุแบบช่วงละ 5 ปี เฉพาะในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าในวัยแรงงานดังปรากฏในตารางที่ 5.4 และ 5.5

ตารางที่ 5.4 จำนวนและร้อยละของสมาชิกวัยแรงงานที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามช่วงอายุ 5 ปี

อายุ (ปี)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
15-19	980	13.11	13.76
20-24	1,422	19.03	18.66
25-29	1,082	14.48	14.53
30-34	1,070	14.32	13.96
35-39	870	11.64	12.96
40-44	678	9.07	9.65
45-49	544	7.28	7.50
50-54	484	6.48	5.25
55-59	344	4.60	3.74
รวม	7,474	100.00	100.00

ตารางที่ 5.5 จำนวนและร้อยละของสมาชิกวัยแรงงานที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามเพศและช่วงอายุ 5 ปี

อายุ (ปี)	จำนวน		ร้อยละ		ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)	
	เพศชาย	เพศหญิง	เพศชาย	เพศหญิง	เพศชาย	เพศหญิง
15-19	414	566	12.07	14.00	12.45	14.91
20-24	578	844	16.85	20.88	15.56	21.39
25-29	506	576	14.75	14.25	14.98	14.14
30-34	523	547	15.24	13.53	14.70	13.31
35-39	434	436	12.65	10.78	14.06	11.99
40-44	339	339	9.88	8.38	10.59	8.82
45-49	271	273	7.90	6.75	8.45	6.66
50-54	204	280	5.95	6.93	4.93	5.52
55-59	162	182	4.72	4.50	4.29	3.25
รวม	3,431	4,043	100.00	100.00	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.4 และ 5.5 พบว่าทั้งในภาพรวมและการจำแนกตามเพศ ช่วงอายุส่วนใหญ่ที่มีการย้ายถิ่นเข้ามามากที่สุดคือช่วงอายุ 20-24 ปี ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่วงอายุของการสำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าจนถึงระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่าและเป็นช่วงวัยของการเริ่มหางานทำหลังจากสำเร็จการศึกษาในระดับดังกล่าว ทั้งนี้เมื่อพิจารณาความแตกต่างระหว่างเพศพบว่า ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าและเป็นเพศหญิง

จะมีสัดส่วนที่มากกว่าเพศชายในช่วงวัยแรงงานตอนต้นหรือช่วงอายุ 15-24 ปีอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ช่วงอายุ 25-29 ปี ไม่พบสัดส่วนที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดของทั้ง 2 เพศ และพบว่าช่วงอายุ 30-34 ปีขึ้นไปจนถึง 45-49 ปี สัดส่วนผู้ที่ย้ายถิ่นเพศชายจะมีมากกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจนมากขึ้น สำหรับประเด็นด้านอายุและเพศที่สัมพันธ์กับการย้ายถิ่นเข้าในลักษณะที่แตกต่างกันไปอาจมีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางสังคมบางประการ เช่น การสมรส การทำงาน การศึกษา ฯลฯ ซึ่งจะได้รับการกล่าวต่อไปในภายหลัง

ตารางที่ 5.6 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ภาคกลาง	1,936	20.54	31.88
ภาคเหนือ	1,637	17.37	14.62
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,129	11.98	17.33
ภาคใต้	1,758	18.65	13.32
กรุงเทพมหานคร	2,965	31.46	22.85
รวม	9,425	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.6 เมื่อพิจารณาข้อมูลการย้ายถิ่นในระดับปัจเจกบุคคลจากค่าร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก ได้พบที่มีความแตกต่างไปจากการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือน กล่าวคือผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในภาคกลางโดยคิดเป็นร้อยละ 31.88 รองลงมา ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในภาคใต้ในสัดส่วนที่น้อยที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 13.32

จากข้อค้นพบดังกล่าวเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลการกระจายตัวของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาพรวมซึ่งพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในภาคกลางมากที่สุด⁴ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเนื่องจากการถ่วงน้ำหนักของข้อมูลจึงส่งผลให้เมื่อพิจารณาเป็นระดับหน่วยปัจเจกบุคคล จึงทำให้ผู้ย้ายถิ่นเข้ามีการกระจุกตัวอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในภาคกลางมากที่สุดและรองลงมาคือกรุงเทพมหานคร ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวแตกต่างจากในกรณีภาพรวมซึ่งพบว่าสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขณะที่กรุงเทพมหานครคือพื้นที่ที่มีผู้อยู่อาศัยในสัดส่วนที่น้อยที่สุด ดังนั้นจากข้อค้นพบเชิงเปรียบเทียบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นในเบื้องต้นว่าภาคกลางและกรุงเทพมหานครอาจเข้าข่ายเป็นพื้นที่ปลายทางสำหรับผู้

⁴ ข้อมูลร้อยละ (แบบถ่วงน้ำหนัก) ของของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน (ยังไม่แยกกว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือไม่) โดยจำแนกตามภูมิภาค พบว่า ในภาคกลางคิดเป็นร้อยละ 28.82 ภาคเหนือคิดเป็นร้อยละ 16.96 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือคิดเป็นร้อยละ 27.69 ภาคใต้คิดเป็นร้อยละ 13.66 และกรุงเทพมหานครคิดเป็นร้อยละ 12.87

ย้ายถิ่นเข้า อย่างไรก็ตามความชัดเจนเกี่ยวกับประเด็นด้านพื้นที่ต้นทางและปลายทางเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้า จะได้รับการกล่าวต่อไปในบทที่ 6

ตารางที่ 5.7 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เขตเมือง/ชนบท	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
เมือง	7,025	74.54	63.31
ชนบท	2,400	25.46	36.69
รวม	9,425	100.00	100.00

เมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละและแบบถ่วงน้ำหนักดังปรากฏในตารางที่ 5.7 พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองโดยคิดเป็นร้อยละ 63.31 ในขณะที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตชนบทคิดเป็นร้อยละ 36.69 จากข้อค้นพบดังกล่าวเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลการกระจายตัวของสมาชิกในครัวเรือนโดยจำแนกตามเขตเมืองและชนบทในภาพรวมจึงพบว่ามีความแตกต่างกัน กล่าวคือในภาพรวมสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทมีสัดส่วนมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง⁵ จากข้อค้นพบเชิงเปรียบเทียบในกรณีดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงมีแนวโน้มเป็นผู้อาศัยอยู่ในเขตเมืองและอาจมีความเป็นไปได้ว่าเป็นการย้ายถิ่นเข้าสู่เขตเมืองซึ่งเป็นการย้ายมาจากเขตชนบท ทั้งนี้ความชัดเจนเกี่ยวกับพื้นที่ต้นทางและปลายทางในการย้ายถิ่นจะได้รับการกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 6

ตารางที่ 5.8 จำนวนและร้อยละของสมาชิกสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพสมรส

สถานภาพสมรส	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
โสด (ไม่เคยแต่งงาน)	2,710	32.80	30.59
แต่งงานและคู่สมรสอยู่ในครัวเรือน	4,304	52.10	54.48
แต่งงานแต่คู่สมรสไม่อยู่ในครัวเรือน	504	6.10	6.25
หม้าย	307	3.72	3.22
หย่า	107	1.30	1.19
เลิก/แยกกันอยู่	329	3.98	4.27
รวม	8,261	100.00	100.00

⁵ ข้อมูลร้อยละ (แบบถ่วงน้ำหนัก) ของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน (ยังไม่แยกว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือไม่) โดยจำแนกตามเขตพื้นที่เมือง/ชนบท พบว่าในเขตเมืองคิดเป็นร้อยละ 44.64 ในเขตชนบทคิดเป็นร้อยละ 55.36

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการสมรสถือได้ว่าเป็นข้อมูลเชิงสังคมอย่างหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นได้เช่นกัน เนื่องจากการสมรสอาจมีส่วนที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยของคนใดคนหนึ่งหรือทั้งคู่สมรสเพื่อการหลบลี้ภัยหรืออยู่กินด้วยกันในฐานะครอบครัวใหม่ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนครัวเรือนหรือที่อยู่อาศัยตามมา

จากการจำแนกลักษณะการกระจายตัวของผู้ย้ายถิ่นเข้าตามสถานภาพสมรสดังปรากฏในตารางที่ 5.8 พบว่าผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีสถานภาพแต่งงานและคู่สมรสอยู่ในครัวเรือนโดยคิดเป็นร้อยละ 54.48 หรือประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามาทั้งหมดมีสถานภาพสมรสและได้อยู่กินกับคู่สมรสในครัวเรือนเดียวกัน อย่างไรก็ตามจากข้อค้นพบดังกล่าวไม่ได้หมายความว่าสมรสเป็นเหตุผลหลักของการย้ายถิ่นเข้าแต่ประการใด เพียงแต่ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าในการสำรวจครั้งนี้ส่วนใหญ่มีสถานภาพการสมรสดังกล่าวซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งสมรสก่อนหรือหลังจากที่ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตกเป็นอย่าง ณ วันสำรวจ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพสมรสอื่น ๆ ได้พบว่า ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามีสถานภาพโสดในอันดับรองลงมาโดยคิดเป็นร้อยละ 30.59 ดังนั้นนอกจากความเป็นไปได้ของการสมรส/ไม่สมรส ลักษณะทางสังคมอื่น ๆ เช่น การศึกษา การทำงาน ฯลฯ ก็อาจมีความเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าได้เช่นกัน

ตารางที่ 5.9 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน

สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ไม่อยู่ในระหว่างการเรียน	6,704	71.33	71.91
กำลังเรียน	2,531	26.93	26.40
ไม่เข้าเกณฑ์ว่าต้องเรียน	163	1.73	1.69
รวม	9,398	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.9 เมื่อพิจารณาถึงร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน โดยจำแนกตามสถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน พบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่อยู่ในระหว่างการเรียนโดยคิดเป็นร้อยละ 71.91 รองลงมา ได้แก่ ผู้ที่กำลังเรียนซึ่งคิดเป็นร้อยละ 26.40 และผู้ที่ไม่เข้าเกณฑ์ว่าต้องเรียน (เด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี) ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 1.69

ตารางที่ 5.10 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ไม่ได้เรียน	469	5.12	5.17
ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6	1,595	17.41	17.59
เทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3	1,224	13.36	15.25
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6	1,506	16.44	17.02
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่าปริญญาตรี	2,627	28.67	28.73
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	1,742	19.01	16.24
รวม	9,163	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.10 เมื่อพิจารณาถึงร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก) ของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือนโดยจำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด จากผลการวิเคราะห์พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไปแต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี โดยคิดเป็นร้อยละ 28.73 รองลงมาคือสำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 และสำเร็จการศึกษาเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยคิดเป็นร้อยละ 17.59 และ 17.02 ตามลำดับ

ตารางที่ 5.11 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน (เฉพาะวัยแรงงาน) จำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ไม่ได้เรียน	116	1.60	1.82
ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6	446	6.15	6.26
เทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3	972	13.40	15.97
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6	1,455	20.06	20.79
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่าปริญญาตรี	2,581	35.59	35.44
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	1,682	23.19	19.72
รวม	7,252	100.00	100.00

อย่างไรก็ตามจากตารางที่ 5.10 เนื่องจากการเป็นการจำแนกระดับการศึกษาของผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งหมดโดยไม่จำแนกตามช่วงวัย จึงอาจทำให้ข้อมูลระดับการศึกษาสูงสุดไม่ได้สะท้อนถึงคุณภาพประชากรด้านการศึกษได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นเมื่อพิจารณาเฉพาะผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานดังผลที่ปรากฏในตารางที่ 5.11 ก็จะสะท้อนให้เห็นชัดเจนมากขึ้นว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไปแต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรีซึ่งคิดเป็นร้อยละ 35.44

ตารางที่ 5.12 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน จำแนกตามสถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา

สถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา (เฉพาะผู้ที่มีอายุ 11 ปี ขึ้นไป)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทำงาน	5,538	71.18	72.14
ไม่ทำงาน	2,171	28.64	27.86
รวม	7,529	100.00	100.00

เมื่อพิจารณาถึงสถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมาของผู้ย้ายถิ่นเข้าที่มีอายุตั้งแต่ 11 ปี ขึ้นไป จากค่าร้อยละแบบถ่วงน้ำหนักดังปรากฏในตารางที่ 5.12 พบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในระหว่างการทำงานหรือมีงานทำโดยคิดเป็นร้อยละ 72.14 ในขณะที่ผู้ที่ไม่ได้ทำงานนั้นคิดเป็นร้อยละ 27.86

อย่างไรก็ตามเนื่องจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนไม่ได้มีการเจาะลึกเกี่ยวกับสาเหตุของการย้ายถิ่นเข้าแต่ประการใด จึงทำให้ไม่สามารถระบุได้ว่าสาเหตุหลักของการย้ายถิ่นเข้าเกิดจากสาเหตุใด แต่กระนั้นจากการจำแนกลักษณะผู้ย้ายถิ่นเข้าตามคุณสมบัติต่าง ๆ ทั้งในแง่ช่วงอายุ สถานภาพสมรส สถานภาพการศึกษา ระดับการศึกษาสูงสุด และการทำงาน โดยพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานตอนต้นถึงตอนกลาง มีสถานภาพสมรสและได้อาศัยอยู่ร่วมกับคู่สมรสในครัวเรือน ไม่ได้อยู่ในระหว่างการศึกษาเล่าเรียน สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป และได้ทำงานในช่วงรอบ 1 ปีที่ผ่านมา จึงอาจกล่าวในภาพรวมได้ว่าเหตุผลการย้ายถิ่นเข้าสามารถเป็นได้ทั้งเหตุผลด้านการทำงาน ด้านครอบครัว และการศึกษา นอกจากนี้ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นเข้าหรือออกต่างก็สามารถได้รับการอธิบายด้วยสาเหตุทั้งในแง่ปัจจัยดึงดูดและปัจจัยผลักดันได้เช่นกัน สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุการย้ายถิ่นจะได้รับการกล่าวถึงอย่างละเอียดต่อไปในส่วนเนื้อหาที่เป็นลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออกกว่าอะไรคือปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น แม้ว่าเป็นการพิจารณาจากเฉพาะเหตุผลของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกก็ตาม

5.2 ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออก

ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออกเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสอบถามคุณสมบัติต่าง ๆ ในทางประชากรและสังคมของสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกไปจากครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการสำรวจ ณ ปัจจุบัน สำหรับในที่นี่ “ผู้ที่ย้ายถิ่นออก” หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่เคยกินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา จนถึงวันสำรวจ

สำหรับลักษณะทางประชากรและสังคมสำหรับผู้ย้ายถิ่นออกมีลักษณะเช่นเดียวกับผู้ย้ายถิ่นเข้า ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับเพศ อายุ ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท ระดับการศึกษาสูงสุด ยกเว้นข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพสมรส สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน และสถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา (เฉพาะผู้ที่มีอายุ 11 ปี ขึ้นไป) เนื่องจากในการสำรวจภายใต้ “โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย” จำเป็นต้องศึกษาเจาะลึกประเด็นทางสังคมอื่น ๆ ของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นสตรีวัยเจริญพันธุ์และผู้สูงอายุด้วย จึงส่งผลให้ในการสำรวจดังกล่าวจึงกำหนดให้เก็บรวบรวมข้อมูลคุณสมบัติของผู้ย้ายถิ่นออกได้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่กระนั้นสำหรับการสอบถามข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นออกนอกจากมีการสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นทางประชากรและสังคมตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ในการสำรวจครั้งนี้ยังได้มีการสอบถามเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นออกไว้ซึ่งจะได้รับการกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 6 ทั้งนี้สำหรับข้อมูลลักษณะทางประชากรและสังคมผู้ย้ายถิ่นออก มีผลการสำรวจดังนี้

ตารางที่ 5.13 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ชาย	1,202	45.69	45.61
หญิง	1,429	54.31	54.39
รวม	2,631	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.13 พบว่าสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนโดยส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 54.39 และเพศชายซึ่งคิดเป็นร้อยละ 45.61 แต่กระนั้นตัวเลขที่ปรากฏก็ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางเพศของผู้ย้ายถิ่นออกอย่างชัดเจนแต่ประการใด

ตารางที่ 5.14 ค่าสถิติพื้นฐานเกี่ยวกับอายุของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน

อายุ/เพศ	ค่าสถิติที่ได้	ค่าสถิติที่ได้ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน		
ค่าเฉลี่ย	29.82	29.67
ค่าสูงสุด	89	89
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	13.225	13.043
จำนวนที่ทราบข้อมูลอายุ	2,588	-
เพศชาย		
ค่าเฉลี่ย	30.39	29.97
ค่าสูงสุด	89	89
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	13.588	13.478
จำนวนที่ทราบข้อมูลอายุ	1,179	-
เพศหญิง		
ค่าเฉลี่ย	29.34	29.43
ค่าสูงสุด	86	86
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	12.899	12.670
จำนวนที่ทราบข้อมูลอายุ	1,409	-

เมื่อพิจารณาถึงอายุ จากการประมวลผลในรูปแบบการวัดแนวโน้มเข้าสู่ศูนย์กลางและการกระจายตัวของข้อมูลอายุในตารางที่ 5.14 พบว่า ในภาพรวมอายุเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกมีค่าเท่ากับ 29.67 ปี อายุสูงสุดและต่ำสุดของผู้ที่ย้ายออกเท่ากับ 89 ปี และ 0 ปี ตามลำดับ ทั้งนี้เมื่อได้พิจารณาโดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างโดยจำแนกตามเพศพบว่า อายุเฉลี่ยของผู้ย้ายถิ่นออกเพศชายมีค่าเท่ากับ 29.97 ปี และเพศหญิงมีค่าเท่ากับ 29.43 ปี ในขณะที่อายุสูงสุดและต่ำสุดของผู้ที่ย้ายถิ่นออกพบว่า อายุต่ำสุดเท่ากับ 0 ปี เหมือนกันทั้งเพศชายและหญิง สำหรับอายุสูงสุดพบว่าในเพศชายมีอายุเท่ากับ 89 ปี และเพศหญิงอายุเท่ากับ 86 ปี

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานควบคู่กันไปทั้งในกรณีกลุ่มตัวอย่างแบบภาพรวมและจำแนกตามเพศได้พบว่าค่าสถิติดังกล่าวมีค่าอยู่ในระหว่าง 12-14 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลอายุของผู้ย้ายถิ่นออกค่อนข้างมีการกระจายตัวหรือมีความแปรปรวน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีความแตกต่างระหว่างอายุหรือช่วงวัยของผู้ย้ายถิ่นออก ดังนั้นเพื่อให้เห็นความแตกต่างของช่วงอายุมากขึ้นจึงนำไปสู่การนำเสนอข้อมูลอายุของผู้

ย้ายถิ่นออกในรูปแบบช่วงอายุซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ช่วงวัย ได้แก่ อายุ 0-14 ปี (วัยเด็ก) อายุ 15-59 ปี (วัยแรงงาน) และอายุ 60 ปีขึ้นไป (วัยผู้สูงอายุ) ดังปรากฏในตารางที่ 5.15

ตารางที่ 5.15 จำนวนและร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงอายุ และเพศ

อายุ/เพศ	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน			
0-14 ปี	150	5.80	5.88
15-59 ปี	2,335	90.22	90.31
60 ปี ขึ้นไป	103	3.98	3.81
รวม	2,588	100.00	100.00
เพศชาย			
0-14 ปี	72	6.11	7.07
15-59 ปี	1,058	89.74	89.01
60 ปี ขึ้นไป	49	4.16	3.92
รวม	1,179	100.00	100.00
เพศหญิง			
0-14 ปี	78	5.34	4.89
15-59 ปี	1,277	90.63	91.39
60 ปี ขึ้นไป	54	3.83	3.71
รวม	1,409	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.15 เมื่อจัดแบ่งกลุ่มอายุเป็น 3 ช่วงวัย ผลการสำรวจในภาพรวมพบว่าสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนโดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในช่วงอายุ 15 – 59 ปี หรือช่วงวัยแรงงาน โดยคิดเป็นร้อยละ 90.31 รองลงมา ได้แก่ ผู้ที่มีอายุ 0 – 14 ปีหรือวัยเด็ก และ 60 ปี ขึ้นไปหรือวัยสูงอายุ โดยมีค่าร้อยละเท่ากับ 5.88 และ 3.81 ตามลำดับ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาค่าสถิติดังกล่าวโดยจำแนกตามเพศก็ไม่พบถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนของการกระจายตัวของข้อมูลการย้ายถิ่นออกตามช่วงอายุแบบในภาพรวมแต่ประการใด ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นเพศใดก็ตาม เมื่ออยู่ในช่วงวัยแรงงานก็อาจมีแนวโน้มในการย้ายถิ่นออกมากกว่าวัยอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากกลุ่มอายุในช่วงวัยแรงงานประกอบด้วยช่วงอายุที่ยังค่อนข้างหลากหลาย ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่ากลุ่มคนวัยแรงงานที่ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่มียุคอายุเท่าใดบ้าง จึงสามารถจัดกลุ่มช่วงอายุละ 5 ปี โดยมีผลการสำรวจดังปรากฏในตารางที่ 5.16 และ 5.17

ตารางที่ 5.16 จำนวนและร้อยละของสมาชิกวัยแรงงานที่เปลี่ยนย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามช่วงอายุ 5 ปี

อายุ (ปี)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
15-19	285	12.21	12.19
20-24	602	25.78	25.47
25-29	440	18.84	19.53
30-34	372	15.93	15.55
35-39	261	11.18	11.51
40-44	148	6.34	6.65
45-49	101	4.33	3.82
50-54	83	3.55	3.21
55-59	43	1.84	2.07
รวม	2,335	100.00	100.00

ตารางที่ 5.17 จำนวนและร้อยละของสมาชิกวัยแรงงานที่เปลี่ยนย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามเพศและช่วงอายุ 5 ปี

อายุ (ปี)	จำนวน		ร้อยละ		ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)	
	เพศชาย	เพศหญิง	เพศชาย	เพศหญิง	เพศชาย	เพศหญิง
15-19	125	160	11.81	12.53	12.80	11.69
20-24	254	348	24.01	27.25	23.41	27.13
25-29	189	251	17.86	19.66	18.22	20.59
30-34	179	193	16.92	15.11	16.54	14.75
35-39	122	139	11.53	10.88	11.16	11.79
40-44	66	82	6.24	6.42	6.55	6.74
45-49	56	45	5.29	3.52	4.49	3.27
50-54	39	44	3.69	3.45	4.03	2.55
55-59	28	15	2.65	1.17	2.79	1.48
รวม	1,058	1,277	100.00	100.00	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.16 และ 5.17 พบว่าทั้งในแง่ภาพรวมและการแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็นเพศชายและหญิง ผู้ที่ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ได้รับการรายงานว่ามีอายุอยู่ในช่วง 20 – 24 ปี รองลงมาคือช่วงอายุ 25-29 ปี ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับกรณีที่เป็นการย้ายถิ่นเข้า ดังนั้นประเด็นด้านอายุและเพศที่สัมพันธ์

กับการย้ายถิ่นออกในลักษณะที่แตกต่างกันไปจึงมีแนวโน้มที่สามารถได้รับการอธิบายโดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในชีวิตบางอย่าง เช่น การสมรส การทำงาน การศึกษา ฯลฯ เช่นเดียวกับการย้ายถิ่นเข้า อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเนื่องจากการสำรวจครั้งนี้ได้สอบถามข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออกเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับระดับการศึกษาสูงสุด พื้นที่ปลายทางที่ย้ายไป ระยะเวลาที่ย้ายออกไป และเหตุผลในการย้ายออก ดังนั้นความเชื่อมโยงระหว่างการย้ายถิ่นออกกับข้อมูลทางประชากรและสังคมดังกล่าวจะได้รับการกล่าวถึงในลำดับถัดไป

ตารางที่ 5.18 จำนวนและร้อยละของของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามภูมิภาคซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่ได้อาศัยอยู่

ภูมิภาคซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่ได้อาศัยอยู่	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ภาคกลาง	399	15.17	15.25
ภาคเหนือ	416	15.81	15.60
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	817	31.05	30.99
ภาคใต้	534	20.30	20.44
กรุงเทพมหานคร	465	17.67	17.71
รวม	2,631	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.18 พบว่าสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนโดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งคิดเป็นร้อยละ 30.99 รองลงมาคือผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาคใต้ กรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ และภาคกลาง โดยคิดเป็นร้อยละ 20.44 17.71 15.60 และ 15.25 ตามลำดับ จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มเป็นผู้ที่ย้ายถิ่นออกมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ

ตารางที่ 5.19 จำนวนและร้อยละของของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามเขตเมือง/ชนบทซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่เคยอาศัยอยู่

เขตเมือง/ชนบท ซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่เคยอาศัยอยู่	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
เมือง	1,193	45.34	45.45
ชนบท	1,438	54.66	54.55
รวม	2,631	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.19 พบว่าสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนโดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในเขตชนบทซึ่งคิดเป็นร้อยละ 54.55 ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวสามารถสอดคล้องกับองค์ความรู้ที่ว่าด้วยการย้ายถิ่นในลักษณะที่ว่า การย้ายถิ่นจากเขตชนบทสู่เขตเมืองเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ในปรากฏการณ์การย้ายถิ่นแบบกระแสหลักหรือกล่าวอีกนัยคือประชากรมีแนวโน้มย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ซึ่งมีความเจริญทางเศรษฐกิจสังคมน้อยกว่าไปสู่พื้นที่ซึ่งมีความเจริญทางเศรษฐกิจสังคมมากกว่า อย่างไรก็ตามความแตกต่างดังกล่าวไม่มีความชัดเจนมากเท่าที่ควร โดยพบว่าผู้ที่ย้ายถิ่นออกอีกส่วนหนึ่งก็เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในเขตเมือง ซึ่งการย้ายถิ่นออกในกรณีดังกล่าวก็อาจเป็นได้ทั้งการย้ายออกจากเขตเมืองไปสู่ชนบทหรือเป็นการย้ายถิ่นภายในเขตเมืองได้เช่นกัน ทั้งนี้ข้อค้นพบเกี่ยวกับลักษณะการย้ายถิ่นออกจะได้รับการกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 6

จากข้อค้นพบที่ปรากฏในตารางที่ 5.18 และ 5.19 จึงกล่าวได้ว่าในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างมิติเชิงพื้นที่กับการย้ายถิ่นออกเปรียบเสมือนเป็นเหรียญอีกด้านของการอธิบายลักษณะของผู้ย้ายถิ่นเข้าในมิติเชิงพื้นที่ ซึ่งพบว่าเขตพื้นที่และภูมิภาคที่มีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกเป็นข้อมูลที่มีลักษณะตรงกันข้ามอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือในแง่เขตพื้นที่เมือง/ชนบท พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนในเขตชนบท ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นผู้อาศัยอยู่ในครัวเรือนในเขตเมือง สำหรับในแง่ภูมิภาคซึ่งได้มีข้อค้นพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าที่อยู่ในครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลับมีสัดส่วนน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น

อย่างไรก็ตามสำหรับกรณีกรุงเทพมหานครกลับไม่ได้มีข้อค้นพบในเชิงข้อตรงข้ามระหว่างกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกแต่ประการใด จากการเปรียบเทียบสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกในส่วนที่เป็นกรุงเทพมหานครพบว่า ผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือนในกรุงเทพมหานครคือกลุ่มที่มีสัดส่วนมากที่สุด ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนเป็นอันดับ 3 รองจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ จึงแสดงให้เห็นว่าในบางครั้งกรุงเทพมหานครอาจไม่ใช่พื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูด (pull factor) ที่อยากทำให้ผู้คนจากนอกพื้นที่ย้ายถิ่นเข้ามาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ในขณะเดียวกันกรุงเทพมหานครก็อาจเป็นพื้นที่ที่มีปัจจัยผลักดัน (push factor) บางอย่างที่ทำให้มีผู้ย้ายถิ่นออกไปได้เช่นกัน เช่น ปัญหาความแออัดของผู้คน ปัญหาการจราจร ปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ฯลฯ หรือในอีกแง่มุมหนึ่งซึ่งในที่นี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเมื่อผู้ที่เคยย้ายถิ่นเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้หมดภาระหน้าที่หรือความเกี่ยวพันใด ๆ กับการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมาจึงอาจตัดสินใจย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพฯ หรือย้ายถิ่นกลับสู่ภูมิลำเนาได้เช่นกัน (ซึ่งการย้ายถิ่นกลับถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการย้ายถิ่น) กล่าวอีกนัยคือกรุงเทพฯ มีลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนย้ายของผู้คนอยู่อย่างสม่ำเสมอ (มีการย้ายถิ่นเข้าออกอยู่ตลอดเวลา) จึงส่งผลให้กรุงเทพฯ ไม่ใช่ภูมิภาคที่มีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นออกน้อยที่สุดแต่ประการใด

ตารางที่ 5.20 จำนวนและร้อยละของของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน จำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ไม่ได้เรียน	57	2.29	2.61
ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6	230	9.24	8.32
เทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่า มัธยมศึกษาปีที่ 3	327	13.13	13.96
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่า มัธยมศึกษาปีที่ 6	459	18.43	18.17
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่า ปริญญาตรี	832	33.41	32.76
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	585	23.49	24.18
รวม	2,490	100.00	100.00

เมื่อพิจารณาถึงระดับการศึกษาของผู้ย้ายถิ่นออก จากตารางที่ 5.20 พบว่าสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 32.76 รองลงมาคือผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไปโดยคิดเป็นร้อยละ 24.18 จากค่าสถิติดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับค่อนข้างสูงหรือกล่าวอีกนัยเป็นผู้สำเร็จการศึกษาเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้าเช่นกัน ดังนั้นจากข้อค้นพบที่เกิดขึ้นจึงสามารถตีความได้ว่าระดับการศึกษาที่สูงสามารถเป็นปัจจัยเหนี่ยวนำต่อโอกาสการเลือกงานทำโดยไม่จำเป็นต้องผูกติดอยู่กับเงื่อนไขด้านภูมิฐานะหรือการทำงานในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง อันนำไปสู่การย้ายถิ่นเข้าหรือออกเพื่อการทำงานในสิ่งที่ตนเองต้องการหรือมีความสอดคล้องกับระดับการศึกษาสูงสุดของตนตามมา

อย่างไรก็ตามจากตารางที่ 5.20 เนื่องจากการจำแนกระดับการศึกษาของผู้ย้ายถิ่นออกทั้งหมดโดยไม่จำแนกตามช่วงวัย จึงอาจทำให้ข้อมูลระดับการศึกษาสูงสุดไม่ได้สะท้อนถึงคุณภาพประชากรหรือทุนมนุษย์ด้านการศึกษาได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้มีการวิเคราะห์ผลการสำรวจเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวเฉพาะผู้ย้ายถิ่นออกที่อยู่ในวัยแรงงานดังผลที่ปรากฏในตารางที่ 5.21

ตารางที่ 5.21 จำนวนและร้อยละของของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน (เฉพาะวัยแรงงาน) จำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ไม่ได้เรียน	15	0.67	1.02
ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6	102	4.57	3.54
เทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3	282	12.63	13.67
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6	444	19.89	19.50
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี	822	36.83	36.23
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	567	25.40	26.03
รวม	2,232	100.00	100.00

จากตารางที่ 5.21 เมื่อจำกัดการวิเคราะห์ระดับการศึกษาสูงสุดเฉพาะผู้ย้ายถิ่นออกที่อยู่ในวัยแรงงาน ก็ยังได้ข้อค้นพบเช่นเดียวกับในตารางที่ 5.20 กล่าวคือผู้ย้ายถิ่นออกในวัยแรงงานโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 36.23 รองลงมาคือความสำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไปซึ่งคิดเป็นร้อยละ 26.03

บทที่ 6

ลักษณะการย้ายถิ่นเข้าและออกของสมาชิกในครัวเรือนที่มีประวัติการย้ายถิ่น

ในการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่น นอกเหนือไปจากข้อมูลส่วนบุคคลดังที่ได้กล่าวไปในส่วนก่อนหน้านี้ว่า ผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกมีลักษณะทางประชากรและสังคมแบบใดบ้าง การพิจารณาเกี่ยวกับลักษณะการย้ายถิ่นเข้าและออกในมิติของพื้นที่ต้นทางและปลายทางก็เป็นอีกลักษณะสำคัญในการศึกษาพฤติกรรมการย้ายถิ่นในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งมีส่วนทำให้เห็นภาพได้โดยคร่าวว่าการเคลื่อนย้ายของประชากร ณ ช่วงเวลาหนึ่ง มีลักษณะเป็นเช่นใด และสามารถบ่งบอกถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นในระดับมหภาคของประเทศไทยได้อย่างไรบ้าง สำหรับลักษณะการย้ายถิ่นเข้าและออกของสมาชิกในครัวเรือนที่มีประวัติการย้ายถิ่นในการสำรวจครั้งนี้ดังต่อไปนี้

6.1 ลักษณะการย้ายถิ่นเข้า

ลักษณะการย้ายถิ่นเข้าเป็นการพิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ พื้นที่ต้นทางจากมา (พื้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ก่อนย้ายมาในครัวเรือนที่กำลังอาศัยอยู่ในปัจจุบัน) และการเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ต้นทางกับพื้นที่ปลายทาง โดยพื้นที่ต้นทางสามารถได้รับการแบ่งระดับออกเป็นจังหวัด ภูมิภาค ประเทศ ซึ่งมีผลการสำรวจดังปรากฏในตารางที่ 6.1 – 6.4

ตารางที่ 6.1 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า จำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (จังหวัด/ประเทศ) และเพศ

ลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (จังหวัด/ประเทศ)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	6,067	65.27	63.69
ย้ายมาจากจังหวัดอื่น	3,198	34.41	35.98
ย้ายมาจากต่างประเทศ	30	0.32	0.33
รวม	9,295	100.00	100.00
เพศชาย			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	2,843	66.15	65.17
ย้ายมาจากจังหวัดอื่น	1,444	33.60	34.67
ย้ายมาจากต่างประเทศ	11	0.26	0.16
รวม	4,298	100.00	100.00

ลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (จังหวัด/ประเทศ)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
เพศหญิง			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	3,244	64.52	62.37
ย้ายมาจากจังหวัดอื่น	1,754	35.10	37.15
ย้ายมาจากต่างประเทศ	19	0.38	0.48
รวม	4,997	100.00	100.00
วัยเด็ก			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	904	69.70	69.23
ย้ายมาจากจังหวัดอื่น	392	30.22	30.61
ย้ายมาจากต่างประเทศ	1	0.08	0.16
รวม	1,297	100.00	100.00
วัยแรงงาน			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	4,713	64.19	62.45
ย้ายมาจากจังหวัดอื่น	2,606	35.49	37.20
ย้ายมาจากต่างประเทศ	23	0.31	0.35
รวม	7,342	100.00	100.00
วัยสูงอายุ			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	410	69.61	68.88
ย้ายมาจากจังหวัดอื่น	175	29.71	30.74
ย้ายมาจากต่างประเทศ	4	0.68	0.37
รวม	589	100.00	100.00

จากตารางที่ 6.1 เมื่อพิจารณาถึงการกระจายตัวของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งในแง่ภาพรวมและในแต่ละเพศโดยจำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (มีติจังหวัด/ประเทศ) ผู้วิจัยพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ย้ายมาจากครัวเรือนที่อยู่ในจังหวัดเดียวกันหรือเป็นการย้ายถิ่นภายในจังหวัด รองลงมาคือเป็นผู้ที่ย้ายมาจากต่างจังหวัด และมีผู้ย้ายถิ่นเข้าเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายมาจากต่างประเทศซึ่งมีค่าร้อยละไม่ถึง 1 ทั้งนี้สัดส่วนการกระจายตัวดังกล่าวตามลักษณะการย้ายถิ่นเข้าในทั้ง 3 แบบมีความคล้ายคลึงกันทั้งในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นแบบภาพรวมและการแบ่งออกเป็นเพศชายและหญิง

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาสัดส่วนการย้ายถิ่นเข้าของประชากรทั้ง 3 ช่วงอายุ พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้ง 3 ช่วงอายุส่วนใหญ่มีการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน รองลงมาเป็นการย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างจังหวัด และมีการย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างประเทศในสัดส่วนที่น้อยที่สุด

ตารางที่ 6.2 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า จำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (ภูมิภาค/ประเทศ) และเพศ

ลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (ภูมิภาค/ประเทศ)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	7,265	78.16	77.25
ย้ายมาจากต่างภูมิภาค	2,000	21.52	22.42
ย้ายมาจากต่างประเทศ	30	0.32	0.33
รวม	9,295	100.00	100.00
เพศชาย			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	3,389	78.85	78.52
ย้ายมาจากต่างภูมิภาค	898	20.89	21.31
ย้ายมาจากต่างประเทศ	11	0.26	0.16
รวม	4,298	100.00	100.00
เพศหญิง			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	3,876	77.57	76.11
ย้ายมาจากต่างภูมิภาค	1,102	22.05	23.41
ย้ายมาจากต่างประเทศ	19	0.38	0.48
รวม	4,997	100.00	100.00
วัยเด็ก			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	1,068	82.34	82.08
ย้ายมาจากต่างภูมิภาค	228	17.58	17.75
ย้ายมาจากต่างประเทศ	1	0.08	0.16
รวม	1,297	100.00	100.00
วัยแรงงาน			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	5,663	77.13	76.05
ย้ายมาจากต่างภูมิภาค	1,656	22.56	23.60
ย้ายมาจากต่างประเทศ	23	0.31	0.35
รวม	7,342	100.00	100.00
วัยสูงอายุ			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	483	82.00	82.77
ย้ายมาจากต่างภูมิภาค	102	17.32	16.86
ย้ายมาจากต่างประเทศ	4	0.68	0.37
รวม	589	100.00	100.00

จากตารางที่ 6.2 เมื่อพิจารณาถึงการกระจายตัวของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งในแง่ภาพรวมและในแต่ละเพศโดยจำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (มิติภูมิภาค/ประเทศ) ผู้วิจัยพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าทั้งในแง่ภาพรวมและเพศหญิงและชาย ส่วนใหญ่ย้ายมาจากครัวเรือนที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นการย้ายข้ามจังหวัดแต่ถ้าพื้นที่ต้นทางและปลายทางเป็นจังหวัดที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันจึงจัดว่าเป็นการย้ายในภูมิภาคเดียวกัน

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาสัดส่วนการย้ายถิ่นเข้าของประชากรทั้ง 3 ช่วงอายุ พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่มีการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกัน รองลงมาเป็นการย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างภูมิภาค และมีการย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างประเทศในสัดส่วนที่น้อยที่สุด จากข้อค้นพบดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับผลการย้ายถิ่นในระดับจังหวัดดังปรากฏในตารางที่ 6.1 จึงเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาในระดับการย้ายถิ่นตามภูมิภาค สัดส่วนการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคจึงมีตัวเลขที่เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

จากข้อค้นพบดังกล่าวดังปรากฏในตารางที่ 6.1 และ 6.2 จึงสรุปได้ว่าโดยส่วนใหญ่ผู้ย้ายถิ่นเข้าย้ายมาจากพื้นที่ต้นทางที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน และเมื่อพิจารณาเป็นระดับจังหวัดก็ได้พบว่าส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดิมเช่นกัน ทั้งนี้สำหรับกรณีการย้ายถิ่นเข้าในระดับภูมิภาค เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าย้ายมาจากภูมิภาคใดไปยังภูมิภาคใด จึงมีผลการสำรวจดังปรากฏในตารางที่ 6.3 และ 6.4

ตารางที่ 6.3 ร้อยละพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า จำแนกตามภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า

ภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า (ที่อยู่ปัจจุบัน)	ร้อยละพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า (ถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	ภูมิภาคเดียวกัน	คนละภูมิภาค	ต่างประเทศ	
ภาคกลาง	71.57	28.43	0.00	100.00 (1,926)
ภาคเหนือ	85.08	14.10	0.82	100.00 (1,625)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	84.65	14.81	0.54	100.00 (1,106)
ภาคใต้	89.82	10.03	0.15	100.00 (1,710)
กรุงเทพฯ	67.37	32.22	0.42	100.00 (2,928)
รวม	77.25	22.42	0.33	100.00 (9,295)

จากตารางที่ 6.3 พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าไม่ว่าจะอยู่ในภูมิภาคใดก็ตามส่วนใหญ่ก็มีพื้นที่ต้นทางหรือย้ายมาจากครัวเรือนก่อนหน้าที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากปริมาณค่าร้อยละได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าในภาคใต้มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 89.82 ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นในภูมิภาคเดียวกันน้อยที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 67.37 จึงแสดงให้เห็นว่าในภาคใต้มีแนวโน้มการย้ายถิ่นเข้าภายในภูมิภาคเดียวกันมากกว่าภูมิภาคอื่น

เมื่อพิจารณาถึงกรณีที่ย้ายถิ่นมีพื้นที่ต้นทางคนละภูมิภาคกับพื้นที่ปลายทาง จากการเปรียบเทียบค่าร้อยละกับทุกภูมิภาคพบว่ากรุงเทพมหานครเป็นภูมิภาคที่มีผู้ย้ายถิ่นต่างภูมิภาคมากกว่าภูมิภาคอื่น โดยพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าในกรุงเทพฯ ซึ่งมีพื้นที่ต้นทางที่ไม่ใช่กรุงเทพฯ หรือคนละภูมิภาคโดยคิดเป็นร้อยละ 32.22 และรองลงมาคือผู้ย้ายถิ่นเข้าในภาคกลางโดยคิดเป็นร้อยละ 28.43

เมื่อพิจารณาเฉพาะการย้ายถิ่นเข้าโดยมีพื้นที่ต้นทางมาจากต่างประเทศ ผู้วิจัยพบว่าปริมาณสูงสุดของค่าร้อยละของผู้ย้ายถิ่นมาจากต่างประเทศปรากฏอยู่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าในภาคเหนือ (คิดเป็นร้อยละ 0.82) รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (คิดเป็นร้อยละ 0.54) อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การศึกษากลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าในที่นี้ไม่ได้มีการสอบถามเพิ่มเติมว่าเป็นการย้ายถิ่นเข้าเนื่องจากสาเหตุใด ทั้งนี้การให้เหตุผลว่าค่าสถิติที่ได้ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการย้ายถิ่นกลับของผู้ที่ไปทำงานในต่างประเทศ หรือการย้ายถิ่นเข้ามาของชาวต่างชาติอันเกิดจากการสมรสข้ามวัฒนธรรม เช่น เชยฝรั่ง จึงเป็นเพียงข้อสันนิษฐานหนึ่งในการศึกษาครั้งนี้เท่านั้น

ตารางที่ 6.4 ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า จำแนกตามภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า (เฉพาะย้ายในประเทศ)

ภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า (ที่อยู่ปัจจุบัน)	ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง	71.57	7.39	7.47	5.69	7.88	100.00 (1,926)
ภาคเหนือ	5.20	85.78	1.89	1.33	5.80	100.00 (1,618)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	4.57	1.11	85.11	1.90	7.32	100.00 (1,100)
ภาคใต้	1.54	1.41	2.94	89.96	4.15	100.00 (1,707)
กรุงเทพฯ	12.75	5.38	11.71	2.51	67.65	100.00 (2,914)
รวม	27.67	16.59	20.44	14.66	20.63	100.00 (9,265)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่มีลักษณะการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาค่าร้อยละในอันดับรองลงมาเพื่ออธิบายว่า ถ้าไม่ใช่การย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ผู้ย้ายถิ่นเข้าในแต่ละภูมิภาคได้ย้ายมาจากภูมิภาคใด ดังนั้นจากผลการวิเคราะห์เพิ่มเติมดังปรากฏในตารางที่ 6.4 จึงสามารถอธิบายได้ดังนี้

- 1) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคกลาง ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ
- 2) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคเหนือ ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ
- 3) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ
- 4) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคใต้ ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ

5) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่กรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่ย้ายมาจากภาคกลาง

จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่ากรุงเทพฯ นั้นเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการเคลื่อนย้าย กล่าวคือในบางกรณีถ้าผู้ที่เคยย้ายเข้ามาได้หมดธุระหรือไม่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมใด ๆ ในกรุงเทพฯ ก็อาจนำไปสู่การย้ายถิ่นกลับจากกรุงเทพฯ หรือในทางตรงกันข้ามผู้ที่มิถุนีลำนเอนอยู่เ็นกรุงเทพฯอาจมีความจำเป็นในการย้ายถิ่นไปปฏิบัติงานในภูมิภาคอื่น ๆ ได้เช่นกันในฐานะผู้แทนหน่วยงาน/องค์กรที่มีสาขาย่อยในภูมิภาค จึงส่งผลให้กรุงเทพมหานครมีแนวโน้มเป็นพื้นที่ต้นทางสำหรับผู้ย้ายถิ่นเข้าในภูมิภาคต่าง ๆ ได้เช่นกัน นอกจากนี้จากการพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าในกรุงเทพฯ ส่วนหนึ่งได้ย้ายมาจากภาคกลางและตะวันออกเฉียงเหนือในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน จึงแสดงให้เห็นว่าประชากรภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มในการย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ในสัดส่วนที่มากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ

6.2 ลักษณะการย้ายถิ่นออก

ลักษณะการย้ายถิ่นออกเป็นการพิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ พื้นที่ปลายทางที่ย้ายไป การเปรียบเทียบพื้นที่ปลายทางกับพื้นที่ต้นทางหรือที่ตั้งของครัวเรือนตัวอย่างของผู้ที่ย้ายออกไป ระยะเวลาในการย้ายออกไป (ระยะเวลาการย้ายถิ่น) โดยพื้นที่ปลายทางสามารถได้รับการแบ่งระดับออกเป็นจังหวัด ภูมิภาค ประเทศ ซึ่งมีผลการสำรวจดังปรากฏในตารางที่ 6.5 – 6.9

ตารางที่ 6.5 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นออก (จังหวัด/ประเทศ) และเพศ

ลักษณะการย้ายออก (จังหวัด/ประเทศ)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	937	37.27	36.93
ย้ายไปจังหวัดอื่น	1,529	60.82	60.56
ย้ายไปต่างประเทศ	48	1.91	2.51
รวม	2,514	100.00	100.00
เพศชาย			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	411	35.93	35.40
ย้ายไปจังหวัดอื่น	710	62.06	62.35
ย้ายไปต่างประเทศ	23	2.01	2.24
รวม	1,144	100.00	100.00
เพศหญิง			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	526	38.39	38.23

ลักษณะการย้ายออก (จังหวัด/ประเทศ)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ย้ายไปจังหวัดอื่น	819	59.78	59.03
ย้ายไปต่างประเทศ	25	1.82	2.74
รวม	1,370	100.00	100.00
วัยเด็ก			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	71	47.97	38.53
ย้ายไปจังหวัดอื่น	76	51.35	60.00
ย้ายไปต่างประเทศ	1	0.68	1.47
รวม	148	100.00	100.00
วัยแรงงาน			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	797	35.71	35.84
ย้ายไปจังหวัดอื่น	1,388	62.19	61.42
ย้ายไปต่างประเทศ	47	2.11	2.73
รวม	2,232	100.00	100.00
วัยสูงอายุ			
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	58	58.59	58.64
ย้ายไปจังหวัดอื่น	41	41.41	41.36
ย้ายไปต่างประเทศ	0	0.00	0.00
รวม	99	100.00	100.00

จากตารางที่ 6.5 เมื่อพิจารณาถึงการกระจายตัวของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกทั้งในแง่ภาพรวมและในแต่ละเพศโดยจำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นออก (มิติจังหวัด/ประเทศ) ผู้วิจัยพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ย้ายออกไปสู่ครัวเรือนที่อยู่ในจังหวัดอื่นหรือเป็นการย้ายถิ่นข้ามจังหวัด รองลงมาคือการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายไปต่างประเทศ แต่กระนั้นก็มีปริมาณค่าร้อยละที่สูงกว่าในกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้า จึงอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยมีแนวโน้มผู้ย้ายถิ่นออกไปต่างประเทศมากกว่ามีผู้ย้ายถิ่นเข้าประเทศ

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาในแง่กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงอายุ พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกที่อยู่ในวัยเด็กและวัยแรงงานส่วนใหญ่มีลักษณะการย้ายออกไปยังจังหวัดอื่น รองลงมาคือการย้ายถิ่นออกไปแต่ยังอยู่ภายในจังหวัดเดียวกัน ในขณะที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน อย่างไรก็ตามจากผลการสำรวจในครั้งนี้ไม่พบว่ามีผู้สูงอายุย้ายถิ่นออกไปยังต่างประเทศแต่ประการใด

ตารางที่ 6.6 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นออก (ภูมิภาค/ประเทศ) และเพศ

ลักษณะการย้ายออก (ภูมิภาค/ประเทศ)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ทุกคน			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	1,495	59.47	59.12
ย้ายไปต่างภูมิภาค	971	38.62	38.37
ย้ายไปต่างประเทศ	48	1.91	2.51
รวม	2,514	100.00	100.00
เพศชาย			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	668	58.39	57.39
ย้ายไปต่างภูมิภาค	453	39.60	40.37
ย้ายไปต่างประเทศ	23	2.01	2.24
รวม	1,144	100.00	100.00
เพศหญิง			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	827	60.36	60.59
ย้ายไปต่างภูมิภาค	518	37.81	36.68
ย้ายไปต่างประเทศ	25	1.82	2.74
รวม	1,370	100.00	100.00
วัยเด็ก			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	101	68.24	59.46
ย้ายไปต่างภูมิภาค	46	31.08	39.07
ย้ายไปต่างประเทศ	1	0.68	1.47
รวม	148	100.00	100.00
วัยแรงงาน			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	1,308	58.60	59.00
ย้ายไปต่างภูมิภาค	877	39.29	38.26
ย้ายไปต่างประเทศ	47	2.11	2.73
รวม	2,232	100.00	100.00
วัยสูงอายุ			
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	64	64.65	60.96
ย้ายไปต่างภูมิภาค	35	35.35	39.04
ย้ายไปต่างประเทศ	0	0.00	0.00
รวม	99	100.00	100.00

จากตารางที่ 6.6 เมื่อพิจารณาถึงการกระจายตัวของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกทั้งในแง่ภาพรวมและในแต่ละเพศโดยจำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นเข้า (มิติภูมิภาค/ประเทศ) ผู้วิจัยพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาในแง่กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงอายุ ยังได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกที่อยู่ในวัยเด็กและวัยแรงงานส่วนใหญ่มีลักษณะการย้ายออกไปยังภูมิภาคอื่น รองลงมาคือการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้มีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน

จากข้อค้นพบดังกล่าวดังปรากฏในตารางที่ 6.5 และ 6.6 จึงสรุปได้ว่าผู้ย้ายถิ่นออกโดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายออกไปจากพื้นที่ต้นทางที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาในมิติระดับจังหวัดกลับพบว่าส่วนใหญ่มีลักษณะย้ายข้ามจังหวัด จึงสรุปได้ว่าสำหรับผู้ย้ายถิ่นออก ในภาพรวมมีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นข้ามจังหวัดภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าในภาพรวมมีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นเข้าหรือออกก็ถือว่าเป็นการย้ายถิ่นเหมือนกัน ดังนั้นจากข้อค้นพบดังกล่าวทั้งในกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกในที่นี้จึงสรุปความได้ว่าคนไทยมีแนวโน้มย้ายถิ่นในระยะใกล้ กล่าวคือส่วนใหญ่เป็นการย้ายภายในประเทศซึ่งมีแนวโน้มเป็นการย้ายในระดับภูมิภาคหรือจังหวัดเดียวกันเป็นส่วนใหญ่

ทั้งนี้สำหรับกรณีการย้ายถิ่นออกในระดับภูมิภาค เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าผู้ย้ายถิ่นออกได้ย้ายจากภูมิภาคใดไปยังภูมิภาคใด ผู้วิจัยจึงได้มีการประมวลผลข้อมูลเพิ่มเติมและได้ผลการวิเคราะห์ดังปรากฏในตารางที่ 6.7 และ 6.8

ตารางที่ 6.7 ร้อยละพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออกจำแนกตามภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก

ภูมิภาคต้นทาง ของผู้ย้ายถิ่นออก	ร้อยละพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	ภูมิภาคเดียวกัน	คนละภูมิภาค	ต่างประเทศ	
ภาคกลาง	69.49	29.98	0.54	100.00 (385)
ภาคเหนือ	49.21	47.69	3.10	100.00 (392)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	52.51	44.45	3.04	100.00 (791)
ภาคใต้	76.53	22.15	1.33	100.00 (508)
กรุงเทพฯ	50.93	44.97	4.09	100.00 (438)
รวม	59.12	38.37	2.51	100.00 (2,514)

จากตารางที่ 6.7 พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ในแต่ละภูมิภาคมีแนวโน้มย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ปลายทางภายในภูมิภาคเดียวกัน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากปริมาณค่าร้อยละได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในภาคใต้มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 76.53 ในขณะที่ภาคเหนือมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นออกไปในภูมิภาคเดียวกันน้อยที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 49.21 จึงแสดงให้เห็นว่าในภาคใต้มีแนวโน้มของผู้ย้าย

ถิ่นออกในภูมิภาคเดียวกันมากกว่าภูมิภาคอื่น ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีลักษณะเช่นเดียวกับกรณีการย้ายถิ่นเข้า ในขณะที่ภาคเหนือเป็นภูมิภาคที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในภูมิภาคเดียวกันน้อยกว่าภูมิภาคอื่น แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่า เป็นภูมิภาคมีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นออกไปยังต่างภูมิภาคสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเฉพาะการย้ายออกโดยมีพื้นที่ปลายทางไปยังต่างประเทศ พบว่าปริมาณสูงสุดของค่าร้อยละของผู้ย้ายถิ่นไปต่างประเทศปรากฏอยู่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกในกรุงเทพมหานคร (คิดเป็นร้อยละ 4.09) รองลงมาคือภาคเหนือ (คิดเป็นร้อยละ 3.10) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (คิดเป็นร้อยละ 3.04) ทั้งนี้ สำหรับการวิเคราะห์ถึงเหตุการณ์การย้ายถิ่นของผู้ที่ย้ายไปต่างประเทศจะได้รับการกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 7

ตารางที่ 6.8 ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก (เฉพาะย้ายในประเทศ)

ภูมิภาคต้นทางของผู้ย้าย ถิ่นออก (ที่ตั้งครัวเรือนตัวอย่าง)	ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง	69.86	4.07	5.36	1.49	19.21	100.00 (382)
ภาคเหนือ	13.94	50.78	2.69	3.23	29.35	100.00 (380)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	18.95	1.80	54.15	2.09	23.00	100.00 (775)
ภาคใต้	7.85	1.40	1.34	77.55	11.85	100.00 (504)
กรุงเทพฯ	26.67	8.13	8.64	3.45	53.11	100.00 (425)
รวม	25.15	10.79	19.99	17.74	26.33	100.00 (2,466)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่มีแนวโน้มลักษณะการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาค่าร้อยละในอันดับรองลงมาเพื่อหาคำอธิบายเพิ่มเติมว่า ถ้าไม่ใช่การย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ผู้ย้ายถิ่นออกของแต่ละภูมิภาคได้มีแนวโน้มย้ายไปยังภูมิภาคใด ดังนั้นจากผลการวิเคราะห์เพิ่มเติมดังปรากฏในตารางที่ 6.8 จึงสามารถอธิบายได้ดังนี้

- 1) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคกลางไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร
- 2) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคเหนือไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร
- 3) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร
- 4) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคใต้ไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร
- 5) ผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพมหานครไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปภาคกลาง

จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่ากรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ปลายทางที่ได้รับความนิยมมากที่สุดสำหรับการย้ายถิ่นออกของคนในภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งหมดที่ไม่รวมถึงกรุงเทพฯ ในขณะเดียวกันถ้าผู้ย้ายถิ่นมีพื้นที่ต้นทางแต่เดิมอยู่ในกรุงเทพมหานคร ถ้าไม่ใช่การย้ายในภูมิภาคเดียวกันแล้ว ผู้ย้ายถิ่นออกก็จะมี

แนวโน้มนำย้ายไปในภาคกลางซึ่งเป็นภูมิภาคหนึ่งที่อยู่ใกล้เคียงกับกรุงเทพมหานครและเป็นภูมิภาคที่ประกอบด้วยจังหวัดปริมณฑลอย่างปทุมธานี นนทบุรี สมุทรสาคร สมุทรปราการ นครปฐม และฉะเชิงเทรา ซึ่งมีพื้นที่อยู่ใกล้กับกรุงเทพฯ เช่นกัน

ดังนั้นเหตุผลเกี่ยวกับความเจริญของพื้นที่หรือศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ (ซึ่งมีแนวโน้มนำกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลหรือจังหวัดในภาคกลาง) จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้น เช่นเดียวกับที่เคยได้กล่าวไว้ในข้างต้น กล่าวคือความเจริญของพื้นที่เปรียบเสมือนปัจจัยดึงดูดที่สำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ที่มีความเจริญน้อยไปกว่าไปสู่พื้นที่ที่มีความเจริญมากกว่าซึ่งเป็นลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการย้ายถิ่นแบบกระแสหลัก

ตารางที่ 6.9 จำนวนและร้อยละของของสมาชิกที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนและย้ายออกไป จำแนกตามระยะเวลาที่ย้ายออกไป

ระยะเวลาที่ย้ายออกไป	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
น้อยกว่า 1 ปี	702	26.73	27.51
1 ปี ขึ้นไป	1,911	72.77	72.10
ย้ายตามฤดูกาล	13	0.50	0.39
รวม	2,626	100.00	100.00

เมื่อพิจารณาถึงระยะเวลาที่ย้ายออกไป จากตารางที่ 6.9 พบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายออกไปเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 1 ปี ขึ้นไปนับจากวันที่สำรวจ รองลงมาคือเพียงย้ายออกไปไม่เกิน 1 ปี และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นหรือคิดเป็นร้อยละ 0.39 ที่เป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ทั้งนี้สำหรับในการศึกษารั้วนี้ได้กำหนดให้การย้ายถิ่นโดยที่ไม่ทราบว่าจะย้ายกลับมาหรือไม่หรือไม่เป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ให้ถือว่าผู้ย้ายถิ่นลักษณะดังกล่าวเป็น “ผู้ย้ายถิ่นแบบถาวร” ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็น “ผู้ย้ายถิ่นแบบชั่วคราว” ดังนั้นจากข้อค้นพบที่ได้จึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นออกในประเทศไทยโดยส่วนใหญ่หรือคิดเป็นร้อยละ 99.61 เป็นผู้ย้ายถิ่นแบบถาวร

บทที่ 7

เหตุผลการย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปเบื้องต้นว่า ในการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยได้มีการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นออกเฉพาะกับสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นเข้าหรือการย้ายถิ่นออกก็ตาม แต่เหตุผลการย้ายถิ่นสามารถเป็นสิ่งที่ครอบคลุมได้ทั้งกรณีที่เป็นทั้งการย้ายถิ่นเข้าและออก อย่างไรก็ตามแม้เหตุผลการย้ายถิ่นเป็นสิ่งที่สามารถใช้อธิบายได้ทั้งการย้ายเข้าและออก แต่ก็มีความเป็นไปได้เช่นกันว่าเหตุผลสำหรับการย้ายถิ่นอาจมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะการย้ายเข้าหรือออกโดยขึ้นอยู่กับภูมิหลังตลอดจนการเปรียบเทียบกันระหว่างปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดในพื้นที่ที่ผู้ย้ายถิ่นเคยหรือกำลังอาศัยอยู่ ดังนั้นการนำเสนอเหตุผลการย้ายถิ่นในที่นี้จึงมีข้อจำกัดในแง่ที่ว่าเป็นเหตุผลของผู้ย้ายถิ่นออกเท่านั้น

จากการประมวลผลเหตุผลการย้ายถิ่นออกทั้งในรูปแบบการวิเคราะห์ตัวแปรเดียวและตัวแปรคู่โดยการนำไปพิจารณาร่วมกับมิติทางประชากรและสังคมอื่น ๆ ของผู้ย้ายถิ่นออก ผู้วิจัยพบว่ามียุทธศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งมีผลการสำรวจดังปรากฏในตารางที่ 7.1 – 7.7

ตารางที่ 7.1 จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามเหตุผลที่ย้ายออก

เหตุผลที่ย้ายถิ่นออก	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
สมรส	402	15.49	14.27
ไปเรียนหนังสือ	413	15.91	15.89
ไปทำงาน	1,110	42.76	43.33
ติดตามครอบครัว	302	11.63	11.48
เลิกกับคู่สมรส	91	3.51	3.54
กลับภูมิลำเนา	96	3.70	4.04
อื่น ๆ เช่น ติดคุก บวช กลับไปดูแลลูก	182	7.01	7.45
รวม	2,596	100.00	100.00

จากตารางที่ 7.1 พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ได้รับการรายงานสาเหตุหลักของการย้ายถิ่นออก คือ การไปทำงาน คิดเป็นร้อยละ 43.33 รองลงมา ได้แก่ การไปเรียนหนังสือ และการสมรส คิดเป็นร้อยละ 15.89 และ 14.27 ตามลำดับ

ทั้งนี้จากการสำรวจยังได้พบว่ามีกรรายงานคำตอบเกี่ยวกับเหตุการณ์ย้ายถิ่นออกที่ค่อนข้างหลากหลาย ดังนั้นเพื่อให้เกิดความกระชับต่อการนำเสนอ ผู้วิจัยจึงได้มีการจัดกลุ่มเหตุการณ์ย้ายถิ่นออกเป็น 3 กลุ่มซึ่งมาจากรายการคำตอบที่มีสาระใกล้เคียงกัน โดยแบ่งเหตุผลออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการทำงาน ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และด้านการศึกษา

ตารางที่ 7.2 จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามเหตุผลที่ย้ายออก (จัดกลุ่มใหม่)

เหตุผลที่ย้ายถิ่นออก	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ด้านการทำงาน	1,110	47.89	48.95
ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส	795	34.30	33.10
ด้านการศึกษา	413	17.82	17.95
รวม	2,318	100.00	100.00

จากการประมวลผลดังปรากฏในตารางที่ 7.2 จึงพบว่าเหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายถิ่นออก คือ เหตุผลด้านการทำงานซึ่งคิดเป็นร้อยละ 48.95 รองลงมาคือเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสซึ่งคิดเป็นร้อยละ 33.10 และเหตุผลด้านการศึกษาซึ่งคิดเป็นร้อยละ 17.95

7.1 ลักษณะทางประชากรและสังคมกับเหตุการณ์ย้ายถิ่น

จากการจัดกลุ่มเหตุการณ์ย้ายถิ่นในข้างต้น เพื่อให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับเหตุการณ์ย้ายถิ่นได้อย่างหลากหลายมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้มีการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคมกับเหตุการณ์ย้ายถิ่นโดยการพิจารณาเหตุการณ์ย้ายถิ่นที่ได้รับการจัดกลุ่มใหม่ร่วมกับตัวแปรเพศ อายุ (เฉพาะกลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย) เขตเมือง/ชนบท ภูมิภาค และระดับการศึกษา

ตารางที่ 7.3 ร้อยละของเหตุการณ์ย้ายถิ่นออก จำแนกตามเพศ

เหตุการณ์ย้ายถิ่นออก	เพศ (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)		รวม
	ชาย	หญิง	
ด้านการทำงาน	55.12	43.71	48.95
ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส	30.64	35.18	33.10
ด้านการศึกษา	14.23	21.11	17.95
รวม	100.00 (1,061)	100.00 (1,257)	100.00 (2,318)

จากตารางที่ 7.3 เมื่อพิจารณาเหตุผลทั้ง 3 ด้านของการย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามเพศ พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกทั้งเพศชายและหญิงโดยส่วนใหญ่มีการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงาน โดยเพศชายคิดเป็นร้อยละ 55.12 และเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ 43.71 อย่างไรก็ตามความแตกต่างที่พบคือเพศชายมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะการทำงานมากกว่าเพศหญิงอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เพศหญิงได้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และเหตุผลด้านการศึกษามีสัดส่วนมากกว่าเพศชายอย่างเห็นได้ชัดเช่นกัน

ตารางที่ 7.4 ร้อยละของเหตุผลการย้ายถิ่นออก จำแนกตามกลุ่มอายุ

เหตุผลการย้ายถิ่นออก	กลุ่มอายุ (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	วัยเด็ก	วัยแรงงาน	วัยสูงอายุ	
ด้านการทำงาน	2.58	51.78	51.20	49.15
ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส	71.10	30.05	48.80	32.75
ด้านการศึกษา	26.31	18.16	0.00	18.11
รวม	100.00 (129)	100.00 (2,096)	100.00 (64)	100.00 (2,289)

จากตารางที่ 7.4 เมื่อพิจารณาเหตุผลทั้ง 3 ด้านของการย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามกลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในวัยเด็กส่วนใหญ่หรือคิดเป็นร้อยละ 71.10 ย้ายเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส เช่น การย้ายติดตามผู้เป็นบิดามารดา/ครอบครัวเมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น รองลงมาคือเหตุผลด้านการศึกษา และพบว่าเหตุผลด้านการทำงานมีสัดส่วนที่น้อยที่สุด สำหรับในช่วงวัยแรงงานพบว่าเหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายออกคือเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และพบว่าเหตุผลด้านการศึกษามีสัดส่วนที่น้อยที่สุด ในขณะที่วัยผู้สูงอายุได้พบว่า เหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายถิ่นคือเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส รองลงมาคือการทำงาน โดยไม่พบว่ามีผู้สูงอายุที่ย้ายถิ่นออกคนใดย้ายเพราะเหตุผลด้านการศึกษาแต่อย่างใด จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสรุปได้ว่าเหตุผลการย้ายถิ่นสามารถขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างกลุ่มอายุหรือช่วงวัยซึ่งมีแบบแผนการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงที่แตกต่างกันไป

ตารางที่ 7.5 ร้อยละของเหตุผลการย้ายถิ่นออก จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท

เหตุผลการย้ายถิ่นออก	เขตเมือง/ชนบท (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)		รวม
	เมือง	ชนบท	
ด้านการทำงาน	44.75	52.13	48.95

ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส	36.09	30.83	33.10
ด้านการศึกษา	19.16	17.04	17.95
รวม	100.00 (994)	100.00 (1,324)	100.00 (2,318)

จากตารางที่ 7.5 เมื่อพิจารณาเหตุผลทั้ง 3 ด้านของการย้ายถิ่นออก โดยจำแนกตามเขตเมือง/ชนบท พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในเขตชนบทมีแนวโน้มย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงานมากกว่าผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองกลับมีส่วนมากกว่าในเขตชนบท และสำหรับเหตุผลด้านการศึกษา แม้พบว่าผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองมีส่วนมากกว่าในเขตชนบท แต่กระนั้นก็เป็นความแตกต่างเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาปริมาณร้อยละของผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองและชนบทในแต่ละเหตุผล ก็พบว่าเหตุผลด้านการทำงานถือว่าเป็นเหตุผลส่วนใหญ่ของผู้ย้ายถิ่นไม่ว่าจะเป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในเขตเมืองหรือชนบทก็ตาม

ตารางที่ 7.6 ร้อยละของเหตุผลการย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	เหตุผลการย้ายถิ่นออก (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	ด้านการทำงาน	ด้านครอบครัวและ ชีวิตการสมรส	ด้านการศึกษา	
ภาคกลาง	46.37	35.25	18.38	100.00 (361)
ภาคเหนือ	55.57	22.19	22.24	100.00 (391)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	57.76	25.77	16.47	100.00 (776)
ภาคใต้	39.94	39.69	20.37	100.00 (441)
กรุงเทพมหานคร	35.82	51.39	12.79	100.00 (349)
รวม	48.95	33.10	17.95	100.00 (2,318)

จากตารางที่ 7.6 เมื่อพิจารณาเหตุผลทั้ง 3 ด้านของการย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามภูมิภาค พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกที่ก่อนหน้านี้ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นทางที่เป็นภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นด้วยสาเหตุด้านการทำงานในสัดส่วนที่สูงกว่าเหตุผลด้านอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่ามีค่าร้อยละของผู้ที่ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านการทำงานสูงกว่าภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นออกที่ก่อนหน้านี้ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นทางที่เป็นภาคใต้และกรุงเทพมหานคร โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นออกด้วยสาเหตุด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสมากกว่าเหตุผลอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด และพบว่าในทุกภูมิภาคยกเว้นภาคเหนือ ผู้ย้ายถิ่นออกย้ายเพราะเหตุผลด้านการศึกษาในสัดส่วนที่น้อยที่สุด

ตารางที่ 7.7 ร้อยละของเหตุผลการย้ายถิ่นออก จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษาสูงสุด	เหตุผลการย้ายถิ่นออก (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	ด้านการทำงาน	ด้านครอบครัว และชีวิตการ สมรส	ด้านการศึกษา	
ไม่ได้เรียน	13.11	81.52	5.38	100.00 (49)
ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6	39.35	53.54	7.12	100.00 (184)
เทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3	47.35	42.68	9.97	100.00 (301)
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6	50.27	37.79	11.94	100.00 (417)
เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่ เทียบเท่าปริญญาตรี	42.45	23.40	34.14	100.00 (762)
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	66.37	22.60	11.03	100.00 (508)
รวม	49.27	32.32	18.40	100.00 (2,221)

จากตารางที่ 7.7 เมื่อพิจารณาเหตุผลทั้ง 3 ด้านของการย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามระดับการศึกษา พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกที่ไม่ได้เรียนได้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุผลด้านอื่น ๆ และเปรียบเทียบกับผู้สำเร็จการศึกษาสูงสุดในระดับอื่น ๆ เช่นเดียวกับผู้ย้ายถิ่นที่สำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 ก็ได้รับการรายงานว่ามีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสที่สูงสุดเช่นกัน

ในขณะเดียวกันผู้ย้ายถิ่นที่สำเร็จการศึกษาระดับเทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป ส่วนใหญ่ได้รับการรายงานเหตุผลการย้ายถิ่นออกว่าเป็นเพราะการทำงานในสัดส่วนที่มากที่สุด จากข้อค้นพบดังกล่าวปัจจัยด้านอายุจึงอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับระดับการศึกษาสูงสุด ซึ่งส่งผลให้กลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกที่ยังมีระดับการศึกษาไม่สูงหรือไม่ได้เรียนจึงอาจเป็นกลุ่มผู้ที่ยังมีอายุน้อยหรือวัยเด็กจึงส่งผลให้มีแนวโน้มเป็นผู้ที่ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ผู้ที่มีระดับการศึกษาที่สูงซึ่งเป็นผู้ที่มีอายุหรืออยู่ในช่วงอายุที่สามารถทำงานได้แล้ว จึงทำให้เป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงานสูงสุดเป็นอันดับแรก โดยข้อค้นพบดังกล่าวมีความเด่นชัดมากขึ้นในกรณีที่เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับเทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป

7.2 ลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุการณ์การย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าจากข้อมูลของการสำรวจที่นำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าได้มีการสอบถามเหตุการณ์การย้ายถิ่นเฉพาะในกรณีสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นเข้าหรือออกต่างก็มีเหตุผลที่เป็นตัวรองรับการตัดสินใจย้ายถิ่นเช่นกัน

ดังนั้นในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุการณ์การย้ายถิ่นในที่นี้ จึงเป็นการพิจารณาเฉพาะลักษณะการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นออกเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ข้อมูลเชิงพื้นที่ที่นำมาใช้พิจารณาจึงเข้าข่ายเป็น “พื้นที่ปลายทาง” หรือพื้นที่ที่ย้ายไป ซึ่งเป็นการนำมาพิจารณาร่วมกับเหตุการณ์การย้ายถิ่นเพื่อทำความเข้าใจอย่างมีมิติมากขึ้นว่าผู้ย้ายถิ่นย้ายไปพื้นที่ปลายทางแห่งนั้นเพราะสาเหตุใด โดยในเบื้องต้นสามารถพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุการณ์การย้ายถิ่นโดยจำแนกตามพื้นที่ปลายทางทั้งแบบระดับจังหวัด/ประเทศ และภูมิภาค/ประเทศ ได้ดังปรากฏในตารางที่ 7.8 และ 7.9 ตามลำดับ

ตารางที่ 7.8 ร้อยละของเหตุการณ์การย้ายถิ่นออก จำแนกตามพื้นที่ปลายทาง (จังหวัด/ประเทศ)

พื้นที่ปลายทาง (จังหวัด/ประเทศ)	เหตุการณ์การย้ายถิ่นออก (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	ด้านการทำงาน	ด้านครอบครัวและ ชีวิตการสมรส	ด้านการศึกษา	
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	29.26	58.93	11.81	100.00 (769)
ย้ายไปจังหวัดอื่น	58.52	19.94	21.55	100.00 (1,409)
ย้ายไปต่างประเทศ	64.37	24.27	11.36	100.00 (46)
รวม	48.83	33.19	17.98	100.00 (2,224)

ตารางที่ 7.9 ร้อยละของเหตุการณ์การย้ายถิ่นออก จำแนกตามพื้นที่ปลายทาง (ภูมิภาค/ประเทศ)

พื้นที่ปลายทาง (ภูมิภาค/ประเทศ)	เหตุการณ์การย้ายถิ่นออก (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	ด้านการทำงาน	ด้านครอบครัวและ ชีวิตการสมรส	ด้านการศึกษา	
ย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน	36.45	46.19	17.35	100.00 (1,272)
ย้ายไปต่างภูมิภาค	64.88	15.82	19.31	100.00 (906)
ย้ายไปต่างประเทศ	64.37	24.27	11.36	100.00 (46)
รวม	48.83	33.19	17.98	100.00 (2,224)

จากตารางที่ 7.8 เมื่อพิจารณาการจำแนกตามพื้นที่ปลายทางในระดับจังหวัด/ประเทศ พบว่าผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสโดยคิดเป็นร้อยละ 58.93 สำหรับเหตุการณ์การย้ายในอันดับรองลงมา ได้แก่ ด้านการทำงาน เหตุผลด้านการศึกษา สำหรับผู้ย้ายถิ่นไป

จังหวัดอื่นโดยส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านการทำงาน โดยคิดเป็นร้อยละ 58.52 และเหตุผลในอันดับรองลงมา ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่ผู้ที่ย้ายไปต่างประเทศโดยส่วนใหญ่ได้รับการรายงานว่าย้ายเพราะเหตุผลด้านการงานซึ่งคิดเป็นร้อยละ 64.37 และเหตุผลในอันดับรองลงมา ได้แก่ ด้านชีวิตครอบครัวและการสมรส ด้านการศึกษา

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาการจำแนกตามพื้นที่ปลายทางในระดับภูมิภาค/ประเทศ ดังปรากฏในตารางที่ 7.9 พบว่าผู้ย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกันส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส โดยคิดเป็นร้อยละ 46.19 รองลงมาคือเหตุผลด้านการงาน และเหตุผลด้านการศึกษา สำหรับผู้ย้ายถิ่นไปภูมิภาคอื่นส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านการงานโดยคิดเป็นร้อยละ 64.88 รองลงมาคือเหตุผลด้านการศึกษา และเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่ผู้ที่ย้ายไปต่างประเทศก็มีสัดส่วนการย้ายด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่ได้นำเสนอไว้ในตารางที่ 7.8

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในบทก่อนหน้าได้มีการนำเสนอข้อมูลลักษณะการย้ายถิ่นเกี่ยวกับว่าประชากรภูมิภาคใดย้ายไปยังภูมิภาคใดบ้าง ซึ่งเป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออกในภาพรวมโดยยังไม่ชี้ชัดว่าเป็นการย้ายด้วยสาเหตุใด และผลการศึกษาพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่มีแนวโน้มลักษณะการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน

ทั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าลักษณะการย้ายถิ่นออกจะมีความแตกต่างหรือสอดคล้องกับลักษณะการย้ายถิ่นในภาพรวมหรือไม่เมื่อนำเหตุผลของการย้ายถิ่นมาพิจารณาร่วมด้วย ดังนั้นเมื่อมีการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทาง (ในระดับภูมิภาค) ของผู้ย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามเหตุผลในแต่ละด้าน ได้แก่ เหตุผลด้านการงาน เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และเหตุผลด้านการศึกษา ซึ่งเป็นการพิจารณาความสัมพันธ์โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่มตามเหตุผล 3 ด้านของการย้ายถิ่น จึงสามารถนำผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกที่ให้เหตุผลด้านการงาน

เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกที่ให้เหตุผลด้านการงาน จึงสามารถนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น ดังปรากฏในตารางที่ 7.10 และ 7.11

ตารางที่ 7.10 ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (เฉพาะย้ายในประเทศ) ที่ให้เหตุผลด้านการทำงาน

ภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก	ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง	65.99	1.68	3.96	1.40	26.97	100.00 (158)
ภาคเหนือ	20.23	35.35	1.78	3.90	38.74	100.00 (175)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	29.83	0.33	32.35	3.29	34.20	100.00 (433)
ภาคใต้	7.86	1.39	1.71	68.22	20.82	100.00 (149)
กรุงเทพฯ	33.10	15.39	11.65	4.59	35.27	100.00 (112)
รวม	30.20	8.98	15.39	13.38	32.04	100.00 (1,027)

ตารางที่ 7.11 ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาคปลายทางและเพศของผู้ย้ายถิ่นออก (เฉพาะย้ายในประเทศ) ที่ให้เหตุผลด้านการทำงาน

ภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก	ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง						
ชาย	61.12	0.18	6.89	2.56	29.24	100.00 (83)
หญิง	70.95	3.20	0.97	0.22	24.66	100.00 (75)
ภาคเหนือ						
ชาย	24.02	35.94	1.28	6.42	32.35	100.00 (89)
หญิง	16.40	34.76	2.29	1.35	45.22	100.00 (86)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ						
ชาย	31.78	0.30	31.17	1.89	34.87	100.00 (223)
หญิง	27.55	0.37	33.73	4.94	33.41	100.00 (210)
ภาคใต้						
ชาย	8.75	0.00	3.27	66.85	21.13	100.00 (74)
หญิง	6.89	2.91	0.00	69.72	20.48	100.00 (75)
กรุงเทพฯ						
ชาย	33.97	12.56	15.22	0.00	38.25	100.00 (51)
หญิง	32.39	17.71	8.72	8.35	32.83	100.00 (61)
รวม						
ชาย	31.09	8.02	16.24	12.91	31.73	100.00 (520)
หญิง	29.25	10.01	14.50	13.87	32.37	100.00 (507)

จากตารางที่ 7.10 เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต้นทางกับภูมิภาคปลายทางของเฉพาะผู้ที่ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงาน พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพฯ มีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ได้ย้ายไปยังกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังพบว่าปริมาณการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคภาคเดียวกันที่เป็นภาคกลางและภาคใต้ มีสัดส่วนที่สูงกว่าการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันของภาคอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด

ต่อมาเมื่อผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวโดยจำแนกเป็นเพศชายและหญิงดังปรากฏในตารางที่ 7.11 จึงได้ข้อค้นพบเพิ่มเติมว่าสำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงาน นอกจากมีความแตกต่างเกิดขึ้นระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางของผู้ย้ายถิ่น ในบางภูมิภาคเพศชายกับหญิงที่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงานก็พบว่ามีลักษณะการย้ายถิ่นที่แตกต่างกันเช่นกัน ทั้งนี้จากข้อมูลที่ปรากฏในตารางที่ 7.11 เมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละผู้ย้ายถิ่นในแต่ละเพศและในแต่ละภูมิภาคต้นทางที่ย้ายไปยังภูมิภาคปลายทางต่าง ๆ พบว่าไม่มีความแตกต่างทางเพศอย่างชัดเจนของผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงานในภาคกลางและภาคใต้ ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ก็ได้ย้ายถิ่นอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน รองลงมาคือการย้ายไปกรุงเทพฯ เช่นเดียวกันกับผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงานในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ก็ย้ายถิ่นอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นอันดับแรก และรองลงมาคือการย้ายไปในจังหวัดในอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในภาคกลางในสัดส่วนที่แตกต่างกันเพียงเล็กน้อย

อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงานในภาคเหนือ กลับพบว่าผู้ย้ายถิ่นเพศชายส่วนใหญ่ย้ายถิ่นอยู่ภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงส่วนใหญ่กลับนิยมย้ายไปกรุงเทพฯ ในสัดส่วนที่ค่อนข้างแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลับได้พบว่า ผู้ย้ายถิ่นเพศชายมีสัดส่วนการย้ายไปกรุงเทพฯ มากที่สุด รองลงมาคือการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่เพศหญิงมีสัดส่วนในการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุด รองลงมาคือการย้ายไปกรุงเทพฯ แต่กระนั้นสัดส่วนระหว่างผู้ย้ายไปพื้นที่ปลายทางอันดับหนึ่งและอันดับสองของทั้ง 2 เพศ ก็มีความแตกต่างเพียงเล็กน้อย

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาในภาพรวมในระดับประเทศได้พบว่าผู้ที่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงาน ทั้งเพศชายและหญิงมีสัดส่วนในการย้ายไปยังกรุงเทพฯ มากที่สุด แต่กระนั้นก็มีสัดส่วนที่ไม่แตกต่างมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับกรย้ายไปยังภาคกลาง ดังนั้นเมื่อพิจารณาเฉพาะเหตุผลด้านการทำงาน ผู้ย้ายถิ่นไม่ว่าจะเป็นเพศใดก็ตามต่างมีแนวโน้มที่จะย้ายไปกรุงเทพฯ กับจังหวัดในภาคกลางมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ

2) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกที่ให้เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส

เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกที่ให้เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส จึงสามารถนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น ดังปรากฏในตารางที่ 7.12 และ 7.13

ตารางที่ 7.12 ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (เฉพาะย้ายในประเทศ) ที่ให้เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส

ภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก	ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง	81.69	7.28	2.56	1.46	7.00	100.00 (116)
ภาคเหนือ	0.41	78.15	6.53	5.37	9.54	100.00 (101)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	5.45	3.94	84.95	4.27	4.39	100.00 (195)
ภาคใต้	2.84	0.20	2.23	94.21	0.52	100.00 (164)
กรุงเทพฯ	30.33	3.14	5.80	0.00	60.73	100.00 (177)
รวม	23.00	12.27	25.11	22.25	17.37	100.00 (753)

ตารางที่ 7.13 ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาคปลายทางและเพศของผู้ย้ายถิ่นออก (เฉพาะย้ายในประเทศ) ที่ให้เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส

ภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก	ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง						
ชาย	85.61	8.12	0.94	0.00	5.33	100.00 (53)
หญิง	78.67	6.63	3.81	2.59	8.30	100.00 (63)
ภาคเหนือ						
ชาย	0.45	84.00	0.50	9.59	5.46	100.00 (40)
หญิง	0.39	74.57	10.22	2.79	12.03	100.00 (61)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ						
ชาย	6.92	0.69	88.30	0.00	4.09	100.00 (93)
หญิง	3.99	7.18	81.61	2.53	4.69	100.00 (102)
ภาคใต้						
ชาย	5.34	0.00	0.00	93.33	1.33	100.00 (63)
หญิง	1.21	0.33	3.68	94.78	0.00	100.00 (101)
กรุงเทพฯ						
ชาย	36.79	0.00	6.82	0.00	56.39	100.00 (75)
หญิง	25.51	5.48	5.04	0.00	63.96	100.00 (102)
รวม						
ชาย	26.12	10.27	28.13	19.93	15.55	100.00 (324)
หญิง	20.59	13.80	22.80	24.03	18.78	100.00 (429)

จากตารางที่ 7.12 เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต้นทางกับภูมิภาคปลายทางของเฉพาะผู้ที่ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในทุกภูมิภาคมีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบว่าปริมาณการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคเดียวกันที่เป็นภาคใต้มีสัดส่วนที่สูงกว่าภูมิภาคอื่นอย่างชัดเจน ในขณะที่การย้ายภายในกรุงเทพฯ มีสัดส่วนน้อยกว่าภูมิภาคอื่นอย่างชัดเจนเช่นกัน แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาถึงสัดส่วนการย้ายไปในพื้นที่ปลายทางในอันดับรองลงมา กลับไม่พบว่ากรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ปลายทางสำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสของผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่น ๆ ที่ไม่ใช่กรุงเทพฯ เสมอไป ซึ่งแตกต่างจากข้อค้นพบในภาพรวมดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 6 ตารางที่ 6.8 กล่าวคือนอกจากการที่ผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่มีลักษณะการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันแล้ว ยังได้พบว่ากรุงเทพฯ คือพื้นที่ปลายทางอันดับรองลงมาของผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่น ๆ ที่ไม่ใช่กรุงเทพฯ

ต่อมาเมื่อผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวโดยจำแนกเป็นเพศชายและหญิงในแต่ละภูมิภาคดังปรากฏในตารางที่ 7.13 ก็ไม่พบว่ามีความแตกต่างระหว่างเพศอย่างชัดเจนแต่อย่างใด โดยทั้งเพศชายและหญิงไม่ว่าเดิมที่อยู่ในภูมิภาคต้นทางใดก็ตาม ส่วนใหญ่ก็มีการย้ายด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสภายในภูมิภาคเดียวกันทั้งหมด แต่กระนั้นสัดส่วนในอันดับรองลงมาของผู้ย้ายถิ่นของทั้ง 2 เพศ ในแต่ละภูมิภาคก็มีลักษณะที่แตกต่างกันไปโดยไม่มีแนวโน้มกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ปลายทางใดอย่างชัดเจนเหมือนกับกรณีเหตุผลด้านการทำงาน

ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาในภาพรวมในระดับประเทศได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสที่เป็นเพศชาย ส่วนใหญ่ย้ายไปที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือภาคกลาง ในขณะที่เพศหญิงส่วนใหญ่ย้ายไปที่ภาคใต้ รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งแตกต่างไปจากกรณีการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการงานที่พบว่าทั้งเพศหญิงและชาย ส่วนใหญ่ต่างมีพื้นที่ปลายทางเป็นกรุงเทพมหานคร

3) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกที่ให้เหตุผลด้านการศึกษา

เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกที่ให้เหตุผลด้านการศึกษา จึงสามารถนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่นได้ดังปรากฏในตารางที่ 7.14 และ 7.15

ตารางที่ 7.14 ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (เฉพาะย้ายในประเทศ) ที่ให้เหตุผลด้านการศึกษา

ภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก	ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง	47.80	6.02	8.84	2.65	34.70	100.00 (73)
ภาคเหนือ	11.81	53.24	0.95	0.00	34.00	100.00 (80)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	6.21	4.13	70.09	0.00	19.57	100.00 (110)
ภาคใต้	23.88	5.06	0.23	49.36	21.48	100.00 (105)
กรุงเทพฯ	27.26	7.4	12.28	15.64	37.08	100.00 (30)
รวม	20.16	14.87	25.12	12.86	26.98	100.00 (398)

ตารางที่ 7.15 ร้อยละภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก จำแนกตามภูมิภาคปลายทางและเพศของผู้ย้ายถิ่นออก (เฉพาะย้ายในประเทศ) ที่ให้เหตุผลด้านการศึกษา

ภูมิภาคต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก	ร้อยละภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)					รวม
	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	กรุงเทพฯ	
ภาคกลาง						
ชาย	57.09	0.00	8.98	5.20	28.73	100.00 (32)
หญิง	39.83	11.17	8.71	0.46	39.82	100.00 (41)
ภาคเหนือ						
ชาย	15.96	48.15	0.89	0.00	34.99	100.00 (29)
หญิง	9.70	55.82	0.98	0.00	33.50	100.00 (51)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ						
ชาย	0.44	6.38	65.46	0.00	27.72	100.00 (34)
หญิง	9.05	3.02	72.38	0.00	15.55	100.00 (76)
ภาคใต้						
ชาย	19.93	11.92	0.00	52.29	15.86	100.00 (38)
หญิง	26.20	1.03	0.36	47.64	24.77	100.00 (67)
กรุงเทพฯ						
ชาย	1.77	6.13	31.18	22.87	38.05	100.00 (13)
หญิง	43.44	8.76	0.28	11.06	36.47	100.00 (17)
รวม						
ชาย	19.88	13.94	23.66	14.98	27.54	100.00 (146)
หญิง	20.33	15.42	25.98	11.62	26.66	100.00 (252)

จากตารางที่ 7.14 เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต้นทางกับภูมิภาคปลายทางของเฉพาะผู้ที่ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการศึกษา พบว่าผู้ย้ายถิ่นในทุกภูมิภาคส่วนใหญ่มีลักษณะการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกันซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงว่าแม้จำเป็นต้องมีการย้ายถิ่นเพราะการศึกษา แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งความต้องการในการศึกษาเล่าเรียนในพื้นที่ใกล้บ้าน เช่น การเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาประจำจังหวัด/ภูมิภาค

นอกจากนี้ยังพบว่าปริมาณการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคเดียวกันที่เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนที่สูงกว่าภูมิภาคอื่น ในขณะที่การย้ายภายในกรุงเทพฯ มีสัดส่วนน้อยกว่าภูมิภาคอื่น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสัดส่วนการย้ายไปในพื้นที่ปลายทางในอันดับรองลงมา ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นที่มีภูมิภาคต้นทางอยู่ในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่ได้ย้ายมาสู่พื้นที่ปลายทางเป็นกรุงเทพฯ ในอันดับรองลงมาจากการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นที่มีภูมิภาคต้นทางอยู่ในภาคใต้และกรุงเทพฯ มีสัดส่วนการย้ายไปยังภาคกลางในอันดับรองลงมาจากการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน

ต่อมาเมื่อผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าว โดยจำแนกเป็นเป็นเพศชายและหญิงในแต่ละภูมิภาคดังปรากฏในตารางที่ 7.15 ก็ไม่พบว่ามีความแตกต่างระหว่างเพศอย่างชัดเจนแต่อย่างใด โดยทั้งเพศชายและหญิงไม่ว่าเดิมทีอยู่ในภูมิภาคต้นทางใดก็ตาม ส่วนใหญ่ก็มีการย้ายด้วยเหตุผลด้านการศึกษาภายในภูมิภาคเดียวกันทั้งหมด ยกเว้นผู้ย้ายถิ่นที่มีพื้นที่ต้นทางอยู่ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นเพศชายส่วนใหญ่มีการย้ายภายในกรุงเทพฯ ในขณะที่เพศหญิงส่วนใหญ่มีการย้ายไปยังภาคกลาง นอกจากนี้ยังพบว่าเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีพื้นที่ต้นทางอยู่ในกรุงเทพฯ ผู้หญิงมีสัดส่วนการย้ายไปสู่ภาคกลางมากกว่าเพศชายอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เพศชายมีการย้ายไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสำหรับผู้ย้ายถิ่นที่มีพื้นที่ต้นทางในกรุงเทพฯ เพศชายมีแนวโน้มย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาเป็นระยะทางที่ไกลกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจน ซึ่งเหตุผลส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นเพศชายยอมรับหรือเห็นชอบกับการย้ายไปศึกษาต่อในพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มากกว่าครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นเพศหญิง

ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาในภาพรวมในระดับประเทศได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาพบว่าทั้งเพศชายและหญิงมีสัดส่วนในการย้ายไปในกรุงเทพฯ มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง

บทที่ 8

บทสรุปและการอภิปรายผลการวิจัย

8.1 สารสำคัญเกี่ยวกับการออกแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทย พ.ศ. 2559” ในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย” ซึ่งเป็นโครงการสำรวจภายใต้การดำเนินงานของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสำรวจข้อมูลระดับครัวเรือนในประเทศไทยเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป เช่น ที่ตั้ง (ภูมิภาค เมือง/ชนบท) จำนวนและลักษณะทางประชากรและสังคมของสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะการถือครองทรัพย์สิน น้ำดื่ม น้ำใช้ ประเภท/สภาพที่อยู่อาศัยของครัวเรือน ฯลฯ ตลอดจนการสำรวจข้อมูลเชิงลึกของสตรีวัยเจริญพันธุ์และผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน

ทั้งนี้งานวิจัยดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายหลักในการวิเคราะห์และนำเสนอผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น ซึ่งเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในทางประชากรศาสตร์ที่สะท้อนถึงการเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่ของประชากร จึงส่งผลให้การย้ายถิ่นจึงมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์อื่น ๆ ทั้งปรากฏการณ์ภายในประชากร ได้แก่ ขนาด การกระจายตัว โครงสร้างทางประชากร ภาวะเจริญพันธุ์ และการตาย ตลอดจนปรากฏการณ์ภายนอกประชากรทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมือง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

สำหรับข้อมูลการย้ายถิ่นที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าได้มาจากการสำรวจข้อมูลในระดับครัวเรือน ดังนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงปรากฏทั้งข้อมูลในระดับครัวเรือน และข้อมูลระดับปัจเจกบุคคลที่มีสถานะเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า และสมาชิกในครัวเรือนที่ได้รับการรายงานว่ามีประวัติการย้ายถิ่นออกหรือเป็นผู้ย้ายถิ่นออก เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงภูมิหลังหรือลักษณะทางประชากร พื้นที่ และสังคมที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนการให้ข้อเสนอแนะที่เหมาะสมต่อการจัดการและการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นได้อย่างเหมาะสม โดยวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้มีอยู่ 5 ประการ ได้แก่

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยในระดับครัวเรือน
- 2) เพื่อศึกษาลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 3) เพื่อศึกษาลักษณะการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 4) เพื่อศึกษาเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย
- 5) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย

ทั้งนี้ ข้อมูลการย้ายถิ่นที่ได้จากการสุ่มครัวเรือนตัวอย่าง มาจากการกำหนดแบบแผนการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (multi-stage random sampling) โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำหรับจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ได้กำหนดจำนวนครัวเรือนตัวอย่างไว้เบื้องต้นประมาณ 15,000 ครัวเรือน ซึ่งมาจากการกำหนดขนาดครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละภูมิภาคทั้ง 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร โดยเป็นครัวเรือนตัวอย่างภูมิภาคละ 3,000 ครัวเรือน โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเทคนิคการสำรวจ (survey) ด้วยเครื่องมือในรูปแบบแบบสอบถาม (questionnaire) โดยแบ่งเป็น 3 แบบสอบถามหลัก ได้แก่ แบบสอบถามครัวเรือน แบบสอบถามสตรีวัยเจริญพันธุ์ และแบบสอบถามผู้สูงอายุ โดยพนักงานสัมภาษณ์เป็นผู้บันทึกข้อมูลหรือรหัสคำตอบลงในแบบสอบถามด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์กับผู้แทนสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่าง

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่ได้จากการสำรวจดังกล่าวมีลักษณะเป็นข้อมูลแบบตัดขวาง (cross-sectional data) จากการดำเนินการสำรวจในช่วงปลายเดือนพฤษภาคม – กันยายน พ.ศ. 2559 โดยข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้แทนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ผ่านแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน ดังนั้นระดับของข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่ได้จึงแบ่งออกเป็น 2 ระดับหรือ 2 หน่วยการวิเคราะห์ คือ ข้อมูลระดับครัวเรือน และข้อมูลระดับปัจเจกบุคคล โดยประเภทของครัวเรือนและผู้ย้ายถิ่นได้แบ่งออกเป็นทั้งการย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออก ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดนิยามหรือขอบเขตของการย้ายถิ่นเข้าว่าหมายถึงการย้าย/เปลี่ยนครัวเรือนที่ได้อยู่อาศัย/กินอยู่ และได้เข้ามาอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง (โดยไม่ได้อาศัยอยู่ตั้งแต่เกิด) ภายในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ และการย้ายถิ่นออก หมายถึง การย้าย/เปลี่ยนครัวเรือน หรือออกไปจากครัวเรือนตัวอย่างที่เคยได้อยู่อาศัย/กินอยู่เป็นระยะเวลาดังแต่ 3 เดือนขึ้นไป ภายในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย แม้ได้มีการกำหนดเป้าหมายจำนวนครัวเรือนตัวอย่างไว้ที่ 15,000 ครัวเรือน แต่ในทางปฏิบัติได้มีการกำหนดเป้าหมายจำนวนครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละเขตแดนขึ้นเพื่อการทดแทนหรือความไม่สมบูรณ์ของแบบสอบถามให้มากกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ จึงส่งผลให้เมื่อมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้น จึงมีจำนวนครัวเรือนที่ได้รับการสุ่มตัวอย่างจำนวน 16,460 ครัวเรือน ทั้งนี้เมื่อจำแนกผลการสำรวจครัวเรือนตามระดับความสมบูรณ์ของแบบสอบถามแล้วพบว่า ในการสำรวจครั้งนี้สามารถเก็บข้อมูลในระดับครัวเรือนได้อย่างสมบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 92.13 และสมบูรณ์บางส่วน คิดเป็นร้อยละ 0.35 ในขณะที่การเก็บข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ อันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น การปฏิเสธให้ข้อมูล การเป็นบ้านร้าง ไม่อยู่บ้านจากการเข้าพบทั้ง 3 ครั้ง ฯลฯ รวมคิดเป็นร้อยละ 7.52

อย่างไรก็ตามสำหรับการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ในครั้งนี้ เป็นการนำเฉพาะผลการสำรวจที่สมบูรณ์และสมบูรณ์บางส่วนมาใช้ในการประมวลผลข้อมูลเท่านั้น เมื่อคำนวณเฉพาะครัวเรือนที่มีผลการสัมภาษณ์สมบูรณ์ และสมบูรณ์บางส่วนจึงได้พบว่า ในการสำรวจครั้งนี้มีจำนวนครัวเรือนตัวอย่างเท่ากับ 15,222 ครัวเรือน หรือมีอัตราการตอบกลับ (response rate) คิดเป็นร้อยละ 92.48 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่ตกเป็นตัวอย่างทั้งหมด

จากครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 15,222 ครัวเรือน เมื่อพิจารณากลุ่มตัวอย่างเป็นรายภูมิภาค พบว่า สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการเก็บข้อมูลอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน โดยพบว่าครัวเรือนตัวอย่างในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนที่มากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละที่ได้รับการถ่วงน้ำหนักได้พบว่าครัวเรือนในภาคกลางมีสัดส่วนที่มากที่สุด รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และกรุงเทพมหานครตามลำดับ โดยพบว่าค่าร้อยละถ่วงน้ำหนักของครัวเรือนในภาคใต้และกรุงเทพมหานครมีค่าร้อยละที่ใกล้เคียงกัน ในขณะเดียวกัน เมื่อจำแนกตามเขตพื้นที่เมือง/ชนบท พบว่า สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการเก็บข้อมูลมีความแตกต่างกัน โดยพบว่าครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในเขตเมืองมากกว่าชนบท อย่างไรก็ตามเมื่อได้มีการถ่วงน้ำหนักค่าร้อยละดังกล่าว ได้พบว่า สัดส่วนครัวเรือนได้ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตชนบทมากกว่าเขตเมือง ทั้งนี้เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือนสะท้อนถึงค่าสถิติที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงของครัวเรือนในระดับประเทศมากที่สุด ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นการตีความและพรรณนาค่าสถิติที่ได้รับการถ่วงน้ำหนักเป็นหลัก

นอกจากการวิเคราะห์ข้อมูลในระดับครัวเรือน ในการศึกษาครั้งนี้ยังได้มุ่งเน้นไปที่ข้อมูลระดับปัจเจกบุคคลด้วยเช่นกัน จากการประมวลผลจำนวนสมาชิกที่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างที่มีผลการสำรวจสมบูรณ์และสมบูรณ์บางส่วน จึงพบว่ามีกลุ่มตัวอย่างจำนวนเท่ากับ 47,398 คน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้ได้มุ่งเน้นไปที่กลุ่มประชากรเป้าหมายในระดับปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก จากนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 จึงสรุปได้ว่า **กลุ่มตัวอย่างที่เข้าข่ายว่าเป็น “ผู้ย้ายถิ่นเข้า” มีจำนวนเท่ากับ 9,425 คน และ “ผู้ย้ายถิ่นออก” มีจำนวนเท่ากับ 2,631 คน**

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาในครั้งนี้ได้มุ่งเน้นการนำเสนอผลการสำรวจในรูปแบบสถิติเชิงพรรณนาในตารางสถิติเป็นหลัก โดยข้อมูลในระดับครัวเรือนที่นำมาพิจารณาร่วมกับการย้ายถิ่นเข้า/ออก ได้แก่ ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท การมี/ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก สัดส่วนหรือร้อยละของผู้ย้ายถิ่นเข้า/ออก ในขณะที่ข้อมูลในระดับปัจเจกบุคคลที่นำมาใช้สำหรับการวิเคราะห์การย้ายถิ่นในที่นี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ปัจเจกบุคคลผู้ย้ายถิ่นเข้า และปัจเจกบุคคลผู้ย้ายถิ่นออก

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลที่นำมาพิจารณาร่วมกับการย้ายถิ่นเข้า ได้แก่ เพศ อายุ ซึ่งแบ่งเป็นอายุรายปี กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย (วัยเด็ก วัยแรงงาน และวัยสูงอายุ) และกลุ่มอายุแบบช่วงละ 5 ปี (เฉพาะ

วัยแรงงาน) ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท สถานภาพสมรส สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน ระดับการศึกษาสูงสุด สถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา และลักษณะการย้ายถิ่นเข้า

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลที่นำมาพิจารณาร่วมกับการย้ายถิ่นออก ได้แก่ เพศ อายุ (อายุรายปี กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย และกลุ่มอายุแบบช่วงละ 5 ปี) ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท ระดับการศึกษาสูงสุด เหตุผลการย้ายถิ่นออก ระยะเวลาที่ย้ายออก และลักษณะการย้ายถิ่นออก

สำหรับความแตกต่างของประเด็นการนำเสนอระหว่างกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้ากับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเกิดจากการที่กลุ่มคำถามที่ใช้ในการสอบถามกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 มีความแตกต่างกัน เนื่องจากในกรณีที่กลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง ณ วันที่สำรวจ ดังนั้นข้อคำถามต่าง ๆ จึงมีความหลากหลายมากกว่าเพราะข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนมีความเป็นปัจจุบันและเอื้อต่อการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลได้จากการสอบถามสมาชิกคนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน ตลอดจนการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนกับกลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุ เช่น การเป็นผู้ดูแลหลัก การเป็นบุตรหลาน ฯลฯ หรือการเป็นคู่สมรส การเป็นบุตรของสตรีวัยเจริญพันธุ์ ในขณะที่กลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเป็นชุดคำถามเฉพาะกลุ่มผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างแต่ได้ย้ายออกไปแล้ว จึงส่งผลกระทบต่อข้อจำกัดในการถามคำถามเฉพาะประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลสามารถพอให้คำตอบแทนได้และเป็นข้อมูลที่มีแนวโน้มไม่เปลี่ยนแปลงตามเวลา เช่น เพศ ระดับการศึกษาสูงสุด อย่างไรก็ตามเพื่อให้มีข้อคำถามที่สอดคล้องกับประเด็นการย้ายถิ่นและให้สะท้อนถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ในการสำรวจดังกล่าวจึงได้มีคำถามเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่น และระยะเวลาที่ย้ายถิ่น สำหรับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกโดยเฉพาะ

8.2 สรุปผลการวิจัย

8.2.1 ผลการสำรวจในระดับครัวเรือน

จากการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนไทยจำนวน 15,222 ครัวเรือน พบว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือคิดเป็นร้อยละ 70.85 ในขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าคิดเป็นร้อยละ 29.15 เมื่อพิจารณาตามภูมิภาค ได้พบว่าครัวเรือนในกรุงเทพมหานครเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ โดยคิดเป็นร้อยละ 44.75 ของครัวเรือนทั้งหมดในกรุงเทพฯ ในขณะที่ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่น้อยที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 21.50 ของครัวเรือนทั้งหมดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเชิงพื้นที่โดยแบ่งเป็นเขตเมืองและชนบท พบว่าครัวเรือนในเขตเมืองเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่สูงกว่าเขตชนบท ซึ่งจากพิจารณาสัดส่วนครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าตามพื้นที่ดังกล่าวทั้งในแบบภูมิภาคหรือเขตเมือง/ชนบท จึงตีความได้ว่าครัวเรือนในกรุงเทพมหานครและเขตเมืองคือครัวเรือน

ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ จึงอาจส่งผลให้เกิดปัจจัยดึงดูดผู้คนจากภูมิภาคอื่น ๆ หรือจากเขตชนบท ได้มีการย้ายถิ่นเข้ามาพักอาศัยอยู่ในครัวเรือนในเขตเมืองและกรุงเทพมหานคร เช่น การหางานทำ การศึกษาต่อ ฯลฯ อันนำไปสู่การพักอาศัยอยู่ใกล้สถานที่ทำงาน/สถาบันที่ได้มีการศึกษาต่อ ฯลฯ จึงส่งผลให้ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนของการมีผู้ย้ายถิ่นเข้ามามากที่สุด

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลครัวเรือนกับการย้ายถิ่นออก ผลการสำรวจพบว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออกโดยคิดเป็นร้อยละ 85.33 และเมื่อพิจารณาตามภูมิภาค พบว่าครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ โดยคิดเป็นร้อยละ 21.56 ของครัวเรือนทั้งหมดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขณะที่ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าในสัดส่วนที่น้อยที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 10.17 ของครัวเรือนทั้งหมดในกรุงเทพฯ

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเชิงพื้นที่โดยแบ่งเป็นเขตเมืองและชนบท พบว่าครัวเรือนในเขตชนบทเป็นครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกในสัดส่วนที่สูงกว่าเขตชนบท ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีลักษณะตรงกันข้ามกับกรณีการย้ายถิ่นเข้าอย่างเห็นได้ชัด และสามารถได้รับการอธิบายได้ด้วยเหตุผลความแตกต่างด้านความเจริญของพื้นที่ได้ เช่นเดียวกับที่ได้วิเคราะห์ไปก่อนหน้านี้ กล่าวคือครัวเรือนในกรุงเทพมหานครคือครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ จึงส่งผลให้ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนของการมีผู้ย้ายถิ่นออกน้อยที่สุด เพราะผู้ที่เคยหรือได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนในกรุงเทพฯ อาจยังพึงพอใจกับการได้อาศัยอยู่หรือจำเป็นต้องอาศัยในภูมิกาดังกล่าวด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น การอยู่ในระหว่างการทำงาน การยังอยู่ในระหว่างการศึกษา ฯลฯ

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนสมาชิกที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน พบว่าในการสำรวจครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ารวมจำนวนทั้งสิ้น 9,425 คน โดยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามีจำนวนมากที่สุดเท่ากับ 11 คน และมีจำนวนต่ำสุดเท่ากับ 0 คน หรือไม่มีสมาชิกคนใดในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า ซึ่งเมื่อพิจารณาจากค่ากลางหรือในที่นี้คือค่าเฉลี่ย พบว่าค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามีค่าเท่ากับ 0.537 คน ข้อค้นพบดังกล่าวจึงสอดคล้องกับข้อค้นพบที่ว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงส่งผลให้ค่าเฉลี่ยดังกล่าวมีค่าอยู่ใกล้ 0 ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาจากค่าความถี่หรือจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า จึงพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่หรือคิดเป็นร้อยละ 70.85 มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าเท่ากับ 0 คน หรือไม่มีผู้ย้ายถิ่นเข้า ในขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยส่วนใหญ่จะมีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวน 1 คน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมค่าเฉลี่ยจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้ามีค่าต่ำกว่า 1 คน

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนสมาชิกที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน พบว่าในการสำรวจครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกรวมจำนวนทั้งสิ้น 2,631 คน โดยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกมีจำนวนสูงสุดเท่ากับ 9 คน และมีจำนวนต่ำสุด คือ 0 คน หรือไม่มีสมาชิกคนใดในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออก ก็ได้พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.202 คน ข้อค้นพบดังกล่าวจึงสอดคล้องกับข้อค้นพบที่ว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออกจึงส่งผลให้ค่าเฉลี่ยดังกล่าวมีค่าอยู่ใกล้ 0 ต่อมา ในเวลาต่อมาเมื่อพิจารณาจากค่าความถี่หรือจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออก จึงพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่หรือคิดเป็นร้อยละ 85.33 เป็นครัวเรือนที่ไม่มีผู้ย้ายถิ่นออกหรือมีจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกเท่ากับ 0 คน ในขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกโดยส่วนใหญ่จะมีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกจำนวน 1 คน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมค่าเฉลี่ยจำนวนผู้ย้ายถิ่นออกจึงมีค่าต่ำกว่า 1 คน และมีแนวโน้มเข้าใกล้ 0 มากกว่ากรณีผู้ย้ายถิ่นเข้า

อย่างไรก็ตามเนื่องจากจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกในแต่ละครัวเรือนอาจแปรผันไปตามจำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในเรือน ด้วยเหตุนี้การพิจารณาถึงสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกร่วมกับเขตพื้นที่ในระดับต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องใช้ค่าสถิติในรูปแบบตัวเลขเปรียบเทียบ (relative number) ซึ่งก็คือค่าร้อยละของผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกในแต่ละครัวเรือน ดังนั้นเมื่อพิจารณาร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นเข้าในครัวเรือน โดยจำแนกตามภูมิภาค และเขตเมือง/ชนบท พบว่ากรุงเทพมหานครคือภูมิภาคที่ครัวเรือนมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามากที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 37.78 ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือภูมิภาคที่ครัวเรือนมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าน้อยที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 12.75 เช่นเดียวกับการที่พบว่าครัวเรือนในเขตเมืองมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามากกว่าครัวเรือนในชนบทอย่างเห็นได้ชัด

ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาร้อยละของสมาชิกผู้ย้ายถิ่นออกจากครัวเรือน โดยจำแนกตามภูมิภาค และเขตเมือง/ชนบท พบว่า กรุงเทพมหานครคือภูมิภาคที่ครัวเรือนมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าน้อยที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 3.46 ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือภูมิภาคที่ครัวเรือนมีสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกในสัดส่วนที่มากที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 6.75 เช่นเดียวกับการที่พบว่าครัวเรือนในเขตเมืองมีสัดส่วนของสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นออกต่ำกว่าครัวเรือนในชนบท

โดยสรุป การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในระดับครัวเรือนเป็นเพียงนำเสนอข้อค้นพบในเบื้องต้นเพื่อแสดงให้เห็นว่า ที่ตั้งของครัวเรือนที่แตกต่างกันตามภูมิภาคหรือเขตเมือง/ชนบทซึ่งมีความแตกต่างเกี่ยวกับความเจริญในเชิงพื้นที่นั้นสามารถเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนไทยมีจำนวน/สัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกที่แตกต่างกันไป

8.2.2 ผลการสำรวจในระดับปัจเจกบุคคล

ผลการสำรวจในระดับปัจเจกบุคคลแบ่งออกเป็น 3 หัวข้อย่อย ได้แก่ ลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่น ดังนี้

1) ลักษณะทางประชากรและสังคม

1.1) ผู้ย้ายถิ่นเข้า

ในเบื้องต้นเป็นการพิจารณาถึงข้อมูลลักษณะพื้นฐานทางประชากร ได้แก่ เพศและอายุ จากการสำรวจพบว่าผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยคิดเป็นร้อยละ 52.83 และ 47.17 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาข้อมูลอายุพบว่า ทั้ง 2 เพศไม่มีความแตกต่างในเรื่องอายุของผู้ย้ายถิ่นเข้าแต่ประการใด ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วมีอายุอยู่ที่ 30 – 31 ปี อย่างไรก็ตามเนื่องจากอายุเป็นค่าที่มีความแปรปรวนสูงเพราะครอบคลุมตั้งแต่ประชากรวัยแรกเกิดจนถึงวัยสูงอายุ ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับข้อมูลอายุของผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงสามารถนำเสนอข้อมูลอายุโดยจัดกลุ่มเป็นช่วงอายุในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การแบ่งอายุออกเป็น 3 ช่วงวัย และการแบ่งอายุออกเป็นช่วงละ 5 ปี

เมื่อแบ่งกลุ่มอายุออกเป็น 3 ช่วงวัย ได้แก่ ช่วงอายุ 0-14 ปีหรือวัยเด็ก ช่วงอายุ 15-59 ปีหรือวัยแรงงาน และช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไปหรือวัยสูงอายุ พบว่าทั้งในภาพรวมและการแบ่งผู้ย้ายถิ่นเข้าเป็นเพศชายและหญิง โดยส่วนใหญ่ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามีอายุอยู่ในช่วง 15-59 ปีซึ่งเป็นช่วงวัยแรงงานโดยคิดเป็นร้อยละ 80.30 ในขณะที่เพศชายและหญิงมีค่าร้อยละไม่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยเพศชายคิดเป็นร้อยละ 79.69 และเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 80.84 สำหรับช่วงวัยที่มีสัดส่วนรองลงมาก็คือช่วงอายุ 0-14 ปีหรือวัยเด็กซึ่งในภาพรวมคิดเป็นร้อยละ 13.77 ทั้งนี้ช่วงวัยดังกล่าวเป็นช่วงวัยเดียวที่พบว่ามีส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิงแต่กระนั้นก็เป็นความแตกต่างเพียงเล็กน้อย สำหรับช่วงวัยที่มีสัดส่วนน้อยที่สุดคือช่วงอายุ 60 ปี ขึ้นไปหรือวัยสูงอายุซึ่งในภาพรวมคิดเป็นร้อยละ 6.27 จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือชาย ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่จะมีอายุอยู่ในช่วงวัยแรงงาน อย่างไรก็ตามเนื่องจากช่วงวัยแรงงานประกอบด้วยอายุต่าง ๆ ที่หลากหลายเช่นกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นว่าอายุช่วงใดในช่วงวัยแรงงานที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามากที่สุด จึงนำไปสู่การจัดกลุ่มช่วงอายุแบบช่วงละ 5 ปี

เมื่อแบ่งกลุ่มอายุออกเป็นช่วงละ 5 ปี เฉพาะผู้ย้ายถิ่นเข้าในวัยแรงงาน พบว่าทั้งในภาพรวมและการจำแนกตามเพศ ช่วงอายุส่วนใหญ่ที่มีการย้ายถิ่นเข้ามากที่สุดคือช่วงอายุ 20-24 ปี ทั้งนี้เมื่อพิจารณาความแตกต่างระหว่างเพศพบว่า ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าและเป็นเพศหญิงจะมีสัดส่วนที่มากกว่าเพศชายในช่วงวัยแรงงานตอนต้นหรือช่วงอายุ 15-24 ปีอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ช่วงอายุ 25-29 ปี ไม่พบสัดส่วนที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดของทั้ง 2 เพศ แต่กระนั้นในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นวัยแรงงานในช่วงอายุ 30-34 ปีขึ้นไปจนถึง 45-49 ปี กลับพบว่าสัดส่วนผู้ที่ย้ายถิ่นเพศชายจะมีมากกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจนมากขึ้น สำหรับประเด็นด้านอายุและเพศที่

สัมพันธ์กับการย้ายถิ่นเข้าในลักษณะที่แตกต่างกันไปอาจมีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางสังคมบางประการ เช่น การสมรส การทำงาน การศึกษา ฯลฯ

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการกระจายตัวตามพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนหรือพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นเข้า พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในภาคกลางโดยคิดเป็นร้อยละ 31.88 รองลงมา ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นในเบื้องต้นว่าภาคกลางและกรุงเทพมหานครอาจเข้าข่ายเป็นพื้นที่ปลายทางสำหรับผู้ย้ายถิ่นเข้า เช่นเดียวกับข้อค้นพบที่ว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง โดยคิดเป็นร้อยละ 63.31 ในขณะที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตชนบทคิดเป็นร้อยละ 36.69 ทั้งนี้เมื่อนำข้อค้นพบดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับข้อมูลการกระจายตัวของสมาชิกในครัวเรือนโดยจำแนกตามเขตเมืองและชนบทในภาพรวม จึงพบว่ามี ความแตกต่างกัน กล่าวคือในภาพรวมสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทมีสัดส่วนมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง จากข้อค้นพบเชิงเปรียบเทียบในกรณีดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงมีแนวโน้มเป็นผู้อาศัยอยู่ในเขตเมือง และอาจมีความเป็นไปได้ว่าเป็นการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองโดยเดิมที่มาจากเขตชนบท

เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลทางสังคม จากการสำรวจสถานภาพสมรสของผู้ย้ายถิ่นเข้า พบว่าผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีสถานภาพแต่งงานและคู่สมรสอยู่ในครัวเรือน กล่าวอีกนัยคือประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามาทั้งหมดมีสถานภาพสมรสและได้อยู่กินกับคู่สมรสในครัวเรือนเดียวกัน อย่างไรก็ตามจากข้อค้นพบดังกล่าวไม่ได้หมายความว่า การสมรสเป็นเหตุผลหลักของการย้ายถิ่นเข้าแต่ประการใด เพียงแต่ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้าในการสำรวจครั้งนี้ส่วนใหญ่มีสถานภาพการสมรสดังกล่าวซึ่งอาจเป็นได้ทั้งสมรสก่อนหรือหลังจากที่ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตกเป็นอย่าง ณ วันสำรวจ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพสมรสอื่น ๆ ได้พบว่าผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามีสถานภาพโสดในอันดับรองลงมา ดังนั้นนอกจากความเป็นไปได้ของการสมรส/ไม่สมรส ลักษณะทางสังคมอื่น ๆ เช่น การศึกษา การทำงาน ฯลฯ ก็อาจมีความเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าได้เช่นกัน

เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพการศึกษาในปัจจุบันของผู้ย้ายถิ่นเข้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่อยู่ในระหว่างการเรียนโดยคิดเป็นร้อยละ 71.91 รองลงมาคือผู้ที่กำลังเรียน และผู้ที่ไม่เข้าเกณฑ์ว่าต้องเรียน (เด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี) ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากระดับการศึกษาสูงสุด พบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไปแต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรีซึ่งคิดเป็นร้อยละ 28.73 รองลงมาคือสำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 และสำเร็จการศึกษาเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไปแต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงสถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมาของผู้ย้ายถิ่นเข้าที่มีอายุตั้งแต่ 11 ปี ขึ้นไป พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในระหว่างการทำงานหรือมีงานทำโดยคิดเป็นร้อยละ 72.14 ในขณะที่ผู้ที่ไม่ได้ทำงานนั้นคิดเป็นร้อยละ 27.86

อย่างไรก็ตามเนื่องจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนไม่ได้มีการเจาะลึกเกี่ยวกับสาเหตุของการย้ายถิ่นเข้าแต่ประการใด จึงทำให้ไม่สามารถระบุได้ว่าสาเหตุหลักของการย้ายถิ่นเข้าเกิดจากสาเหตุใด แต่กระนั้นจากการจำแนกลักษณะผู้ย้ายถิ่นเข้าตามคุณสมบัติต่าง ๆ ทั้งในแง่ช่วงอายุ สถานภาพสมรส สถานภาพการศึกษา ระดับการศึกษาสูงสุด และการทำงาน โดยพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ อยู่ในวัยแรงงานตอนต้นถึงตอนกลาง มีสถานภาพสมรสและได้อาศัยอยู่ร่วมกับคู่สมรสในครัวเรือน ไม่ได้อยู่ในระหว่างการศึกษาล่าเรียน สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป และได้ทำงานในช่วงรอบ 1 ปีที่ผ่านมา จากคุณสมบัติของผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยส่วนใหญ่ในช่วงต้นจึงอาจกล่าวในภาพรวมได้ว่าเหตุผลการย้ายถิ่นเข้าสามารถเป็นได้ทั้งเหตุผลด้านการทำงาน ด้านครอบครัว และการศึกษา

1.2) ผู้ย้ายถิ่นออก

สำหรับลักษณะทางประชากรและสังคมสำหรับผู้ย้ายถิ่นออกมีลักษณะเช่นเดียวกับผู้ย้ายถิ่นเข้า ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับเพศ อายุ ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท ระดับการศึกษาสูงสุด ยกเว้นข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพสมรส สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน และสถานะของการทำงานในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา (เฉพาะผู้ที่มีอายุ 11 ปี ขึ้นไป) เนื่องจากในการสำรวจของโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยจำเป็นต้องศึกษาเจาะลึกประเด็นทางสังคมอื่น ๆ ของสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นสตรีวัยเจริญพันธุ์และผู้สูงอายุ จึงส่งผลให้ในการสำรวจดังกล่าวจึงสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลคุณสมบัติของผู้ย้ายถิ่นออกได้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ตามสำหรับการสอบถามข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นออก นอกจากมีการสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นทางประชากรและสังคมตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ในการสำรวจครั้งนี้ยังได้มีการสอบถามเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นออกด้วยเช่นกัน

ในเบื้องต้นสำหรับลักษณะทางประชากร จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 54.39 และเพศชายคิดเป็นร้อยละ 45.61 ทั้งนี้เมื่อพิจารณาข้อมูลอายุ พบว่าทั้ง 2 เพศไม่มีความแตกต่างในเรื่องอายุของผู้ย้ายถิ่นออกแต่ประการใดซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วมีอายุอยู่ที่ 29 - 30 ปี อย่างไรก็ตามเนื่องจากข้อมูลอายุเป็นค่าที่มีความแปรปรวนสูงเพราะครอบคลุมตั้งแต่ประชากรวัยแรกเกิดจนถึงวัยสูงอายุ ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับข้อมูลอายุของผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงสามารถนำเสนอข้อมูลอายุโดยจัดกลุ่มเป็นช่วงอายุในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การแบ่งอายุออกเป็น 3 ช่วงวัย และการแบ่งอายุออกเป็นช่วงละ 5 ปี

เมื่อแบ่งกลุ่มอายุออกเป็น 3 ช่วงวัย ได้แก่ กลุ่มช่วงอายุ 0-14 ปีหรือวัยเด็ก กลุ่มช่วงอายุ 15-59 ปีหรือวัยแรงงาน และกลุ่มช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไปหรือวัยสูงอายุ พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในช่วงอายุ 15 - 59 ปีหรือช่วงวัยแรงงานซึ่งคิดเป็นร้อยละ 90.31 รองลงมาคือผู้ที่มีอายุ 0 - 14 ปีหรือวัยเด็ก และ 60 ปีขึ้นไปหรือวัยสูงอายุ โดยมีค่าร้อยละเท่ากับ 5.88 และ 3.81 ตามลำดับ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาค่าสถิติดังกล่าวโดยจำแนกตามเพศก็ไม่พบถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนของการกระจายตัวของข้อมูลการย้ายถิ่นออกตามช่วงอายุ

แบบในภาพรวมแต่ประการใด ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นเพศใดก็ตาม เมื่ออยู่ในช่วงวัยแรงงานก็อาจมีแนวโน้มในการย้ายถิ่นออกมากกว่าวัยอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด

ต่อมาเมื่อแบ่งกลุ่มอายุออกเป็นช่วงละ 5 ปี เฉพาะผู้ย้ายถิ่นออกในวัยแรงงาน พบว่าทั้งในแง่ภาพรวมและการแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็นเพศชายและหญิง ผู้ที่ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ได้รับการรายงานว่ามีอายุอยู่ในช่วง 20 – 24 ปี ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับกรณีที่เป็นกรย้ายถิ่นเข้า ดังนั้นประเด็นด้านอายุและเพศที่สัมพันธ์กับการย้ายถิ่นออกในลักษณะที่แตกต่างกันไปจึงมีแนวโน้มที่สามารถได้รับการอธิบายโดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางสังคมบางประการ เช่น การสมรส การทำงาน การศึกษา ฯลฯ เช่นเดียวกับการย้ายถิ่นเข้า อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเนื่องจากการสำรวจครั้งนี้ได้สอบถามข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออกเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับระดับการศึกษาสูงสุด พื้นที่ปลายทางที่ย้ายไป ระยะเวลาที่ย้ายออกไป และเหตุผลในการย้ายออก ดังนั้นความเชื่อมโยงระหว่างการย้ายถิ่นออกกับข้อมูลทางประชากรและสังคมดังกล่าวจะได้รับการกล่าวถึงในลำดับถัดไป

เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลเชิงพื้นที่ของผู้ย้ายถิ่นออก จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออก พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาคใต้ กรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ และภาคกลาง จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นในเบื้องต้นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนืออาจเข้าข่ายเป็นพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นออกมากที่สุด เช่นเดียวกับข้อค้นพบที่ว่า ผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในพื้นที่เขตชนบท อย่างไรก็ตามความชัดเจนเกี่ยวกับประเด็นด้านพื้นที่ต้นทางและปลายทางเกี่ยวกับการย้ายถิ่นออกจะได้รับการกล่าวต่อไปในภายหลัง

เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลทางสังคม จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี รองลงมาคือผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับสูงหรือกล่าวอีกนัยเป็นผู้สำเร็จการศึกษาเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้า จึงตีความได้ว่าระดับการศึกษาที่สูงสามารถเป็นปัจจัยเหนี่ยวนำต่อโอกาสการเลือกงานทำโดยไม่จำเป็นต้องผูกติดอยู่กับเงื่อนไขด้านภูมิลำเนาหรือการทำงานในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง อันนำไปสู่การย้ายถิ่นเข้าหรือออกเพื่อการทำงานในสิ่งที่ตนเองต้องการหรือมีความสอดคล้องกับระดับการศึกษาสูงสุดของตนตามมา

2) ลักษณะการย้ายถิ่น

จากแนวทางการศึกษาการย้ายถิ่นในมิติต่าง ๆ โดยพิจารณาถึงพื้นที่ต้นทางและปลายทาง จึงนำมาสู่การศึกษาลักษณะการย้ายถิ่นเข้าและออก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นภาพการเคลื่อนย้ายของประชากร ณ

ช่วงเวลาหนึ่งว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร และสามารถบ่งบอกถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นในระดับมหภาคได้อย่างไรบ้าง สำหรับลักษณะการย้ายถิ่นเข้าและออกของสมาชิกในครัวเรือนที่มีประวัติการย้ายถิ่นในการสำรวจครั้งนี้ดังต่อไปนี้

2.1) การย้ายถิ่นเข้า

จากการสำรวจข้อมูลผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยจำแนกตามพื้นที่ต้นทาง (ในระดับจังหวัด) และเพศ พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ย้ายมาจากครัวเรือนที่อยู่ในจังหวัดเดียวกันหรือเป็นการย้ายถิ่นภายในจังหวัด รองลงมาคือการย้ายมาจากต่างจังหวัด และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายมาจากต่างประเทศ ทั้งนี้สัดส่วนการกระจายตัวดังกล่าวตามพื้นที่ทั้ง 3 ระดับมีความคล้ายคลึงกันทั้งในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นแบบภาพรวมและการแบ่งกลุ่มออกเป็นเพศชายและหญิง

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาข้อมูลผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยจำแนกตามพื้นที่ต้นทาง (ในระดับภูมิภาค) และเพศ พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ทั้งในแง่ภาพรวมและเพศหญิงและชาย ได้ย้ายมาจากครัวเรือนที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการย้ายถิ่นในระดับภูมิภาคเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นการย้ายข้ามจังหวัดแต่ถ้าพื้นที่ต้นทางและปลายทางเป็นจังหวัดที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน จึงจัดว่าเป็นการย้ายในภูมิภาคเดียวกัน

จากข้อค้นพบดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าโดยส่วนใหญ่ผู้ย้ายถิ่นเข้าย้ายมาจากพื้นที่ต้นทางที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน และเมื่อพิจารณาเป็นระดับจังหวัดก็ได้พบว่าส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดิมเช่นกัน ทั้งนี้สำหรับกรณีการย้ายถิ่นเข้าในระดับภูมิภาค เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าย้ายมาจากภูมิภาคใดไปยังภูมิภาคใด ผู้วิจัยจึงได้มีการนำข้อมูลพื้นที่ต้นทางมาไขว้กับข้อมูลพื้นที่ปลายซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่กำลังอาศัยอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งได้ข้อค้นพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าไม่ว่าจะอยู่ในภูมิภาคใดก็ตามส่วนใหญ่มิมีพื้นที่ต้นทางหรือย้ายมาจากครัวเรือนก่อนหน้าที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน ทั้งนี้ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าในภาคใต้มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุด ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นในภูมิภาคเดียวกันน้อยที่สุด

ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาถึงกรณีผู้ย้ายถิ่นที่มีพื้นที่ต้นทางคนละภูมิภาคกับพื้นที่ปลายทาง พบว่ากรุงเทพมหานครเป็นภูมิภาคที่มีผู้ย้ายถิ่นต่างภูมิภาคหรือย้ายมาจากภูมิภาคอื่นมากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ และเมื่อพิจารณาเฉพาะการย้ายถิ่นเข้าโดยมีพื้นที่ต้นทางมาจากต่างประเทศ พบว่าปริมาณสูงสุดของค่าร้อยละของผู้ย้ายถิ่นเข้าจากต่างประเทศปรากฏอยู่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าในภาคเหนือ และรองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าไม่ได้ย้ายมาจากภูมิภาคเดียวกัน ผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ได้ย้ายมาจากภูมิภาคต่าง ๆ ดังนี้

- (1) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคกลาง ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ
- (2) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคเหนือ ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ
- (3) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ

- (4) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่ภาคใต้ ส่วนใหญ่ย้ายมาจากกรุงเทพฯ
- (5) ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่นมาสู่กรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่ย้ายมาจากภาคกลาง

2.2) การย้ายถิ่นออก

จากการสำรวจข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามพื้นที่ต้นทาง (ในระดับจังหวัด) และเพศ พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ (ทั้งในแง่ภาพรวมและแบ่งเป็นเพศหญิงและชาย) ย้ายออกไปยังครัวเรือนที่อยู่ในจังหวัดอื่นหรือเป็นการย้ายถิ่นข้ามจังหวัด รองลงมาคือการย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายไปต่างประเทศ แต่กระนั้นก็มีปริมาณค่าร้อยละที่สูงกว่ากรณีผู้ย้ายถิ่นเข้า จึงกล่าวได้ว่าประเทศไทยมีแนวโน้มผู้ย้ายถิ่นออกไปต่างประเทศมากกว่ามีผู้ย้ายถิ่นเข้าประเทศ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาข้อมูลผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยจำแนกตามพื้นที่ต้นทาง (ในระดับภูมิภาค) และเพศ พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกทั้งในแง่ภาพรวมและเพศหญิงและชาย ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน

จากข้อค้นพบดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าผู้ย้ายถิ่นออกโดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายออกไปจากพื้นที่ต้นทางที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาเป็นระดับจังหวัดกลับพบว่าส่วนใหญ่เป็นการย้ายข้ามจังหวัด ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าสำหรับในภาพรวมของผู้ย้ายถิ่นออกมีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นข้ามจังหวัดซึ่งอยู่ภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันในภาพรวมของผู้ย้ายถิ่นเข้ามีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าไม่จำเป็นว่าการย้ายถิ่นเข้าหรือออกก็ถือว่าเป็นการย้ายถิ่นเหมือนกัน ดังนั้นจากข้อค้นพบดังกล่าวทั้งในกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้าและออกในที่นี้จึงสรุปความได้ว่าคนไทยมีแนวโน้มย้ายถิ่นในระยะใกล้ กล่าวคือโดยส่วนใหญ่เป็นการย้ายภายในประเทศซึ่งมีแนวโน้มเป็นการย้ายในระดับภูมิภาคหรือจังหวัดเดียวกัน

สำหรับกรณีการย้ายถิ่นออกในระดับภูมิภาค เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าผู้ย้ายถิ่นออกได้ย้ายจากภูมิภาคใดไปสู่ภูมิภาคใด ผู้วิจัยจึงได้มีการนำข้อมูลพื้นที่ต้นทางมาพิจารณาร่วมกับข้อมูลพื้นที่ปลายซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่ได้ย้ายออกไป โดยได้ข้อค้นพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ได้มีพื้นที่ปลายทางอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน นอกจากนี้ยังได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในภาคใต้มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุด และผู้ย้ายถิ่นออกในภาคเหนือมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นออกไปในภูมิภาคเดียวกันน้อยที่สุดแต่กระนั้นก็พบว่าได้ย้ายไปยังต่างภูมิภาคในสัดส่วนที่มากที่สุดเช่นกันเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็ยังพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในกรุงเทพมหานครได้มีสัดส่วนการย้ายถิ่นไปต่างประเทศสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ อย่างไรก็ตามในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นออกไม่ได้ย้ายอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน ผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ได้ย้ายไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ดังนี้

- (1) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคกลางไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร
- (2) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคเหนือไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร

(3) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร

(4) ผู้ย้ายถิ่นจากภาคใต้ไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปกรุงเทพมหานคร

(5) ผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพมหานครไปสู่ภูมิภาคอื่น ส่วนใหญ่ย้ายไปภาคกลาง

นอกจากนี้ ในกรณีที่เป็นการศึกษาข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออกยังได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับระยะเวลาที่ย้ายออกไปซึ่งพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายออกไปเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 1 ปี ขึ้นไปนับจากวันที่สำรวจลงมาคือเป็นผู้ที่เพิ่งย้ายออกไปไม่เกิน 1 ปี และมีเพียงส่วนน้อยที่เป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล ทั้งนี้สำหรับในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดให้การย้ายถิ่นโดยที่ไม่ทราบว่าจะย้ายกลับมาหรือไม่ หรือไม่ได้เป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ให้ถือว่าผู้ย้ายถิ่นคนดังกล่าวมีลักษณะการย้ายถิ่นแบบถาวร ในขณะที่การย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว ดังนั้นจากข้อค้นพบที่ได้จึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายถิ่นแบบถาวร

3) เหตุผลการย้ายถิ่น

จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่ได้รับการรายงานสาเหตุหลักของการย้ายถิ่นออก คือ การไปทำงาน เหตุผลในอันดับรองลงมา ได้แก่ การไปเรียนหนังสือ และการสมรส อย่างไรก็ตามจากการสำรวจยังได้พบว่ามีกรายงานคำตอบเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นออกที่ค่อนข้างหลากหลาย ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยได้มีการจัดกลุ่มเหตุผลการย้ายถิ่นออกเป็น 3 กลุ่มซึ่งมาจากรายการคำตอบที่มีสาระใกล้เคียงกัน โดยแบ่งเหตุผลออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการทำงาน ด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และด้านการศึกษา จึงพบว่าเหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายถิ่นออกคือการทำงาน และเหตุผลรองลงมา ได้แก่ เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และเหตุผลด้านการศึกษา

นอกจากนี้ เมื่อนำเหตุผลทั้ง 3 ประการมาพิจารณาร่วมกับลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออก ได้แก่ เพศ กลุ่มอายุ เขตเมือง/ชนบท ภูมิภาค และระดับการศึกษาสูงสุด จึงได้ข้อค้นพบในแต่ละด้านดังนี้

- **มิติเพศ** จากการสำรวจพบว่าทั้งเพศชายและเพศหญิงส่วนใหญ่ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านการทำงาน อย่างไรก็ตามความแตกต่างที่พบคือเพศชายมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะการทำงานมากกว่าเพศหญิงอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เพศหญิงได้ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และเหตุผลด้านศึกษามากกว่าเพศชาย

- **มิติกลุ่มอายุ** จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในวัยเด็กส่วนใหญ่เพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส เช่น การติดตามผู้เป็นบิดามารดา/ครอบครัวเมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น รองลงมาคือเหตุผลด้านการศึกษา สำหรับในช่วงวัยแรงงาน เหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายออกคือเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่ในช่วงวัยผู้สูงอายุ เหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายถิ่นคือเหตุผลด้าน

ครอบครัวและชีวิตการสมรส รองลงมาคือการทำงาน โดยไม่พบว่ามีผู้สูงอายุที่ย้ายถิ่นออกคนเดียวย้ายเพราะเหตุผลด้านการศึกษาแต่อย่างใด

- **มิติพื้นที่เมือง/ชนบท** จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในเขตชนบทมีแนวโน้มย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงานมากกว่าผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองกลับมีสัดส่วนมากกว่าในเขตชนบท และสำหรับเหตุผลด้านการศึกษา จากผลการสำรวจไม่พบความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองกับชนบทแต่อย่างใด

- **มิติภูมิภาค** จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกที่ก่อนหน้านี้ได้อาศัยอยู่ในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นด้วยสาเหตุด้านการทำงานในสัดส่วนที่สูงกว่าเหตุผลด้านอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่ามีสัดส่วนของผู้ที่ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านการทำงานสูงกว่าภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นออกที่ก่อนหน้านี้ได้อาศัยอยู่ในภาคใต้และกรุงเทพมหานคร โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นออกด้วยสาเหตุด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสมากกว่าเหตุผลอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด และพบว่าในทุกภูมิภาคมีผู้ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านการศึกษาในสัดส่วนที่น้อยที่สุด

- **มิติระดับการศึกษาสูงสุด** จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นที่ไม่ได้เรียนได้มีการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุผลด้านอื่น ๆ และเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับผู้สำเร็จการศึกษาในระดับอื่น ๆ นอกจากนี้ผู้ย้ายถิ่นที่สำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 ก็ได้รับการรายงานว่ามีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสที่สูงสุดเช่นกัน ในขณะที่ผู้ที่มีการศึกษาระดับเทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป ส่วนใหญ่ได้รับการรายงานเหตุผลการย้ายถิ่นออกว่าเป็นเพราะการทำงานในสัดส่วนที่มากที่สุด

- เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น โดยจำแนกเหตุผลการย้ายถิ่นตามพื้นที่ปลายทางในระดับจังหวัด/ประเทศ และในระดับภูมิภาค/ประเทศ พบว่าทั้งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันและกลุ่มผู้ย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกัน โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส รองลงมาคือเหตุผลด้านการทำงาน และเหตุผลด้านการศึกษา สำหรับกลุ่มผู้ที่ย้ายไปจังหวัดอื่นและผู้ที่ย้ายไปยังต่างภูมิภาค ส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือเหตุผลด้านการศึกษา และเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่ผู้ที่ย้ายไปต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับการรายงานว่าย้ายเพราะเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือเหตุผลด้านชีวิตครอบครัวและการสมรส และด้านการศึกษา ทั้งนี้สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น ดังปรากฏในตารางที่ 8.1

ตารางที่ 8.1 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น

อันดับที่ของ เหตุการณ์ ย้ายถิ่น	ผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัด เดียวกัน/ภูมิภาคเดียวกัน	ผู้ย้ายถิ่นไปยังต่างจังหวัด/ต่าง ภูมิภาค	ผู้ย้ายถิ่นไปต่างประเทศ
1	ครอบครัวและชีวิตการสมรส	การทำงาน	การทำงาน
2	การทำงาน	การศึกษา	ครอบครัวและชีวิตการสมรส
3	การศึกษา	ครอบครัวและชีวิตการสมรส	การศึกษา

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทาง (ในระดับภูมิภาค) ของผู้ย้ายถิ่นออกโดยจำแนกตามเหตุผลในแต่ละด้าน ได้แก่ เหตุผลด้านการทำงาน เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และเหตุผลด้านการศึกษา ซึ่งเป็นการพิจารณาความสัมพันธ์โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่มตามเหตุผล 3 ด้านของการย้ายถิ่น จึงสรุปข้อค้นพบได้ดังนี้

1) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงาน

จากการประมวลผลพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพฯ มีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ได้ย้ายไปยังกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังพบว่าปริมาณการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคภาคเดียวกันที่เป็นภาคกลางและภาคใต้มีสัดส่วนที่สูงกว่าการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันของภาคอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ผู้ย้ายถิ่นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีสัดส่วนการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันรองลงมาจากการย้ายไปกรุงเทพฯ ในปริมาณที่ไม่แตกต่างมากเท่าที่ควร เช่นเดียวกันกับผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพฯ ไปยังภาคกลางก็มีสัดส่วนรองลงมาจากการย้ายภายในกรุงเทพฯ ไม่แตกต่างกันมากเท่าที่ควรเช่นกัน

2) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส

จากการประมวลผลพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในทุกภูมิภาคมีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน โดยปริมาณการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคเดียวกันที่เป็นภาคใต้มีสัดส่วนที่สูงกว่าภูมิภาคอื่นอย่างชัดเจน ในขณะที่การย้ายภายในกรุงเทพฯ มีสัดส่วนน้อยกว่าภูมิภาคอื่น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสัดส่วนการย้ายไปในพื้นที่ปลายทางในอันดับรองลงมา กลับไม่พบว่ากรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ปลายทางสำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสของผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่น ๆ ที่ไม่ใช่กรุงเทพฯ ดังเช่นกรณีที่ยังไม่จำแนกว่าผู้ย้ายถิ่นย้ายเพราะสาเหตุใด

3) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการศึกษา

จากการประมวลผลพบว่าผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวในทุกภูมิภาคส่วนใหญ่มีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน โดยปริมาณการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคเดียวกันที่เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี

สัดส่วนที่สูงกว่าภูมิภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่การย้ายภายในกรุงเทพฯ มีสัดส่วนน้อยกว่าภูมิภาคอื่น นอกจากนี้ผู้ย้ายถิ่นที่มีภูมิภาคต้นทางอยู่ในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่วนใหญ่ได้ย้ายมาสู่พื้นที่ปลายทางเป็นกรุงเทพฯ ในอันดับรองลงมาจากกาการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นที่มีภูมิภาคต้นทางอยู่ในภาคใต้และกรุงเทพฯ มีสัดส่วนการย้ายไปยังภาคกลางในอันดับรองลงมาจากกาการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน

นอกจากนี้ เมื่อผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลทั้ง 3 ด้าน โดยจำแนกเป็นเพศชายและหญิงในแต่ละภูมิภาค เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต้นทางกับปลายทางแล้วพบว่าในกรณีกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงาน ในบางภูมิภาคเพศชายกับหญิงที่มีลักษณะการย้ายถิ่นที่แตกต่างกันยกเว้นในภาคกลางและภาคใต้ ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ก็ได้ย้ายถิ่นอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน รองลงมาก็คือการย้ายไปกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับกับผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงานในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ก็ย้ายถิ่นอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นอันดับแรก รองลงมาก็คือการย้ายไปยังภาคกลางในสัดส่วนที่แตกต่างกันเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามสำหรับผู้ย้ายถิ่นในภาคเหนือ จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นเพศชายส่วนใหญ่ย้ายถิ่นอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงส่วนใหญ่กลับนิยมย้ายไปกรุงเทพฯ ในสัดส่วนที่ค่อนข้างแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากผลการสำรวจกลับพบว่าผู้ย้ายถิ่นเพศชายมีสัดส่วนการย้ายไปกรุงเทพฯ มากที่สุด รองลงมาก็คือการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่เพศหญิงมีสัดส่วนในการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุด รองลงมาก็คือการย้ายไปกรุงเทพฯ แต่กระนั้นสัดส่วนระหว่างผู้ย้ายไปพื้นที่ปลายทางอันดับหนึ่งและอันดับสองของทั้ง 2 เพศ ก็มีความแตกต่างเพียงเล็กน้อย

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ผู้วิจัยกลับไม่พบว่ามี ความแตกต่างระหว่างเพศเกี่ยวกับสัดส่วนการย้ายถิ่นระหว่างภูมิภาคต้นทางกับปลายทางแต่ประการใด โดยพบว่าทั้งเพศชายและหญิงในทุกภูมิภาคมีการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุด และมีค่าสถิติที่แตกต่างจากการย้ายไปยังต่างภูมิภาคอย่างเห็นได้ชัดมากกว่าการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการย้ายถิ่นอีก 2 ด้านที่เหลือ จึงสะท้อนให้เห็นในเบื้องต้นได้ว่าการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลครอบครัวและชีวิตการสมรสมีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นในระยะทางที่ใกล้มากกว่าการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงานและการศึกษา

สำหรับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษา แม้โดยส่วนใหญ่พบว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศอย่างชัดเจนในการย้ายถิ่นไปยังต่างภูมิภาค ยกเว้นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีพื้นที่ต้นทางอยู่ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้พบว่า ผู้ย้ายถิ่นเพศชายส่วนใหญ่มีการย้ายภายในกรุงเทพฯ ในขณะที่เพศหญิงส่วนใหญ่มีการย้ายไปยังภาคกลาง มากกว่าเพศชายอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งยังพบว่าเพศชายมีการย้ายไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าเพศหญิงอย่างเห็นได้ชัดเช่นกัน ดังนั้นความแตกต่างระหว่างเพศในแง่การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาจึงเกิดขึ้นค่อนข้างชัดเจนในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นในกรุงเทพฯ

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในภาพรวมโดยไม่จำแนกตามภูมิภาค พบว่าสำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการงานและการศึกษา ทั้งเพศชายและหญิงมีแนวโน้มจะย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ปลายทางที่เป็นกรุงเทพฯ ในขณะที่การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ผู้ย้ายถิ่นเพศชายมีสัดส่วนในย้ายไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด และผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงมีสัดส่วนในย้ายไปสู่ภาคใต้มากที่สุด

8.3 การอภิปรายผลการวิจัย

8.3.1 การย้ายถิ่นกับมิติความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่

เมื่อพิจารณาผลการสำรวจทั้งในระดับครัวเรือนและระดับปัจเจกบุคคล จากข้อค้นพบเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้าและออกในมิติเกี่ยวกับพื้นที่ (ภูมิภาคและเขตเมือง/ชนบท) โดยเชื่อมโยงกับทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นของ Ravenstein และทฤษฎีปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด (push-and-pull factors) ของ Lee โดยเชื่อมโยงกับทฤษฎีการย้ายถิ่นในมุมมองเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกที่ว่าด้วยสาเหตุเกี่ยวกับการย้ายถิ่นว่าเป็นผลมาจากความไม่เท่าเทียมกันในแง่ระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเชิงเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ต้นทางกับพื้นที่ปลายทาง ความไม่สมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานในตลาดแรงงาน ตลอดจนความแตกต่างระหว่างอัตราค่าจ้างระหว่าง 2 พื้นที่ จึงแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยยังมีความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในแง่ของการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จึงส่งผลให้ครัวเรือนในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศไทยจึงมีจำนวนและสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้ามากกว่าครัวเรือนในภูมิภาคอื่น ๆ ในขณะเดียวกันกรุงเทพฯ ก็เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนและสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นออกและครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกน้อยกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เช่นกัน กล่าวอีกนัยคือกรุงเทพมหานครและเขตเมืองเปรียบเสมือนพื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดเกี่ยวกับโอกาสการมีงานทำ ในฐานะแหล่งกระจุกตัวของหน่วยธุรกิจต่าง ๆ ตลอดจนความพร้อมและความสะดวกสบายของสาธารณูปโภค ฯลฯ จึงส่งผลให้เกิดกระแสการย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในลักษณะที่เป็นการย้ายจากเขตชนบทไปสู่เขตเมือง โดยจากผลการสำรวจได้พบว่าผู้ที่อยู่ในภูมิภาคอื่นหรือพื้นที่ชนบทมีการย้ายถิ่นเข้ามาสู่กรุงเทพฯหรือเขตเมือง ในขณะเดียวกันผู้ที่แต่เดิมได้อาศัยอยู่หรือได้มาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นเวลานานแล้วก็ได้ไม่มีความจำเป็นหรือต้องการย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพฯ หรือเขตเมืองไปสู่ครัวเรือนในภูมิภาคอื่นหรือชนบทแต่อย่างใดเนื่องด้วยเหตุผลต่าง ๆ ในลักษณะเดียวกัน เช่น การมองว่าในกรุงเทพฯ หรือในเมืองมีโอกาสหางานทำได้ง่ายกว่า หรือยังอยู่ในระหว่างการหางาน/กำลังศึกษาเล่าเรียน รวมถึงความพึงพอใจกับความความสะดวกสบายที่ได้รับจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ หรือเขตเมือง ฯลฯ จึงส่งผลให้ค่าสถิติการย้ายออกของครัวเรือนในกรุงเทพฯ และเขตเมืองต่ำกว่าพื้นที่อื่น ๆ

ในทางตรงกันข้าม พื้นที่ชนบทและภูมิภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความเจริญในพื้นที่น้อยกว่า จึงทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เป็นเสมือนปัจจัยผลักดันในพื้นที่ต้นทางซึ่งมีส่วนทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมต้องมีการย้ายถิ่นออกไปยังพื้นที่อื่นที่เจริญกว่าหรือมีโอกาสแสวงหาอาชีพได้มากกว่า ใน

ขณะเดียวกันด้วยข้อจำกัดดังกล่าวหรือสถานการณ์ด้านความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่เช่นนี้ จึงทำให้พื้นที่ชนบทและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีปัจจัยดึงดูดน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเขตเมืองและภูมิภาคอื่น ๆ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ครัวเรือนในเขตชนบทและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นเข้าต่ำกว่าเขตเมืองและกรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบผลการสำรวจหรือข้อค้นพบเกี่ยวกับมิติเชิงพื้นที่ระหว่างการย้ายถิ่นเข้ากับการย้ายถิ่นออกจึงกล่าวได้ว่าเปรียบเสมือนกับเหรียญที่มี 2 ด้าน กล่าวอีกนัยคือการย้ายถิ่นไม่ว่าจะเป็นการย้ายเข้าหรือออกก็เป็นเรื่องเดียวกันคือการย้ายถิ่นแต่สามารถพิจารณาได้ทั้ง 2 ด้านหรือ 2 มิติ ซึ่งก็คือการย้ายเข้าและย้ายออก โดยจากการสำรวจที่ได้พบว่าเขตพื้นที่และภูมิภาคที่มีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกเป็นข้อมูลที่มีลักษณะตรงกันข้ามอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือในแง่เขตพื้นที่เมือง/ชนบท ผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในเขตชนบท ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนในเขตเมือง สำหรับในแง่ภูมิภาค ผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่เคยได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลับมีสัดส่วนน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น

อย่างไรก็ตามสำหรับกรณีกรุงเทพมหานครกลับไม่ได้มีข้อค้นพบในเชิงชัดตรงข้ามระหว่างกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้าและผู้ย้ายถิ่นออกแต่ประการใด จากการเปรียบเทียบสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออกในส่วนที่เป็นกรุงเทพมหานครพบว่า กรณีผู้ย้ายถิ่นเข้าที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในกรุงเทพมหานครคือกลุ่มที่มีสัดส่วนมากที่สุด ในขณะที่กรณีผู้ย้ายถิ่นออกที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนเป็นอันดับ 3 รองจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ จึงแสดงให้เห็นว่าในบางครั้งกรุงเทพมหานครอาจไม่ใช่พื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูด (pull factor) ที่อยากทำให้ผู้คนจากนอกพื้นที่ย้ายถิ่นเข้ามาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ในขณะเดียวกันกรุงเทพมหานครก็อาจเป็นพื้นที่ที่มีปัจจัยผลักดัน (push factor) บางอย่างที่ทำให้มีผู้ย้ายถิ่นออกไปได้เช่นกัน เช่น ปัญหาความแออัดของผู้คน ปัญหาการจราจร ปัญหามลภาวะหรือคุณภาพสิ่งแวดล้อม ฯลฯ หรือในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ เมื่อผู้ที่เคยย้ายถิ่นเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้หมดภาระหน้าที่หรือความเกี่ยวพันใด ๆ กับการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมาจึงอาจตัดสินใจย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพฯ หรือย้ายถิ่นกลับสู่ภูมิลำเนาได้เช่นกัน (ซึ่งการย้ายถิ่นกลับถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการย้ายถิ่น) กล่าวอีกนัย คือ กรุงเทพฯ มีลักษณะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการเคลื่อนย้ายของผู้คนอยู่อย่างสม่ำเสมอ (มีการย้ายถิ่นเข้าออกอยู่ตลอดเวลา) จึงส่งผลให้กรุงเทพฯ ไม่ใช่ภูมิภาคที่มีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นออกน้อยที่สุดแต่ประการใด และในขณะเดียวกันก็สามารถกล่าวได้ว่า กรุงเทพมหานครก็มีแนวโน้มเป็นพื้นที่ต้นทางสำหรับผู้ย้ายถิ่นเข้าไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศไทยได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป การย้ายถิ่นในมิติเชิงพื้นที่ กรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ปลายทางที่ได้รับความนิยมมากที่สุดสำหรับการย้ายถิ่นออกของคนในภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งหมด ในขณะที่ถ้าผู้ย้ายถิ่นมีพื้นที่ต้นทางแต่เดิมอยู่ใน

กรุงเทพมหานคร ถ้าไม่ใช่ว่าการย้ายในภูมิภาคเดียวกันแล้ว ผู้ย้ายถิ่นออกก็จะมีแนวโน้มย้ายไปในภาคกลางซึ่งเป็นภูมิภาคที่อยู่ใกล้เคียงกับกรุงเทพมหานครมากที่สุด ดังนั้นเหตุผลเกี่ยวกับความเจริญของพื้นที่หรือศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ (ซึ่งมีแนวโน้มกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานครและภาคกลาง) จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้นว่า ความเจริญของพื้นที่เปรียบเสมือนปัจจัยดึงดูดที่สำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ที่มีความเจริญน้อยไปกว่าไปสู่พื้นที่ที่มีความเจริญมากกว่าซึ่งลักษณะดังกล่าวถือได้ว่ามีความสอดคล้องกับการย้ายถิ่นแบบกระแสหลักตามแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกที่ได้กล่าวไว้

8.3.2 การย้ายถิ่นกับลักษณะทางประชากรของปัจเจกบุคคล

เมื่อพิจารณาเฉพาะผลการสำรวจในระดับปัจเจกบุคคล ในมิติลักษณะทางประชากรของผู้ย้ายถิ่นเข้าและออก ซึ่งในการสำรวจครั้งนี้ได้มุ่งเน้นไปที่ปัจจัยด้านเพศและอายุเป็นหลักในฐานะที่เป็นตัวแปรพื้นฐานของการศึกษาเรื่องโครงสร้างประชากรในทางประชากรศาสตร์ จึงได้ข้อค้นพบที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศ อายุ กับการย้ายถิ่นในลักษณะที่แตกต่างกันไปดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น โดยสามารถอภิปรายได้ดังนี้

ในมิติด้านเพศ จากผลการสำรวจที่พบว่าเพศหญิงมีสัดส่วนในการเป็นผู้ย้ายถิ่นมากกว่าเพศชายทั้งในกรณีการย้ายเข้าและย้ายออก ไม่ได้สะท้อนให้เห็นว่าเพศหญิงเป็นเพศที่มีแนวโน้มการย้ายถิ่นมากกว่าเพศชายแต่ประการใด เนื่องจากในภาพรวมระดับประเทศจากการสำมะโนประชากรในปี พ.ศ. 2553 ก็ได้พบว่าประชากรไทยมีอัตราส่วนเพศในลักษณะที่มีสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชายอยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมิติเพศกับการย้ายถิ่นจึงจำเป็นต้องพิจารณามิติอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้เมื่อพิจารณามิติด้านช่วงอายุควบคู่ไปกับสัดส่วนของเพศหญิงและชายในการย้ายถิ่นเข้าและออก ได้พบว่าเพศหญิงมีแนวโน้มย้ายถิ่นมากกว่าเพศชายในช่วงอายุ 20 – 29 ปี แต่เมื่ออายุ 30 ปี ขึ้นไป ได้พบว่าเพศชายเริ่มมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นมากกว่าเพศหญิง จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงและชาย การย้ายถิ่นเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดช่วงชีวิต แต่สำหรับเพศหญิงการย้ายถิ่นอาจมีแนวโน้มเกิดขึ้นในช่วงอายุ 20 – 29 ปี เช่นเดียวกับผลการสำรวจในภาพรวมโดยไม่จำแนกตามเพศ โดยช่วงวัยดังกล่าวเป็นช่วงวัยที่เริ่มต้นการทำงานภายหลังการสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี เป็นช่วงเวลาในการหางานทำหรือการเปลี่ยนแปลงงานตามความสนใจ จึงส่งผลให้เป็นช่วงวัยที่มีสัดส่วนการย้ายถิ่นมากที่สุด และหากพ้นช่วงวัยดังกล่าวไปแล้ว สัดส่วนการย้ายถิ่นจึงเริ่มมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดในเพศหญิงจนมีสัดส่วนต่ำกว่าเพศชาย ในขณะที่เพศชาย การย้ายถิ่นอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตลอดช่วงชีวิตในลักษณะที่ไม่กระจุกตัวอยู่ในช่วงอายุ 20 – 29 ปี เหมือนกับเพศหญิง จากข้อค้นพบดังกล่าวสามารถวิเคราะห์และตีความได้ว่าเมื่อผู้หญิงเริ่มมีอายุมากขึ้นจึงเริ่มมีภาระทางครอบครัว เช่น การสมรส การดูแลบุตร การปรนนิบัติสมาชิกในครอบครัว อาทิ บิดามารดาของตนเองและ/หรือคู่สมรสที่เป็นผู้สูงวัย ฯลฯ จึงทำให้เพศหญิงมีแนวโน้มไม่ย้ายถิ่นหรือต้องการอยู่กับที่/อาศัยอยู่ที่เดิมมากกว่า ในขณะที่เพศชายแม้เมื่อมีอายุมากขึ้นและเข้าสู่ช่วงวัยของชีวิตสมรสและครอบครัว แต่การย้าย

ถิ่นที่เกิดขึ้นถ้ามีความสัมพันธ์กับเรื่องงาน เช่น การย้ายที่ทำงานตามหน้าที่ การเสี่ยงโชค ฯลฯ ผู้ชายที่สมรสแล้วและมีความจำเป็นต้องย้ายถิ่นก็สามารถที่จะฝากภาระทางครอบครัวให้กับผู้เป็นภรรยาแทน หรือให้กับญาติพี่น้องในกรณีที่ยังไม่ได้สมรส ดังนั้นการพิจารณาความแตกต่างระหว่างเพศกับการย้ายถิ่นโดยคำนึงถึงมิติการใช้ชีวิตในแต่ละช่วงวัยหรือช่วงอายุควบคู่ไปด้วยก็จะทำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงมิติเชิงระยะทาง (พื้นที่) ควบคู่ไปกับความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการย้ายถิ่น จากกฎของการย้ายถิ่นตามที่ Ravenstein ได้กล่าวไว้ว่าเพศชายและหญิงมีความแตกต่างกันในด้านระยะทางของการย้ายถิ่นโดยเพศหญิงมีแนวโน้มย้ายถิ่นในระยะทางใกล้มากกว่าเพศชายและในทางตรงกันข้ามก็เช่นกัน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากข้อค้นพบในประเด็นดังกล่าวซึ่งพบว่าทั้งในกรณีย้ายถิ่นเข้าและออก ทั้ง 2 เพศแทบไม่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยในกรณีย้ายถิ่นเข้าพบว่าโดยส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน (ในที่นี้กำหนดให้สะท้อนถึงการย้ายถิ่นในระยะใกล้) ในขณะที่การย้ายถิ่นออกพบว่าโดยส่วนใหญ่มีการย้ายออกไปสู่จังหวัดอื่น ๆ เหมือนกัน (ในที่นี้กำหนดให้สะท้อนถึงการย้ายถิ่นระยะไกล) จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับกฎการย้ายถิ่นว่าด้วยความแตกต่างระหว่างเพศกับระยะทางในการย้ายถิ่นตามที่ Ravenstein ได้กล่าวไว้ จึงสามารถตีความได้ว่าเป็นเพราะในยุคปัจจุบัน ระยะทางระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางซึ่งเปรียบเสมือนปัจจัยแทรกกลางได้รับการขจัดอุปสรรคโดยเทคโนโลยีด้านการขนส่งและการเดินทาง จึงทำให้ปัจจัยด้านระยะทางไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อทั้งเพศหญิงและชายในการย้ายถิ่น เพราะไม่ว่าจะเป็นเพศใดต่างก็สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีด้านการขนส่งและการเดินทางได้ เช่นเดียวกันกับเทคโนโลยีด้านการติดต่อสื่อสารซึ่งมีส่วนทำให้แม้ผู้ย้ายถิ่นอยู่ห่างไกลจากผู้ที่จากมาก็สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ จึงทำให้ไม่ว่าผู้ย้ายถิ่นจะเป็นเพศใดก็ตามและแม้มีการย้ายถิ่นไปในระยะทางใกล้หรือไกลก็ตาม ก็ไม่จำเป็นต้องกังวลหรือห่วงเรื่องความใกล้ชิดแต่ประการใดเพราะสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีด้านการติดต่อสื่อสารได้อย่างไร้พรมแดนและไร้ข้อจำกัดด้านเวลา

สำหรับในมิติด้านอายุ นอกเหนือไปจากการพิจารณาช่วงอายุควบคู่ไปกับมิติทางเพศดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้น จากผลการสำรวจข้อมูลอายุกับการย้ายถิ่นโดยเฉพาะก็สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างช่วงวัยและ/หรือกลุ่มอายุกับสัดส่วนของการย้ายถิ่นเช่นกัน ซึ่งผลการสำรวจพบว่าไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นเข้าหรือการย้ายถิ่นออก ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงาน (15-59 ปี) และเมื่อพิจารณาเป็นช่วงอายุแบบ 5 ปี ก็ได้พบว่าส่วนใหญ่คือผู้ที่มิใช่ช่วงอายุ 20 – 24 ปี และ 25 – 29 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาและแสวงหางานทำ อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าในแต่ละช่วงวัยต่างมีบทบาทหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ดังนั้นนอกเหนือไปจากการที่บทบาทและแนวทางการดำเนินชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจย้ายถิ่น บทบาทและแนวทางการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงวัยก็สามารถมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะการย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน

เมื่อได้พิจารณาช่วงอายุแบบ 3 ช่วงวัยกับระยะทางในการย้ายถิ่น โดยกำหนดให้การย้ายถิ่นในระดับจังหวัดเป็นการย้ายถิ่นแบบใกล้ และการย้ายถิ่นข้ามจังหวัดและข้ามประเทศเป็นการย้ายถิ่นที่สะท้อนถึงระยะทางที่ไกลออกไป จากการคำนวณหาสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นเข้าโดยจำแนกตาม 3 ช่วงอายุ ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่มีการย้ายถิ่นในระยะใกล้หรือภายในจังหวัด/ภูมิภาคเดียวกัน รองลงมาเป็นการย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างจังหวัด/ต่างภูมิภาค และมีการย้ายถิ่นเข้ามาจากต่างประเทศในสัดส่วนที่น้อยที่สุด ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นออกในทั้ง 3 ช่วงอายุ ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกที่อยู่ในวัยเด็กและวัยแรงงานส่วนใหญ่มีลักษณะการย้ายออกไปยังจังหวัด/ภูมิภาคอื่น รองลงมาคือการย้ายถิ่นออกภายในจังหวัด/ภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ย้ายถิ่นภายในจังหวัด/ภูมิภาคเดียวกัน และจากการสำรวจในครั้งนี้ไม่พบว่ามีผู้สูงอายุที่ย้ายถิ่นออกไปต่างประเทศแต่ประการใด

อนึ่ง เมื่อพิจารณาเฉพาะสัดส่วนการย้ายถิ่นเข้าโดยเปรียบเทียบกับกรณีย้ายถิ่นออกเฉพาะกรณีที่เป็นกรณีย้ายถิ่นในระดับข้ามประเทศของประชากรแต่ละช่วงวัย ได้พบว่าในกรณีย้ายถิ่นออก ผู้ย้ายถิ่นวัยแรงงานคือช่วงวัยที่มีสัดส่วนมากที่สุดและมีตัวเลขที่แตกต่างจากวัยอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่กรณีย้ายถิ่นเข้า ผู้ย้ายถิ่นวัยสูงอายุกลับเป็นวัยที่มีสัดส่วนการย้ายถิ่นที่มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับวัยอื่น ๆ แต่กระนั้นก็เป็นตัวเลขที่ไม่แตกต่างกันมาก จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถตีความได้ว่าประชากรไทยที่อยู่วัยหนุ่มสาวหรือวัยแรงงานคือช่วงวัยที่มีแนวโน้มย้ายถิ่นไปต่างประเทศมากกว่าคนวัยอื่น ๆ ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าที่มาจากต่างประเทศซึ่งเป็นผู้สูงวัยกลับมีสัดส่วนที่มากที่สุด ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งผู้ที่เคยไปทำงานในต่างประเทศแล้วกลับมาใช้ชีวิตในไทยหลังจากเกษียณ หรือผู้สูงอายุจากประเทศอื่นที่ย้ายถิ่นมาอยู่ที่ประเทศไทยในช่วงบั้นปลายชีวิตได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบที่น่าสนใจที่สะท้อนให้เห็นว่าช่วงอายุมีความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นก็คือการที่สัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายมาจากหรือย้ายไปจังหวัด/ภูมิภาคอื่นมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดในกลุ่มประชากรวัยแรงงาน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสรุปได้ว่าผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นในระยะทางไกลกว่าผู้ที่อยู่ในวัยเด็กและวัยสูงอายุ สำหรับเหตุผลที่นำมาใช้รองรับนอกเหนือไปจากความต้องการความมั่นคงและความก้าวหน้าในชีวิตการทำงานของผู้ที่อยู่ในช่วงวัยแรงงาน/การหาเลี้ยงครอบครัว ตลอดจนสมรรถภาพทางร่างกายของประชากรวัยแรงงานซึ่งส่วนใหญ่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาวหรือมีร่างกายแข็งแรงจึงทำให้เอื้อต่อการย้ายถิ่นในระยะทางไกล การพิจารณาถึงมิติทางสังคมและการพิจารณาถึงเหตุผลการย้ายถิ่นก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญด้วยเช่นกันซึ่งจะได้รับการอภิปรายในหัวข้อถัดไป

8.3.3 การย้ายถิ่นกับลักษณะทางสังคมของปัจเจกบุคคล

เมื่อพิจารณาถึงทฤษฎีปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด (push-and-pull factors) ของ Lee ซึ่งได้เน้นย้ำให้เห็นถึงปัจจัยส่วนบุคคลได้อย่างชัดเจนมากขึ้นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจย้ายถิ่น กล่าวคือ

นอกเหนือไปจากอายุและเพศซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญในทางประชากร ลักษณะทางสังคมก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจย้ายถิ่นของปัจเจกบุคคลได้เช่นกัน โดยลักษณะทางสังคมในที่นี้ ได้แก่ สถานภาพสมรส การศึกษา และการทำงาน

จากผลการสำรวจข้อมูลผู้ย้ายถิ่นเข้าซึ่งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลสถานภาพสมรส การศึกษา และการทำงาน ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่อยู่ในสถานะแต่งงานและคู่สมรสอยู่ในครัวเรือน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงมิติการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในระหว่างการศึกษา โดยสำเร็จการศึกษาสูงสุดระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี และสำหรับในมิติด้านการทำงาน จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าส่วนใหญ่เป็นผู้มีงานทำในช่วงระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา ในขณะที่เดียวกันเมื่อพิจารณาผลการสำรวจข้อมูลผู้ย้ายถิ่นออกซึ่งมีเฉพาะข้อมูลระดับการศึกษาสูงสุด ผู้วิจัยก็ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาสูงสุดระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรีเช่นเดียวกันในกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้า

จากข้อค้นพบดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นถึงการกระจายตัวของสถานภาพในชีวิตของผู้ย้ายถิ่นในแต่ละมิติ ซึ่งลักษณะทางสังคมดังกล่าวมีแนวโน้มเกี่ยวพันกับลักษณะทางประชากร กล่าวคือเนื่องจากประชากรที่ย้ายถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยแรงงาน จึงเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในระหว่างกำลังศึกษา และส่วนใหญ่เป็นผู้มีงานทำในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา ตลอดจนพบว่าส่วนใหญ่มีสถานภาพแต่งงานและคู่สมรสอยู่ในครัวเรือน

สำหรับมิติด้านการศึกษา ดังที่ Lee ได้กล่าวถึงความเกี่ยวข้องระหว่างการศึกษาของผู้อพยพย้ายถิ่นกับระดับการศึกษาของผู้ย้ายถิ่นไว้ว่า ผู้ที่มีการศึกษาในระดับสูงมีแนวโน้มตอบสนองต่อการปรับตัวเข้ากับพื้นที่ปลายทาง (มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจย้ายถิ่น) มากกว่าผู้ที่ระดับการศึกษาต่ำกว่า จึงตีความได้ว่าการศึกษามีส่วนเหนี่ยวนำต่อการมีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการย้ายถิ่น โดยยิ่งมีการศึกษาระดับสูงก็จะทำให้มีโอกาสที่สามารถนำคุณวุฒิการศึกษาที่มีเป็นตัวนำทางไปสู่การหางานทำหรือการศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าเดิม แต่งานหรืออาชีพที่ต้องการและ/หรือสถาบันการศึกษาระดับสูงที่ต้องการศึกษาต่ออาจไม่มีอยู่ในพื้นที่ต้นทางที่อาศัยอยู่ จึงทำให้ต้องมีการตัดสินใจย้ายถิ่นมาสู่/ไปยังพื้นที่ปลายทาง

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากลักษณะทางสังคมดังกล่าวเป็นเพียงคุณสมบัติตัวผู้ย้ายถิ่นเท่านั้น แต่การตัดสินใจย้ายถิ่นเป็นเรื่องของการใช้ความคิด/ความต้องการ หรือเหตุผลว่าจะย้ายไปที่ไหน/เพราะเหตุใด โดยลักษณะทางประชากรและสังคมเป็นเพียงคุณสมบัติส่วนบุคคลที่ได้รับมาใช้เป็นส่วนประกอบของการตัดสินใจในฐานะที่เป็นต้นทุนของตัวผู้ย้ายถิ่น เช่น การมีครอบครัว ระดับการศึกษา อายุ (ซึ่งเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิต และความแข็งแรงของร่างกาย) ฯลฯ ดังนั้นการอภิปรายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นจึงจำเป็นต้องมีการนำผลการศึกษาเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นมาร่วมพิจารณาด้วยเช่นกัน

8.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคมกับเหตุการณ์ย้ายถิ่น

เหตุการณ์ย้ายถิ่น นอกจากเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความคิด/ความต้องการหรือเหตุผลว่าจะย้ายไปที่ไหน/ เพราะเหตุใด ยังสะท้อนถึงการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางโดยคร่าวได้เช่นกัน กล่าวคือเหตุการณ์ย้ายถิ่นสะท้อนให้เห็นว่าในพื้นที่ปลายทางมีสิ่งตอบสนองต่อความต้องการของผู้ย้ายถิ่นได้ ในขณะที่พื้นที่ต้นทางไม่มีหรือไม่สามารถตอบสนองได้ จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการย้ายจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่งตามมา ทั้งนี้จากทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นทั้งแบบคลาสสิกและแบบอื่น ๆ ต่างก็ให้ความสำคัญกับลักษณะส่วนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน ดังนั้นเพื่อให้การอภิปรายผลการศึกษาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคมกับเหตุการณ์ย้ายถิ่นสะท้อนถึงความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น จึงสามารถอธิบายโดยจำแนกตามกลุ่มตัวแปรได้ดังต่อไปนี้

1) ลักษณะทางประชากรกับเหตุการณ์ย้ายถิ่น

สำหรับลักษณะทางประชากรในที่นี้ ได้แก่ มิติด้านเพศ และอายุ จากการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเพศและอายุกับเหตุการณ์ย้ายถิ่น แม้พบว่าทั้งเพศชายและเพศหญิงส่วนใหญ่ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านการทำงาน อย่างไรก็ตามความแตกต่างที่พบคือเพศชายมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะการทำงานมากกว่าเพศหญิงอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เพศหญิงได้ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และเหตุผลด้านการศึกษามากกว่าเพศชาย

ในขณะเดียวกันจากการพบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในวัยเด็กส่วนใหญ่ได้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสมากที่สุด ซึ่งสามารถตีความได้ว่าประชากรวัยเด็กอาจมีการติดตามผู้เป็นบิดามารดา/ครอบครัวเมื่อผู้เป็นบิดามารดา/ผู้ปกครองได้มีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น สำหรับเหตุผลรองลงมา คือ เหตุผลด้านการศึกษา ซึ่งในบางกรณีอาจมีการฝากบุตรหลานไว้กับที่พักอาศัยของญาติสำหรับการศึกษาต่อในต่างถิ่นจึงทำให้ประชากรวัยเด็กมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น สำหรับในช่วงวัยแรงงาน เหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายออกคือเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ซึ่งทั้ง 2 เหตุผลต่างสอดรับกับช่วงชีวิตคือช่วงวัยของการหาเลี้ยงตนเอง/ครอบครัว ในขณะที่ในช่วงวัยผู้สูงอายุ เหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายถิ่นคือเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ซึ่งตีความได้ว่าในบางครั้งผู้สูงอายุอาจมีการย้ายที่อยู่อาศัยตามบุตรหลาน เนื่องจากยังมีความสำคัญกันในเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างรุ่น (intergeneration) เช่น การช่วยเหลือดูแลคนรุ่นหลาน การได้รับการเกื้อหนุน/ดูแลจากคนรุ่นลูก จึงส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสัดส่วนการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวเป็นอันดับแรก

2) ลักษณะทางสังคมกับเหตุการณ์ย้ายถิ่น

สำหรับลักษณะทางสังคมในที่นี่ ได้แก่ เมือง/ชนบท ภูมิภาค ระดับการศึกษาสูงสุด ทั้งนี้จากการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเขตพื้นที่เมือง/ชนบทกับเหตุการณ์ย้ายถิ่น ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นออกในเขตชนบทมีแนวโน้มย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงานมากกว่าผู้ย้ายถิ่นในเขตเมือง ในขณะที่เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ผู้ย้ายถิ่นที่ในเขตเมืองกลับมีสัดส่วนมากกว่าในเขตชนบท และสำหรับเหตุผลด้านการศึกษา ไม่พบความแตกต่างอย่างชัดเจนของผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองหรือชนบทแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาปริมาณร้อยละของผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองและชนบทในแต่ละเหตุผลก็พบว่า เหตุผลด้านการทำงานถือว่าเป็นเหตุผลส่วนใหญ่ของผู้ย้ายถิ่นไม่ว่าจะเป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในเขตเมืองหรือชนบทก็ตาม จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงช่วยอธิบายเสริมข้อค้นพบต่าง ๆ ก่อนหน้าได้ว่าสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการย้ายถิ่นจากเขตชนบทสู่เมืองเกิดจากความต้องการหางานทำในเขตเมือง เนื่องจากเขตเมืองเป็นพื้นที่ที่มีแนวโน้มการกระจุกตัวของตำแหน่งงานมากกว่าในเขตชนบท

ในขณะเดียวกันการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสที่มีแนวโน้มเกิดขึ้นกับผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองมากกว่าในชนบท จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าอาจเป็นการย้ายที่อยู่อาศัยแต่ยังเป็นการย้ายภายในเขตเมือง ซึ่งอาจเป็นเพราะการสมรส การมีบุตร การเปลี่ยนที่ทำงาน การหาที่อยู่อาศัยใหม่ ฯลฯ จึงทำให้ต้องมีการเปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือย้ายถิ่น ทั้งนี้สภาพความเป็นเมืองในสังคมเมืองมีส่วนสำคัญที่ทำให้แม้สถานที่ต่าง ๆ ภายในเขตเมืองมีระยะทางที่ไม่ไกลมาก อาทิ การเดินทางไปรับส่งบุตรหลานระหว่างที่พักอาศัยกับโรงเรียน การเดินทางไปกลับระหว่างที่พักกับที่ทำงาน ฯลฯ แต่ปัญหาการจราจรที่ติดขัดและความหนาแน่นของประชากร จึงมีส่วนทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองตัดสินใจเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยหรือมีการย้ายถิ่นเพื่อความสะดวกในการดำเนินชีวิตตามมาได้เช่นกัน

ในขณะที่การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษา ผลการศึกษาในภาพรวมไม่พบว่ามีแตกต่างมากเท่าที่ควรระหว่างผู้ที่อยู่ในเขตเมืองกับชนบท จึงสะท้อนให้เห็นว่าการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาอาจยังไม่คำนึงถึงความเจริญของพื้นที่แต่ประการใดเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุผลด้านการทำงานหรือการตั้งถิ่นฐานใหม่ เนื่องจากการย้ายถิ่นเพราะการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีเป็นผู้ที่ยังอายุไม่มาก มีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นในระยะทางที่ไม่ไกล เนื่องจากผู้ปกครองอาจเป็นห่วงบุตรหลาน ถึงแม้จะมีการย้ายถิ่นเพราะการศึกษาเกิดขึ้นแต่ก็เน้นเลือกหาสถานศึกษาที่ใกล้บ้านเกิดหรือพื้นที่ต้นทางให้มากที่สุด ดังนั้นประเด็นด้านความเจริญของพื้นที่ระหว่างเมืองกับชนบทจึงอาจไม่ใช่ข้อพิจารณาหลักในการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษา แต่ยังสามารถขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อาทิ ความใกล้ชิดของสมาชิกในครอบครัว โดยพิจารณาจากระยะทางระหว่างสถานศึกษากับพื้นที่ต้นทาง ความสามารถหรือความสนใจของผู้เรียน เช่น การสอบเข้าหรือศึกษาต่อในสถานศึกษา/สาขาวิชาที่ต้องการ แต่กระนั้นก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความเจริญของพื้นที่ก็อาจเป็นส่วนประกอบหนึ่งในการตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาได้เช่นกันในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นมีอายุมากขึ้นและ/หรือมีการวางแผน

ถึงการทำงาน/การสร้างฐานะต่อภายหลังสำเร็จการศึกษา ซึ่งสามารถเป็นสิ่งที่พบได้ถ้ามีการศึกษาแบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล

นอกจากนี้ยังสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากทั้งในเขตเมืองและชนบทต่างก็มีโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษากระจายอยู่โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียน/สถานศึกษาที่เปิดการสอนในระดับพื้นฐานอย่างประถมศึกษา มัธยมศึกษา แม้ระยะทางระหว่างโรงเรียน/สถานศึกษาอาจห่างไกลจากที่พักอาศัยเดิมจนต้องมีการย้ายถิ่น แต่กระนั้นเนื่องจากผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวมีแนวโน้มอยู่ในวัยเด็กหรืออยู่ในช่วงวัยเรียนจึงยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้และอาจจำเป็นต้องพึ่งพาผู้ปกครอง หรือในทางตรงกันข้ามผู้ปกครองอาจยังห่วงบุตรหลานจึงอยากให้บุตรหลานได้ศึกษาในที่ที่ไม่ห่างไกลจากพื้นที่ต้นทางมากเกินไปก็ได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงสามารถตีความได้ว่าการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาที่มีแนวโน้มเป็นการย้ายในระยะที่ไม่ไกลหรือยังอยู่ในเขตพื้นที่เดิมที่ยังคงเป็นที่ตั้งของที่อยู่อาศัยเดิมที่จากมา อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ในช่วงต้นอาจยังไม่ครอบคลุมถึงผู้ย้ายถิ่นบางส่วนซึ่งมีอายุมากกว่า 14 ปี แต่ก็ยังอยู่ในวัยเรียนหรือกำลังศึกษาอยู่ในระดับที่สูงกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนในระดับที่สูงกว่านั้นอาจมีการกระจายตัวในเขตเมืองและชนบทที่แตกต่างกัน กล่าวคือโรงเรียนประจำจังหวัดที่มีชื่อเสียง ตลอดจนสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษามีแนวโน้มกระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองมากกว่าชนบท จึงเป็นเหตุผลที่ว่าค่าร้อยละของผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองที่ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการศึกษาจึงมีค่าสูงกว่าผู้ที่อยู่ในเขตชนบท

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาในมิติภูมิภาค จากข้อค้นพบที่ว่าผู้ย้ายถิ่นออกในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นด้วยสาเหตุด้านการทำงานในสัดส่วนที่สูงกว่าเหตุผลด้านอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าสัดส่วนของผู้ที่ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านการทำงานสูงกว่าภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นออกในภาคใต้และกรุงเทพมหานคร โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นออกด้วยสาเหตุด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสมากกว่าเหตุผลอื่น ๆ และทุกภูมิภาคผู้ย้ายถิ่นออกเพราะเหตุผลด้านการศึกษาในสัดส่วนที่น้อยที่สุด ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นเพราะผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในช่วงวัยแรงงานจึงทำให้การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงานจึงมีสัดส่วนมากที่สุดในทุกภูมิภาค ทั้งนี้ จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นผลพวงจากความแตกต่างเชิงพื้นที่อันส่งผลให้ในแต่ละภูมิภาคมีผู้ย้ายถิ่นออกในสัดส่วนที่แตกต่างกัน เนื่องจากในแต่ละพื้นที่อาจมีศักยภาพในการตอบสนองต่อความต้องการด้านอาชีพการงานให้กับคนในพื้นที่แตกต่างกัน เช่น ความสามารถในการจ้างแรงงาน ความหลากหลายของประเภทภาคอุตสาหกรรม/ธุรกิจ ฯลฯ ดังนั้นในพื้นที่ที่มีศักยภาพในการตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวได้น้อยก็จะกลายเป็นปัจจัยผลักดันให้คนย้ายถิ่นออกไปจากพื้นที่ที่เคยอาศัยอยู่เพื่อไปหางานทำ

สำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสที่เกิดขึ้นอย่างเด่นชัดในผู้ย้ายถิ่นในภาคใต้และกรุงเทพฯ สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากกรุงเทพฯ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางความเจริญอยู่แล้วหรือสามารถตอบสนองต่อความต้องการด้านการงานได้อยู่แล้ว จึงทำให้ผู้ย้ายถิ่นออกในกรุงเทพฯ มีแนวโน้มย้าย

ย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาที่อยู่ใหม่เพื่อตอบสนองต่อความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การหาที่อยู่ใกล้ที่ทำงาน การหาที่พักราคาเหมาะสม การย้ายตามคู่สมรส ฯลฯ หรือการย้ายออกไปอยู่ที่อื่นที่มีสภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันไปจากในกรุงเทพฯ เช่น การหลีกเลี่ยงความวุ่นวายหรือสภาพอากาศที่ไม่ดีในกรุงเทพฯ ตลอดจนการย้ายถิ่นกลับของประชากรต่างถิ่นที่เคยเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ อย่างไรก็ตามสำหรับในกรณีผู้ย้ายถิ่นภาคใต้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เนื่องจากภาคใต้เป็นภูมิภาคเดียวในประเทศไทยที่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลมากที่สุด และมีกลุ่มจังหวัดที่อยู่ใกล้กันซึ่งมีจำนวนผู้นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด ซึ่งลักษณะเฉพาะทางภูมิประเทศและวัฒนธรรมของภาคใต้เช่นนี้จึงอาจมีส่วนทำให้ผู้ย้ายถิ่นในภาคใต้เกิดความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมภายในพื้นที่ จึงอาจส่งผลให้การย้ายถิ่นออกในภาคใต้จึงไม่ได้มีส่วนในเหตุผลด้านการทำงานเป็นหลัก แต่เป็นเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส เช่น การสมรสกับผู้มีวัฒนธรรมหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตคล้ายกัน การย้ายที่อยู่อาศัยไปยังพื้นที่ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายคลึงกันกับพื้นที่ที่จากมาเป็นต้น

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาสัดส่วนของเหตุผลการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด พบว่าผู้ย้ายถิ่นที่ไม่เคยเรียนหนังสือได้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุผลด้านอื่น ๆ เช่นเดียวกับผู้ย้ายถิ่นที่สำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 ก็มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสที่สูงสุดเช่นกัน ในขณะที่ผู้ที่มีการศึกษาระดับเทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป ส่วนใหญ่ได้รับการรายงานเหตุผลการย้ายถิ่นออกว่าเป็นเพราะการทำงานจากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาว่า เปรียบเสมือนทุนมนุษย์ที่มีส่วนผลักดันให้ผู้ย้ายถิ่นที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าสามารถย้ายถิ่นได้เพราะมีโอกาสในการแสวงหางานทำได้มากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า

3) ลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น

ลักษณะการย้ายถิ่นถือได้ว่าเป็นลักษณะทางสังคมอย่างหนึ่งเนื่องจากการแสดงออกหรือผลของการตัดสินใจย้ายถิ่น ซึ่งเป็นข้อมูลในเชิงการเคลื่อนย้าย (mobility) จากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งตามเกณฑ์ที่กำหนด ตลอดจนเป็นข้อมูลเชิงพฤติกรรมที่สามารถเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้แยกประเด็นลักษณะการย้ายถิ่นออกมาอภิปรายโดยเฉพาะ เนื่องจากลักษณะการย้ายถิ่นก็มีมิติอื่น ๆ ทั้งในเชิงประชากรและสังคมที่สามารถนำมาใช้ร่วมพิจารณาและวิเคราะห์สาเหตุการย้ายถิ่นได้ด้วยเช่นกัน

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น จากการพิจารณาลักษณะการย้ายถิ่นโดยใช้ระยะทางใกล้/ไกลในการย้ายถิ่นโดยใช้พรมแดนจังหวัด ภูมิภาค และประเทศเป็นเกณฑ์ พบว่าทั้งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันและกลุ่มผู้ย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกัน ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส รองลงมาคือเหตุผลด้านการทำงาน และเหตุผลด้านการศึกษา สำหรับ

กลุ่มผู้ย้ายไปจังหวัดอื่นและผู้ที่ย้ายไปยังต่างภูมิภาค ส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือเหตุผลด้านการศึกษา และเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่ผู้ที่ย้ายไปต่างประเทศ ส่วนใหญ่ได้รับการรายงานว่าย้ายเพราะเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือเหตุผลด้านชีวิตครอบครัวและการสมรส และด้านการศึกษา

จากข้อค้นพบดังกล่าวในกรณีที่สมมติให้การย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันหรือภายในภูมิภาคเดียวกันเป็นการย้ายถิ่นในระยะใกล้ และสมมติให้การย้ายถิ่นข้ามพรมแดนจังหวัดหรือภูมิภาคที่เคยอาศัยอยู่รวมถึงการย้ายถิ่นข้ามประเทศเป็นการย้ายถิ่นในระยะทางไกล จึงกล่าวได้ว่าการย้ายถิ่นในระยะใกล้มีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่การย้ายถิ่นในระยะไกลมีแนวโน้มเป็นการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงาน ด้วยเหตุนี้จึงวิเคราะห์ในเบื้องต้นได้ว่าการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงานอาจสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในแง่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ความแตกต่างด้านอุปสงค์และอุปทานแรงงาน ความหลากหลายของประเภทงาน ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ซึ่งเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นจำเป็นต้องมีการย้ายถิ่นในระยะไกลเกิดขึ้น

ในขณะเดียวกัน สำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลครอบครัวและชีวิตการสมรสอาจสะท้อนถึงการเคลื่อนย้ายที่อยู่บนพื้นฐานความใกล้ชิดระหว่างพื้นที่ที่จากมากับพื้นที่ที่ย้ายไป หรือความคุ้นเคยในสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคยในเชิงพื้นที่ทั้งในแง่ลักษณะทางภูมิศาสตร์และ/หรือสภาพสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากการย้ายถิ่นส่งผลกระทบต่อการปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ปลายทางโดยตรง ดังนั้นการย้ายถิ่นในระยะสั้นจึงทำให้ผู้ย้ายถิ่นอาจไม่จำเป็นต้องปรับตัวมากเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในพื้นที่ปลายทาง เช่น การสมรสกับคนในจังหวัด/ภูมิภาคเดียวกัน การย้ายที่อยู่อาศัยไม่ไกลจากบ้านเกิดเพราะเป็นห่วงหรือผูกพันกับสมาชิกในครัวเรือนที่จากมาหรือต้องการความสะดวกในการไปเยี่ยมเยือน ฯลฯ

สำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาสามารถมีแนวโน้มเป็นได้ทั้งการย้ายถิ่นในระยะใกล้และไกล โดยขึ้นอยู่กับความต้องการ/วัยของผู้ย้ายถิ่นที่ต้องการไปศึกษาต่อในระดับใด/สถาบันใด/สาขาวิชาใด เนื่องจากโรงเรียน/สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ก็อาจมีความเฉพาะด้านที่แตกต่างกันไปซึ่งอาจตอบสนองต่อความต้องการของผู้ที่ต้องการศึกษาต่อแตกต่างกัน ซึ่งถ้าเป็นสถาบันที่เปิดสอนในระดับหรือสาขาวิชาที่มีความเฉพาะหรือมีอยู่เพียงไม่กี่แห่ง การย้ายถิ่นในระยะไกลก็อาจจำเป็นต้องเกิดขึ้น ในขณะที่ถ้ามีความต้องการศึกษาในระดับหรือสาขาที่มีเปิดการเรียนการสอนอยู่ทั่วไปหรือพบได้ในหลายพื้นที่ การเลือกสถาบันการศึกษาที่ใกล้ที่สุดก็สามารถเป็นเหตุผลหนึ่งของการตัดสินใจย้ายถิ่นในระยะใกล้ได้เช่นกัน

นอกจากนี้ สำหรับกรณีที่เป็นการย้ายถิ่นเฉพาะภายในประเทศ จากการเปรียบเทียบภูมิภาคต้นทางกับปลายทางของผู้ย้ายถิ่น จึงได้ข้อค้นพบว่าในกรณีที่เป็นการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงาน ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพฯ มีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ได้ย้ายไปยังกรุงเทพมหานคร จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นถึง

กระแสการย้ายถิ่นในประเทศไทยว่าประชากรในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพฯ มากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ แต่กระนั้นการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคก็มีสัดส่วนรองลงมาเล็กน้อยจากการย้ายไปกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังพบว่าปริมาณการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวภายในภูมิภาคเดียวกันที่เป็นภาคกลางและภาคใต้ก็มีสัดส่วนที่สูงกว่าการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกันของภาคอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นประเด็นด้านการเป็นศูนย์กลางความเจริญในแง่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ ในฐานะเมืองหลวงของประเทศก็ยังสามารถนำมาใช้อธิบายลักษณะปัจจัยดึงดูดของพื้นที่ปลายทางได้ในระดับหนึ่ง แต่กระนั้นจากการที่ภูมิภาคอื่น ๆ ก็มีการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงานภายในภูมิภาคในสัดส่วนที่สูงก็สะท้อนให้เห็นว่าความเจริญในแง่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจได้แพร่กระจายไปยังจังหวัดหลักอื่น ๆ ในแต่ละภูมิภาค จึงทำให้ประชากรในภาคอื่น ๆ ไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นมาเพื่อทำงานในกรุงเทพฯ เสมอไป ในขณะที่การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวไปยังภูมิภาคปลายทางอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ภาคเดียวกันและในกรุงเทพฯ กลับค่อนข้างมีสัดส่วนที่น้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด

จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงวิเคราะห์ได้ในเบื้องต้นว่าแม้การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลการทำงานเป็นเหตุจูงใจหลักที่ทำให้เกิดการย้ายที่อยู่ออกไป แต่เหตุผลจูงใจแอบแฝงอื่น ๆ เช่น ความต้องการย้ายไปทำงานในสถานที่ใกล้กับพื้นที่ที่มาจากมา หรือเงื่อนไขอื่น ๆ ที่มาพร้อมกับเหตุผลด้านการทำงาน อาทิ เป็นงานที่ถนัด/รายได้ดีและใช้เวลาเดินทางไม่นานจากบ้านเกิด ฯลฯ ก็สามารถเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการงานได้เช่นกัน จึงนำไปสู่การย้ายถิ่นภายในภูมิภาคในปริมาณที่สูงและค่อนข้างสูงในทุกภูมิภาครวมทั้งกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน

เมื่อพิจารณาถึงการย้ายถิ่นในกรณีที่เป็นเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในทุกภูมิภาคมีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสัดส่วนการย้ายไปในพื้นที่ปลายทางในอันดับรองลงมา กลับไม่พบว่ากรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ปลายทางสำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสของผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคอื่น ๆ ที่ไม่ใช่กรุงเทพฯ ดังเช่นกรณีที่ยังไม่จำแนกว่าผู้ย้ายถิ่นย้ายเพราะสาเหตุใด จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่านอกจากเหตุการณ์ชีวิตในครอบครัว เช่น การสมรส การหย่าร้าง/เลิกรา การมีบุตร ฯลฯ ที่ทำให้สถานภาพชีวิตครอบครัวเปลี่ยนแปลงยังสามารถเกี่ยวพันกับการย้ายถิ่นกลับหรือการแสวงหาที่อยู่อาศัยใหม่ด้วยเช่นกัน ดังนั้นจากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถวิเคราะห์ได้ด้วยหลายแง่มุมตามชีวิตครอบครัว เช่น *หลักการเลือกคู่ครอง* โดยการพิจารณาเลือกคู่ครองที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกันหรือมีภูมิหลังเหมือนกัน ดังเช่นการอยู่ในพื้นที่หรือภูมิภาคเดียวกัน จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่สามารถนำมาใช้อธิบายเหตุผลการย้ายถิ่นดังกล่าวว่ามีความเกี่ยวพันกับการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกันหรือสมมติให้เป็นการย้ายถิ่นระยะใกล้ในสัดส่วนที่สูงสุดในทุกภูมิภาค ดังนั้นแม้มีการสมรสหรือหย่าร้าง/เลิกรา การย้ายถิ่นก็จะยังคงวนเวียนอยู่ในพื้นที่/ภูมิภาคเดียวกัน

นอกจากนี้ จากข้อค้นพบดังกล่าวยังสามารถอธิบายได้ด้วย*หลักการเลือกที่อยู่อาศัย/การตั้งถิ่นฐาน* กล่าวคือการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวอาจปรากฏในรูปแบบของการที่เด็กหรือบุตรหลานย้ายตามบิดามารดา

หรือผู้ปกครอง หรือการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยอันเนื่องมาจากครอบครัวมีขนาดใหญ่ขึ้น เช่น การมีสมาชิกเพิ่มขึ้น ก็มีแนวโน้มที่จะเกิดการย้ายถิ่นในระยะใกล้หรือภายในภูมิภาคเดียวกันเนื่องจากเหตุผลในด้านอื่น ๆ อาจมีส่วนทำให้เกิดข้อจำกัดต่อการย้ายถิ่นในระยะไกลหรือไปยังต่างภูมิภาค เช่น ความไม่ต้องการให้ที่พักห่างจากสถานที่ทำงานประจำหรือที่พักเดิม/ที่พักของเครือญาติเพราะเหตุผลด้านระยะเวลาเดินทางและการไปมาหาสู่ ฯลฯ โดยสรุปการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านความเจริญหรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจโดยตรงแต่ประการใด แต่เป็นการย้ายถิ่นอันเกิดจากเหตุการณ์ในชีวิตครอบครัว ความผูกพันทางใจ/สังคม และการแสวงหาที่อยู่ใหม่เป็นหลัก

เมื่อพิจารณาถึงการย้ายถิ่นในกรณีที่เป็นเหตุผลด้านการศึกษา โดยพบว่าผู้ย้ายถิ่นในทุกภูมิภาคส่วนใหญ่มีการย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถวิเคราะห์ได้เช่นเดียวกับกรณีการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส กล่าวคือการเข้ารับการศึกษหรือการศึกษาต่อเป็นเหตุการณ์อย่างหนึ่งในชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงชีวิตตอนต้นหรือวัยเด็ก ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนส่วนใหญ่อาจยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้และอาจจำเป็นต้องอยู่อาศัยกับครอบครัว ดังนั้นการเลือกศึกษาในสถานศึกษาที่ใกล้หรืออยู่ในพื้นที่/ภูมิภาคเดียวกันจึงมีส่วนทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันมีความสะดวกมากขึ้น เช่น การอยู่ใกล้ที่พักอาศัยเดิม การอยู่ในสายตาของบิดามารดา/ผู้ปกครอง การประหยัดค่าเดินทางในกรณีเดินทางไปมาระหว่างที่พักอาศัยในพื้นที่ต้นทางกับปลายทาง ฯลฯ

อย่างไรก็ตามในกรณีที่เป็นการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นหรือของกลุ่มวัยที่ผ่านพ้นช่วงวัยเด็กไปแล้ว แต่ยังไม่เข้าสู่ตลาดแรงงานอย่างแท้จริง การย้ายถิ่นไปศึกษาต่อในสถาบันการศึกษาที่ห่างไกลจากบ้านเกิดหรือภูมิภาคต้นทางของตนก็สามารถเกิดขึ้นได้เช่นกัน โดยผลการศึกษายังได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นที่มีภูมิภาคต้นทางอยู่ในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่ได้ย้ายมาสู่พื้นที่ปลายทางเป็นกรุงเทพฯ ในอันดับรองลงมาจากการศึกษาภายในภูมิภาคเดียวกัน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงวิเคราะห์ได้ว่ามีความเป็นไปได้ว่าการศึกษาต่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ความเฉพาะเจาะจงของสาขาที่เลือกและความหลากหลายของจำนวนสถานศึกษาก็จะมีการกระจายตัวที่น้อยลงในแต่ละภูมิภาค จึงทำให้มีการย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาไปสู่ภูมิภาคอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการข้ามไปยังกรุงเทพฯ ซึ่งนอกจากเป็นพื้นที่ที่มีสถาบันการศึกษาจำนวนมาก การย้ายมากรุงเทพฯ ด้วยเหตุผลด้านความเจริญของพื้นที่ในฐานะศูนย์กลางทางเศรษฐกิจก็สามารถเป็นเหตุผลประกอบส่วนหนึ่งได้เช่นกัน เช่น การมาศึกษาต่อและคาดหวังถึงโอกาสในการหางานทำต่อในระหว่างกำลังศึกษาและ/หรือภายหลังสำเร็จการศึกษา ประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่าในภาคกลางเป็นภูมิภาคที่มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษามากที่สุด⁶ จึงทำให้ผู้ย้ายถิ่นที่มีภูมิภาคต้นทางอยู่ในภาคใต้และกรุงเทพฯ มีสัดส่วนการย้ายไปยังภาคกลางในอันดับรองลงมาจากการศึกษาภายในภูมิภาคเดียวกัน เพราะฉะนั้นการย้าย

⁶ ข้อมูลจากสำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2558) ได้ระบุว่าจำนวนสถาบันอุดมศึกษาระดับปริญญาในภาคกลางมีจำนวน 110 แห่ง

ถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาจึงสามารถมีเหตุผลหรือเงื่อนไขทั้งที่เป็นปัจจัยภายนอก เช่น การตัดสินใจของสมาชิกในครอบครัว ที่ตั้งของสถาบันการศึกษาที่ต้องการไปเรียน ฯลฯ หรือปัจจัยภายในอย่างแรงจูงใจและความต้องการศึกษาต่อในสถาบัน/สาขาวิชาที่ต้องการ สภาพแวดล้อมของที่พักอาศัยในพื้นที่ปลายทางระหว่างไปศึกษา ฯลฯ ก็สามารถเป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาด้วยเช่นกัน

โดยสรุปในการย้ายถิ่นแต่ละครั้ง แม้ในการศึกษารั้งนี้ผู้ย้ายถิ่นได้รับการรายงานข้อมูลจากเหตุผลหลักของการย้ายถิ่นที่เพิ่งเกิดขึ้นเพียง 1 เหตุผล แต่ในความเป็นจริงผู้ย้ายถิ่นอาจมีการนำเหตุผลอื่น ๆ มาร่วมประกอบการตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน ซึ่งในบางครั้งอาจมีเรื่องภูมิหลังหรือลักษณะทางประชากรและสังคมอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แม้จากการนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยได้ลองแบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลทั้ง 3 ด้าน โดยจำแนกเป็นเพศชายและหญิงในแต่ละภูมิภาค เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต้นทางกับปลายทางแล้วพบว่าในบางกรณีอย่างการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงานก็ได้มีความแตกต่างระหว่างเพศเกิดขึ้นในบางภูมิภาค แต่ก็ไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างชัดเจนว่าเพราะเหตุใดในบางภูมิภาคจึงมีความแตกต่างระหว่างเพศในการย้ายไปยังภูมิภาคปลายทางที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้นในการวิเคราะห์ข้อค้นพบดังกล่าวจึงอาจจำเป็นต้องนำข้อมูลอื่น ๆ มาประกอบเพิ่มเติม เช่น ลักษณะงานหรืออาชีพที่ได้ทำ วัฒนธรรมการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศตลอดจนการย้ายถิ่นของประชากรในแต่ละภูมิภาค

ในขณะเดียวกัน สำหรับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส จากผลการสำรวจกลับไม่พบว่ามีมีความแตกต่างระหว่างเพศเกี่ยวกับสัดส่วนการย้ายถิ่นระหว่างภูมิภาคต้นทางกับปลายทาง เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่พบว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศอย่างชัดเจนในการย้ายถิ่นไปยังต่างภูมิภาค ดังนั้นจากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเพศไม่ได้เป็นตัวแปรหรือเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความแตกต่างในการย้ายถิ่นหรือเหตุผลในการย้ายถิ่น เนื่องจากในยุคสมัยปัจจุบันที่มีความเจริญและความหลากหลายในด้านเทคโนโลยีการคมนาคม จึงส่งผลให้การเคลื่อนย้ายสามารถเกิดขึ้นโดยเสรีโดยไม่มีข้อจำกัดทางเพศ อย่างไรก็ตามผลการศึกษาลักษณะหนึ่งก็ได้พบว่ามีมีความแตกต่างระหว่างเพศในแง่การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการศึกษาซึ่งเกิดขึ้นค่อนข้างชัดเจนในกรณีที่เป็นผู้ย้ายถิ่นในกรุงเทพฯ จึงสะท้อนให้เห็นว่าความต้องการด้านการศึกษาของประชากรกรุงเทพฯ ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในกรุงเทพฯ เสมอไป แต่สามารถได้รับการตอบสนองด้วยการไปศึกษาในสถาบันการศึกษาในภูมิภาคอื่น ๆ หรือนอกกรุงเทพฯ อย่างไรก็ตามแม้ผลการสำรวจได้พบว่าเพศชายในกรุงเทพฯ มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการศึกษามากกว่าเพศหญิง แต่ถ้าเพศชายคนใดมีการย้ายถิ่นออกไปยังต่างภูมิภาค ก็จะมีแนวโน้มย้ายไปยังภูมิภาคที่อยู่ไกลจากกรุงเทพฯ มากกว่าเพศหญิง ซึ่งพบว่าเพศชายมีสัดส่วนในการย้ายไปภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เพศหญิงได้ย้ายไปในภาคกลางอย่างเห็นได้ชัด

ดังนั้นแม้เป็นข้อเท็จจริงที่ว่าเพศชายและหญิงไม่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนในการย้ายถิ่น หรือกล่าวอีกนัยคือเพศใดก็ย้ายถิ่นได้ แต่เมื่อพิจารณาโดยคำนึงถึงหลายมิติประกอบ ดังเช่นเหตุผลการย้ายถิ่นด้าน

การศึกษาซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นประชากรในวัยศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนภูมิภาคต้นทางและปลายทาง ก็สามารถวิเคราะห์ได้ในเบื้องต้นว่า ช่วงวัยของผู้ย้ายถิ่นซึ่งมีแนวโน้มอยู่ภายใต้การดูแลของครอบครัว การตัดสินใจไปศึกษาต่อในพื้นที่ใดอาจยังขึ้นอยู่กับดุลพินิจของสมาชิกในครอบครัว สำหรับในกรณีที่ครัวเรือนต้นทางเป็นกรุงเทพฯ ซึ่งสะท้อนถึงสภาพแวดล้อมที่ค่อนข้างมีสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้เคยอาศัยอยู่ จึงอาจทำให้ผู้ปกครองหรือบิดามารดาเกิดความกังวลต่อการย้ายไปศึกษาต่อในพื้นที่ที่ห่างไกลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่บุตรหลานเป็นผู้หญิง ดังนั้นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม และลักษณะการเลี้ยงดูบุตรหลานที่แตกต่างกันไปในแต่ละเพศ การตัดสินใจภายในครอบครัว การเปรียบเทียบระยะทางระหว่างสถานที่ที่ต้องย้ายไปกับพื้นที่ต้นทาง จึงต่างมีส่วนเกี่ยวข้องต่อการอธิบายความแตกต่างระหว่างเพศในกรณีการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวของผู้ที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ได้เช่นกัน

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในภาพรวมโดยไม่จำแนกตามภูมิภาค พบว่าสำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการงานและการศึกษา ทั้งเพศชายและหญิงมีแนวโน้มจะย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ปลายทางที่เป็นกรุงเทพฯ ในขณะที่การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ผู้ย้ายถิ่นเพศชายมีสัดส่วนในย้ายไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด และผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงมีสัดส่วนในย้ายไปสู่ภาคใต้มากที่สุด เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่ากรุงเทพฯ ยังเป็นพื้นที่ศูนย์กลางความเจริญในด้านต่าง ๆ ที่ยังคงดึงดูดให้ประชากรต่างภูมิภาคได้ย้ายถิ่นมาอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการงาน ตลอดจนด้านการศึกษา

อย่างไรก็ตามความเจริญของพื้นที่ที่เกิดขึ้นในเมืองหลักในแต่ละภูมิภาค ก็มีผลสำคัญที่ทำให้การย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกันหรือในจังหวัดเดียวกันมีสัดส่วนที่มากและใกล้เคียงกับการย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ความเจริญหรือระดับการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สาธารณูปโภค และด้านอื่น ๆ ก็อาจไม่ใช่ข้อคำนึงหลักสำหรับการย้ายถิ่น เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งมีการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกคนอื่นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกครอบครัว ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตและครอบครัวที่มีความเป็นพลวัตหรือสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาอย่างสถานการณ์สุขภาพสมรส การมีบุตร ความต้องการเกี่ยวกับที่พักอาศัยใหม่ ฯลฯ ตลอดจนภูมิหลังทางประชากรและสังคมของตัวผู้ย้ายถิ่นก็เปรียบเสมือนทุนดั้งเดิมที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน

8.4 ข้อจำกัดในการวิจัย

8.4.1 ข้อจำกัดด้านการออกแบบการวิจัย

1) ความหลากหลายของข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปในบทที่ 1 และ บทที่ 3 ว่าการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทยในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ซึ่งโครงการดังกล่าวนอกจากมุ่งเน้นการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของประชากรไทย ยังมุ่งเน้นไปที่กลุ่มประชากร

ผู้สูงอายุและสตรีวัยเจริญพันธุ์เป็นหลักเพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านการสูงวัยและภาวะเจริญพันธุ์ที่กำลังเป็นปรากฏการณ์ทางประชากรที่สำคัญในสังคมไทย ได้แก่ สังคมสูงวัย และการมีคนเกิดน้อย (อัตราภาวะเจริญพันธุ์ในระดับต่ำ)

แม้ในการสำรวจดังกล่าวได้มีชุดคำถามเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไว้ในแบบสอบถามครัวเรือน อย่างไรก็ตามข้อคำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นหรือมิติต่าง ๆ ในการย้ายถิ่นค่อนข้างมีจำนวนจำกัด เนื่องจากทางโครงการสำรวจฯ ได้พยายามจำกัดการใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อครัวเรือนอย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกันเนื่องจากการสำรวจดังกล่าวเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นไม่ได้เป็นการสอบถามข้อมูลจากตัวผู้ย้ายถิ่นโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีผู้ย้ายถิ่นออกซึ่งไม่ได้เป็นผู้อาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง ณ วันที่ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยเหตุนี้ทางโครงการสำรวจจึงป้องกันปัญหาการที่ผู้ให้ข้อมูลไม่ตอบคำถามหรือไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นได้ เนื่องจากการเจาะลึกข้อคำถามหรือเรื่องราวเกี่ยวกับตัวผู้ย้ายถิ่นหลากหลายมากเกินไป ก็มีความเสี่ยงต่อการได้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วนและอาจส่งผลต่อการใช้เวลาที่มากขึ้น รวมถึงอาจส่งผลต่อความกังวลของผู้ให้ข้อมูล เพราะอาจเกิดความคิดว่าไม่สามารถตอบคำถามหรือให้ความร่วมมือกับโครงการสำรวจได้ จึงเป็นเหตุผลที่ทางโครงการสำรวจได้มีการจำกัดจำนวนข้อคำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นโดยมุ่งเน้นสอบถามเฉพาะข้อมูลพื้นฐานเป็นหลัก เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด สถานที่ที่ย้ายถิ่น เหตุผลการย้ายถิ่น ระยะเวลาการย้ายถิ่น

2) ความแตกต่างระหว่างข้อคำถามผู้ย้ายถิ่นเข้ากับผู้ย้ายถิ่นออก

นอกจากประเด็นด้านความหลากหลายของข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่น ลักษณะคำถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างผู้ย้ายถิ่นเข้ากับผู้ย้ายถิ่นออกที่นำมาใช้ในการศึกษารังนี้ก็มีความแตกต่างกัน เนื่องจากโครงการสำรวจดังกล่าวไม่ได้มีจุดมุ่งหมายหลักในการศึกษาผู้ย้ายถิ่นในลักษณะที่เป็นการแยกข้อมูลระหว่างผู้ย้ายถิ่นเข้ากับผู้ย้ายถิ่นออกแต่แรก และจัดให้มีชุดคำถามเฉพาะสำหรับผู้ย้ายถิ่นออกเท่านั้น

ดังนั้นในการศึกษารังนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกเฉพาะข้อมูลสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนมากำหนดให้เป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าบนพื้นฐานการรายงานข้อมูลเกี่ยวกับระยะเวลาที่พักอาศัยในครัวเรือนและสถานที่ที่ย้ายมา เพราะฉะนั้นลักษณะคำถามหรือตัวแปรระหว่างผู้ย้ายถิ่นเข้ากับผู้ย้ายถิ่นออกจึงมีความแตกต่างกัน เนื่องจากข้อมูลส่วนบุคคลบางอย่างที่ได้จากกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้าเป็นข้อคำถามเดียวกับสมาชิกทุกคนที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน ในขณะที่คำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นออกได้แยกต่างหากมาจากสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือน จึงส่งผลให้ข้อมูลบางอย่าง เช่น สถานะการทำงาน สถานะการเรียนหนังสือ สถานภาพสมรส มีปรากฏเฉพาะในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า ในขณะที่ข้อมูลเหตุการณ์การย้ายถิ่น ระยะเวลาการย้ายถิ่น มีเฉพาะในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออก ด้วยเหตุนี้ในกรณีที่เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ กับเหตุการณ์การย้ายถิ่น จึงเป็นผลการวิเคราะห์จากข้อมูลในส่วนผู้ย้ายถิ่นออกเท่านั้น แต่กระนั้นไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นเข้าหรือย้ายถิ่นออกก็ถือว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นเหมือนกัน โดยผู้ย้ายถิ่นไม่ว่าจะเป็นการย้ายเข้าหรือออกต่างก็มีเหตุผลที่ทำให้ตัดสินใจย้ายถิ่นได้เช่นกัน

3) ความคลื่อนคลาดในการวัดข้อมูลผู้ย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเนื่องจากในการสำรวจดังกล่าวได้เป็นการสอบถามข้อมูลครัวเรือนจากผู้แทนสมาชิกในครัวเรือน เพราะฉะนั้นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกจึงไม่ได้เป็นข้อมูลที่ได้จากการสอบถามเจ้าตัวโดยตรง จึงอาจส่งผลให้ข้อมูลของผู้ย้ายถิ่นที่ได้รับการรายงานเกิดความคลื่อนคลาดในการวัด (measurement error) ในขณะเดียวกันสำหรับกรณีผู้ย้ายถิ่นเข้า ถ้าผู้ให้ข้อมูลไม่ได้เข้าข่ายเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้าแต่เป็นเพียงผู้แทนครัวเรือนที่ให้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเข้า ก็อาจทำให้เกิดความคลื่อนคลาดในการวัดข้อมูลต่าง ๆ ของผู้ย้ายถิ่นได้เช่นกัน

4) ความเหมาะสมของจำนวนตัวอย่าง และความคลื่อนคลาดของการคาดประมาณประชากรผู้ย้ายถิ่น

เนื่องจากขนาดหรือจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นที่ได้ในการศึกษาครั้งนี้มาจากการสุ่มตัวอย่างในระดับครัวเรือน อีกทั้งในความเป็นจริง ผู้วิจัยและสำนักงานสถิติแห่งชาติก็ไม่ทราบจำนวนประชากรผู้ย้ายถิ่นที่แน่นอนได้ ณ ช่วงเวลาที่ทำการศึกษาข้อมูล จึงทำให้การพัฒนาค่าถ่วงน้ำหนักในการศึกษาครั้งนี้มีพื้นฐานมาจากการคาดประมาณจำนวนผู้ย้ายถิ่นที่ได้จากการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของโครงการสำรวจดังกล่าว ดังนั้นจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นที่ได้จึงไม่ได้มาจากการกำหนดขนาดตัวอย่างตั้งแต่แรก แต่เป็นผลมาจากลักษณะข้อมูลของสมาชิกในครัวเรือนหรือผู้ที่เคยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างว่ามีใครบ้างที่เข้าข่ายเป็นผู้ย้ายถิ่นตามนิยามหรือขอบเขตการวิจัยที่กำหนด

ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษานี้จึงไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าขนาดหรือจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นมีความเหมาะสมมากหรือน้อยเพียงใด เพราะไม่ทราบจำนวนประชากรผู้ย้ายถิ่นตามนิยามหรือขอบเขตการวิจัยในครั้งนี้อย่างแน่ชัด และขนาดหรือจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นก็ไม่ได้รับการกำหนดจากการคำนวณขนาดตัวอย่างด้วยวิธีการคำนวณขนาดตัวอย่างในกรณีไม่ทราบขนาดประชากรที่แน่ชัด (non-finite population) แต่เป็นผลพลอยได้จากการสำรวจข้อมูลจากสมาชิกที่อาศัยและเคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนเป็นหลัก อีกทั้งในกรณีที่มีการนำค่าถ่วงน้ำหนักมาใช้ ค่าถ่วงน้ำหนักที่ได้ก็อาจมีความคลื่อนคลาดอันเป็นผลมาจากความคลื่อนคลาดของการคาดประมาณประชากรผู้ย้ายถิ่นที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนด้วยเช่นกัน

8.4.2 ข้อจำกัดด้านผลการศึกษา

1) ความคลุ่มลิกของผลการศึกษา

เนื่องจากข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์มาจากการสำรวจ ดังนั้นผลการวิจัยที่ได้จึงสะท้อนสถานการณ์ในภาพรวมเกี่ยวกับการย้ายถิ่นมากกว่าการศึกษาทำความเข้าใจชีวิตทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นอย่างเจาะลึก นอกจากนี้จากข้อจำกัดต่าง ๆ ในแง่การออกแบบการวิจัยตามที่ได้กล่าวไปในข้างต้นก็ส่งผลกระทบต่อ

ข้อจำกัดของการนำผลการศึกษาในที่นี่ไปใช้ด้วยเช่นกัน เช่น การกำหนดให้ตอบเหตุผลการย้ายถิ่นได้เพียงคำตอบเดียว ทั้งที่ในความเป็นจริงผู้ย้ายถิ่นแต่ละคนอาจใช้เหตุผลมากกว่า 1 ข้อในการประกอบการตัดสินใจย้ายถิ่น เพราะฉะนั้นจากการที่โครงการสำรวจฯ ได้กำหนดให้มีการรายงานเหตุผลการย้ายถิ่นเพียง 1 เหตุผล และเป็นข้อมูลจากการย้ายถิ่นครั้งล่าสุดจึงทำให้ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ขาดความลุ่มลึกเกี่ยวกับกระบวนการคิดและตัดสินใจย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นว่ามีจุดเริ่มต้นจากสาเหตุใด มีพลวัตของการตัดสินใจหรือแบบแผนในการย้ายถิ่นลักษณะใด มีตัวแสดงอื่นใดที่เกี่ยวข้องบ้าง ฯลฯ ในลักษณะที่เป็นการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นตามทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นที่ไม่ใช่แบบคลาสสิก

2) ความสามารถของผลการศึกษาสถานการณ์การย้ายถิ่น

ความสามารถ (generalization) หรือการนำผลการสำรวจที่ได้ไปขยายผลกับผู้ย้ายถิ่นหรือปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยทั้งหมด ถือได้ว่าเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่น แม้โครงการสำรวจดังกล่าวได้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนตามแผนการสุ่มตัวอย่างที่ได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ และได้มีการประมวลผลการวิเคราะห์ทางสถิติโดยใช้ค่าถ่วงน้ำหนัก (weight) รวมด้วยเพื่อให้ผลลัพธ์ที่ได้สอดคล้องกับโครงสร้างครัวเรือนและประชากรไทยตามความเป็นจริงก็ตาม แต่เนื่องจากการนิยามหรือกำหนดขอบเขตว่าผู้ใดเป็นผู้ย้ายถิ่นหรือครัวเรือนใดมีผู้ย้ายถิ่นเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับงานวิจัยแต่ละงานรวมถึงการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งกำหนดให้หมายถึงผู้ที่มีการย้าย/เปลี่ยนครัวเรือนที่ได้อยู่อาศัย/กินอยู่ เป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป ภายในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ จึงส่งผลให้การนำผลการศึกษาในครั้งนี้ไปใช้จึงมีข้อจำกัดตามขอบเขตการวิจัยเกี่ยวกับกำหนดสถานะการเป็นผู้ย้ายถิ่น กล่าวคือในความเป็นจริง ผู้ย้ายถิ่นที่ไม่ได้รับการกำหนดให้เป็นผู้ย้ายถิ่นตามขอบเขตหรือนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ก็อาจมีข้อค้นพบต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากผลการศึกษาในครั้งนี้ได้เช่นกัน

8.5 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

8.5.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) การบริหารจัดการเกี่ยวกับความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่

จากการอภิปรายผลการสำรวจในหัวข้อที่ 8.3.1 ว่าด้วยการย้ายถิ่นกับมิติความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ โดยมีสาระสำคัญที่ว่าความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ยังคงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการงานที่พบว่ากรุงเทพฯ ยังคงเป็นพื้นที่ปลายทางที่ผู้ย้ายถิ่นมีแนวโน้มย้ายเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ย้ายถิ่นจากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงนำมาสู่การให้ข้อเสนอแนะเบื้องต้นว่าภาครัฐในฐานะตัวแสดงหลักของการบริหารประเทศควรตระหนักถึงข้อค้นพบดังกล่าวเนื่องจากสามารถสะท้อนถึงความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในประเทศไทย

ดังนั้นสิ่งที่ภาครัฐควรบริหารจัดการเกี่ยวกับข้อค้นพบดังกล่าวคือการกระจายโอกาสการเข้าถึงงาน/อาชีพที่หลากหลายให้กับประชากรไทย ตลอดจนการสร้างงาน/อาชีพหรือทำให้เกิดอุปสงค์แรงงานในระดับที่เหมาะสมต่อคนในพื้นที่ ซึ่งครอบคลุมทั้งในมิติจำนวนแรงงาน ความหลากหลายของประเภทงาน ค่าตอบแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ข้อเสนอแนะดังกล่าวเป็นการเสนอแนะบนพื้นฐานการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาฯ กลายเป็นพื้นที่ที่ประชากรหนาแน่นมากเกินไปจากการมีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาทำงาน อย่างไรก็ตามสิทธิและเสรีภาพในการย้ายถิ่นก็เป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลทุกคนพึงมีตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ แต่กระนั้นการบริหารจัดการของภาครัฐในการลดความเหลื่อมล้ำหรือความแตกต่างเชิงพื้นที่ก็ควรเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อการกระจายตัวที่เหมาะสมของประชากรภายในประเทศ เนื่องจากการทบทวนวรรณกรรมก็ได้พบว่าขนาดของประชากรที่ไม่เหมาะสมต่อพื้นที่อันเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางประชากรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดและความหนาแน่นของประชากรได้อย่างรวดเร็ว ถ้ามีปริมาณการย้ายถิ่นในจำนวนมาก ก็อาจนำมาซึ่งผลเสียต่าง ๆ ได้เช่นกัน เช่น การขาดคนวัยแรงงานที่ช่วยดูแลเด็กและผู้สูงอายุในครัวเรือนในพื้นที่ต้นทาง ความแออัดหรือสภาพแวดล้อมที่แย่ลงจากการมีประชากรจำนวนมากและหนาแน่นเกินไปในพื้นที่ปลายทาง

2) การส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษา

จากข้อค้นพบที่ว่าผู้ย้ายถิ่นมีสัดส่วนของการสำเร็จการศึกษาในระดับสูงเป็นส่วนใหญ่หรือสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 หรือเทียบเท่าขึ้นไป ดังนั้นภาครัฐจึงควรส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษาเพื่อให้ประชากรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพหรือโอกาสในการเข้าถึงอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ด้วยการส่งเสริมให้เด็กในวัยเรียนได้อยู่ในระบบการศึกษาภาคบังคับจนสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้ได้มากที่สุดหรือครบถ้วน และการส่งเสริมให้มีการศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่านั้น เนื่องจากข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการศึกษามีส่วนเหนี่ยวนำให้ประชากรมีโอกาสเดินทางหรือย้ายถิ่นเพื่อตอบสนองต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ต้องการ อย่างไรก็ตามข้อเสนอแนะดังกล่าวไม่ได้หมายความว่าส่งเสริมด้านการศึกษาจะมีส่วนทำให้เกิดการย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นหรือสนับสนุนให้เกิดการย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นหรือลดลง เพียงแต่ผู้วิจัยมองว่าการย้ายถิ่นก็เป็นสิทธิและเสรีภาพอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่สามารถกระทำได้ และการศึกษาเป็นปัจจัยเหนี่ยวนำอย่างหนึ่งต่อสิทธิ เสรีภาพ และโอกาสในการย้ายถิ่น นอกจากนี้ระดับการศึกษาก็เป็นเพียงองค์ประกอบหรือปัจจัยอย่างหนึ่งของการตัดสินใจย้ายถิ่น ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการตัดสินใจย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นก็ต้องพิจารณาเหตุผลอื่น ๆ ประกอบการตัดสินใจด้วยเช่นกัน

ดังนั้นในการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่าการส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษาจึงควรกระทำควบคู่ไปกับการลดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ด้วยการสร้างงานในทุกพื้นที่อย่างสมดุล เพราะถ้าภาครัฐมุ่งส่งเสริมเพียงมิติด้านการศึกษาอย่างเดียว แต่ถ้าในพื้นที่ดังกล่าวไม่มีตลาดงานรองรับหรือ

สถานะอุปสงค์แรงงานอยู่ในระดับที่ไม่ตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ได้ ระดับการศึกษาที่สูงก็อาจเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ผู้ย้ายถิ่นมีการย้ายถิ่นออกไปยังพื้นที่อื่นที่สามารถตอบสนองต่อศักยภาพการทำงาน/ความต้องการความมั่นคงในชีวิตได้เช่นกัน (ภาวะสมองไหล) ในทางตรงกันข้ามถ้าภาครัฐมุ่งเน้นการลดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในแง่ความเจริญทางเศรษฐกิจหรือการสร้างอุปสงค์แรงงานและกระจายตลาดแรงงานไปยังพื้นที่ต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว โดยละเลยมิติด้านการส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษา การดำเนินการดังกล่าวก็อาจเป็นเพียงการพัฒนาในระดับโครงสร้างแต่ไม่ได้พัฒนาที่ตัวบุคคล ซึ่งไม่สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพประชากร ตลอดจนไม่สามารถสร้างความพร้อมให้กับประเทศในการพัฒนาไปสู่การแข่งขันในระดับนานาชาติได้เพราะศักยภาพด้านการศึกษาไม่หนุนนำต่อการมีทักษะแรงงานในระดับที่สูงมากพอต่อการแข่งขันกับผู้อื่น การสร้างผลิตภาพที่มีมูลค่า หรือการนำไปความรู้ไปต่อยอดและพัฒนาประเทศ ดังนั้นทั้งการบริหารจัดการเกี่ยวกับความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ และการส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษา จึงเป็นสิ่งที่ภาครัฐควรดำเนินการไปพร้อมกัน

8.5.2 ข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรม

1) เหตุผลและการตัดสินใจย้ายถิ่น

จากการอภิปรายผลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างเหตุผลการย้ายถิ่นกับปัจจัยด้านภูมิหลังต่าง ๆ ลักษณะการย้ายถิ่นในแง่ระยะทางและความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทาง และได้มีข้อสรุปว่าปัจเจกบุคคลไม่ได้ใช้เหตุผลเพียงเหตุผลเดียวเป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจย้ายถิ่น ดังนั้นผู้ที่ต้องการจะย้ายถิ่นจึงควรคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ อย่างรอบด้านและรอบคอบ เช่น การตระหนักรู้ถึงความต้องการของตนเองโดยเป็นการตอบคำถามกับตัวเองว่าย้ายเพราะเหตุใดหรือย้ายไปเพื่ออะไร การทบทวนถึงความเกี่ยวพันหรือผลกระทบต่อเนื่องของเหตุผลการย้ายถิ่น อาทิ ถ้าย้ายไปศึกษาต่อแล้วถ้าสำเร็จการศึกษาแล้วจะหางานทำ/ตั้งหลักปักฐานที่ไหน ฯลฯ

ทั้งนี้นอกจากการตระหนักรู้ในความต้องการที่แท้จริงของตนเองแล้วยังจำเป็นต้องคำนึงถึงความพร้อมในการย้ายถิ่นด้วย เช่น การประเมินสถานการณ์ชีวิตในครอบครัวเป็นอย่างไร เช่น คู่สมรส บุตรหลาน หรือสมาชิกคนอื่นในครอบครัวจะได้รับผลกระทบอะไรและอย่างไรบ้าง บุคคลอื่นจำเป็นต้องย้ายติดตามไปด้วยหรือไม่ ถ้าบุคคลอื่นต้องย้ายไปด้วยจะเลือกพื้นที่ปลายทางแบบใด การเปรียบเทียบลักษณะงานที่ทำหรือระยะทางระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางว่าปัจจัยใดมีน้ำหนักหรือส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกที่อยู่อาศัยในพื้นที่ปลายทางมากกว่า การประเมินความสามารถในการย้ายถิ่นและการปรับตัวเมื่อต้องย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ปลายทางโดยคำนึงถึงทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ทุนทรัพย์/ความรู้/ระดับการศึกษา/ทุนทางสังคม (เพื่อน/ญาติ/เครือข่ายในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง) ที่จำเป็นต้องใช้สำหรับการย้ายถิ่น ฯลฯ

2) การพัฒนาศักยภาพด้านการศึกษา

จากการให้ข้อเสนอถึงภาครัฐในการส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษา ในระดับปัจเจกบุคคล (ทั้งผู้ย้ายถิ่นและไม่ย้ายถิ่น) ก็ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพด้านการศึกษาของตนเองด้วยเช่นกัน เนื่องจากการศึกษาเปรียบเสมือนต้นทุนชีวิต และเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนมนุษย์ที่ทำให้ประชากรเป็นทรัพยากรที่มีค่า โดยการนำความรู้ความสามารถที่มีและได้รับการฝึกหัดจากการได้รับการศึกษาไปใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคมต่อไป สำหรับในมุมมองของการย้ายถิ่น ในกรณีที่จำเป็นต้องมีการย้ายถิ่นเนื่องด้วยเหตุผลด้านการทำงานซึ่งงานหรืออาชีพบางอย่างอาจมีค่าตอบแทนหรือลักษณะงานที่ดึงดูดต่อการย้ายถิ่น ซึ่งงานหรืออาชีพดังกล่าวอาจมีความสัมพันธ์กับระดับการศึกษาที่สูง หรือการย้ายถิ่นเพราะต้องการไปศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นแต่ในพื้นที่ต้นทางไม่มีสถาบันการศึกษาตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวได้ ดังนั้นการผลักดันให้ตนเองหรือสมาชิกในครัวเรือนได้รับการศึกษาให้ครบถ้วนตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ (เรียนให้จบมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือเทียบเท่า) หรือสำเร็จการศึกษาในระดับที่สูงมากพอที่จะนำคุณวุฒิที่ได้ไปต่อยอดความสำเร็จในชีวิตตนเองต่อไปจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ประชากรทุกคนควรให้ความสำคัญ

8.5.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1) แนวทางการออกแบบการวิจัยเกี่ยวกับการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น

จากการออกแบบการวิจัยและการกล่าวถึงข้อจำกัดในด้านการออกแบบการวิจัย ตลอดจนข้อค้นพบ และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการออกแบบการวิจัยเกี่ยวกับการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น ดังต่อไปนี้

1.1) การกำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นผู้ย้ายถิ่น

ในกรณีที่เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ย้ายถิ่นในครัวเรือนตัวอย่าง ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าสถานภาพของผู้ย้ายถิ่นควรเป็น “ผู้ย้ายถิ่นเข้า” มากกว่า “ผู้ย้ายถิ่นออก” เนื่องจากในกรณีที่ผู้วิจัยต้องการเจาะลึกข้อมูลต่าง ๆ หรือต้องการสอบถาม/ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นก็สามารถกระทำได้โดยตรงจากตัวผู้ย้ายถิ่นที่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่าง เนื่องจากการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นผ่านสมาชิกคนอื่นในครัวเรือนอาจทำให้ได้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนดังที่ได้กล่าวไปในข้อจำกัดการวิจัย นอกจากนี้การเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้า ก็มีส่วนทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสได้จำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นมากกว่ากรณีกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกซึ่งจะได้รับการกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

1.2) การกำหนดขนาดหรือจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่น

แม้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงข้อจำกัดของการได้กลุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นอันเป็นผลพลอยได้จากการสุ่มตัวอย่างครัวเรือน แต่การกำหนดจากการคำนวณขนาดตัวอย่างด้วยวิธีการคำนวณขนาดตัวอย่างในกรณีไม่ทราบขนาด

ประชากรที่แน่นชัด (non-finite population) ดังเช่นสูตรการคำนวณขนาดตัวอย่างของ William G. Cochran (1977) ก็ไม่ได้หมายความว่าทำให้ผู้วิจัยได้ขนาดตัวอย่างที่เหมาะสมเสมอไป เพราะสูตรการคำนวณดังกล่าวก็เป็นเพียงหลักการเชิงสมมติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการยอมรับระดับความคลื่อนคลาดที่ยอมรับให้เกิดขึ้นจากการสุ่มตัวอย่าง และการกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติในการสรุปผล อีกทั้งระดับความคลื่อนคลาดและการกำหนดระดับนัยสำคัญก็เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้ทำวิจัย

ดังนั้นในกรณีที่เป็นการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น การสุ่มตัวอย่างหาผู้ย้ายถิ่นโดยใช้ครัวเรือนตัวอย่างเป็นพื้นฐานจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยมองว่ามีความเหมาะสม เพราะหน่วยครัวเรือนเป็นหน่วยพื้นฐานของการพักอาศัยและการกินอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงการได้อยู่อาศัยหรือเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยได้ อีกทั้งการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างสามารถกระทำผ่านกระบวนการสุ่มได้จากการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างซึ่งมีบัญชีครัวเรือนและสามารถทราบจำนวนครัวเรือนภายในประเทศ ณ เวลาที่ต้องการสำรวจได้ ในขณะที่การสุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นจากตัวบุคคลโดยการสุ่มระดับตัวบุคคลโดยตรงอาจทำได้ยากกว่าเพราะอาจไม่ใช่คุณสมบัติทั่วไปของประชากรที่สามารถหาได้โดยง่าย อีกทั้งจากการวิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือนที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ยังได้พบว่าการสุ่มตัวอย่างได้จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้ามาสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นออก⁷ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการเพิ่มจำนวนครัวเรือนตัวอย่างมีแนวโน้มที่จะทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เมื่อพิจารณาข้อมูลจำนวนครัวเรือนตัวอย่างและจำนวนผู้ย้ายถิ่นจากการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในปี พ.ศ. 2559 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติตามที่ได้กล่าวไว้ในเนื้อหาส่วนการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่าทางสำนักงานสถิติแห่งชาติได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 83,880 ครัวเรือน โดยมีผู้ย้ายถิ่นจำนวน 773,009 คน ในขณะที่โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย (โดยวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาฯ) ในปีเดียวกันได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 15,222 ครัวเรือน โดยพบว่ามีผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวน 9,425 คน และผู้ย้ายถิ่นออกจำนวน 2,631 คน

อย่างไรก็ตามจำนวนผู้ย้ายถิ่นที่ได้ก็ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดนิยามหรือเกณฑ์ของผู้ที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน โดยพบว่าการสำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ใช้เกณฑ์ผู้ที่ย้ายที่อยู่อาศัยภายในระยะเวลา 1 ปี ก่อนถึงวันที่เก็บรวบรวมข้อมูล (เฉพาะผู้ย้ายถิ่นเข้า) โดยมีเงื่อนไขว่าการย้ายสถานที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครและเมืองพัทยาไม่นับว่าเป็นการย้ายถิ่น ในขณะที่การสำรวจของโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยได้ใช้เกณฑ์ผู้ย้ายถิ่นในลักษณะที่แตกต่างกันเล็กน้อย

⁷ สาเหตุที่ทำให้ในการสำรวจครั้งนี้มีจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นเข้ามาสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นออก เป็นผลมาจากการสุ่มตัวอย่างผ่านครัวเรือน ดังนั้นสมาชิกในครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้าจึงมีโอกาสเป็นผู้ย้ายถิ่นทุกคน (ในกรณีที่ทุกคนย้ายมาจากที่อื่นพร้อมกัน) ในขณะที่สมาชิกในครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นออกไม่มีทางเป็นผู้ย้ายถิ่นทุกคนได้ เนื่องจากครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการสำรวจและนำมาประมวลผลข้อมูลได้ต้องมีสมาชิกในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับครัวเรือน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นออกไม่ได้เป็นผู้อาศัยอยู่ในครัวเรือนดังกล่าว และได้ย้ายออกไปแล้ว

ระหว่างผู้ย้ายถิ่นเข้ากับผู้ย้ายถิ่นออก โดยกำหนดให้ “ผู้ย้ายถิ่นเข้า” หมายถึงสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครัวเรือนตั้งแต่เกิด แต่ได้กินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี ย้อนหลังจากวันสำรวจ และ “ผู้ย้ายถิ่นออก” หมายถึงสมาชิกในครัวเรือนที่เคยกินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ

ด้วยเหตุนี้จึงสามารถสรุปเปรียบเทียบเกณฑ์ผู้ย้ายถิ่น จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง จำนวนผู้ย้ายถิ่น และอัตราส่วนจำนวนครัวเรือนต่อผู้ย้ายถิ่น ของสำนักงานสถิติแห่งชาติและโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ได้ดังปรากฏในตารางที่ 8.5

ตารางที่ 8.5 การเปรียบเทียบเกณฑ์ผู้ย้ายถิ่น จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง จำนวนผู้ย้ายถิ่น และอัตราส่วนจำนวนครัวเรือนต่อผู้ย้ายถิ่นของสำนักงานสถิติแห่งชาติและโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย ในปี พ.ศ. 2559

หน่วยงานที่สำรวจ	การสำรวจสถานการณ์ผู้ย้ายถิ่น พ.ศ. 2559		
	สำนักงานสถิติแห่งชาติ	โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย (วิทยาลัยประชากรศาสตร์)	
เกณฑ์ผู้ย้ายถิ่น	ผู้ที่ย้ายที่อยู่อาศัยภายในระยะเวลา 1 ปี ก่อนถึงวันสำรวจ (เฉพาะย้ายเข้า) โดยมีเงื่อนไขว่าการย้ายที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครและเมืองพัทยาไม่นับว่าเป็นการย้ายถิ่น	ผู้ที่ย้ายที่อยู่อาศัย (ย้ายเข้า) เป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปีย้อนหลังจากวันสำรวจ (ต้องได้กินอยู่หรืออาศัยในครัวเรือนดังกล่าว)	ผู้ที่ย้ายที่อยู่อาศัย (ย้ายออก) ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ (ต้องเคยกินอยู่หรืออาศัยในครัวเรือนดังกล่าวอย่างน้อยเป็นระยะเวลา 3 เดือนขึ้นไป)
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	83,880	15,222	
จำนวนผู้ย้ายถิ่น	773,009	9,425	2,631
อัตราส่วนจำนวนครัวเรือนต่อผู้ย้ายถิ่น	1:9	2:1	6:1

จากตารางที่ 8.5 เมื่อผู้วิจัยลองคำนวณอัตราส่วนจำนวนครัวเรือนต่อผู้ย้ายถิ่นของแต่ละหน่วยงานดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นจึงพบว่า สำนักงานสถิติแห่งชาติมีอัตราส่วนดังกล่าวเท่ากับ 1 ครัวเรือนตัวอย่างต่อผู้ย้ายถิ่นจำนวน 9 คน ในขณะที่โครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยมีอัตราส่วนดังกล่าวเท่ากับ 2 ครัวเรือนตัวอย่างต่อผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวน 1 คน (กล่าวอีกนัยคือผู้วิจัยต้องเก็บข้อมูลอย่างน้อย 2 ครัวเรือนจึงจะได้ตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นเข้า 1 คน) และเท่ากับ 6 ครัวเรือนตัวอย่างต่อผู้ย้ายถิ่นออกจำนวน 1 คน (กล่าวอีกนัยคือผู้วิจัยต้องเก็บข้อมูลอย่างน้อย 6 ครัวเรือนจึงจะได้ตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นออก 1 คน)

จากผลการคำนวณดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าการกำหนดจำนวนครัวเรือนตัวอย่างและเกณฑ์ผู้ย้ายถิ่นที่แตกต่างกันมีผลต่อการได้ขนาดตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นที่แตกต่างกัน กล่าวคือถ้าผู้วิจัยต้องการให้มีจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นมากขึ้น ก็ควรกำหนดขนาดครัวเรือนตัวอย่างให้มากขึ้น และกำหนดเกณฑ์ผู้ย้ายถิ่นในแง่ระยะเวลาการได้/เคยอาศัยหรือกินอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างให้น้อยลงหรือยืดหยุ่นมากขึ้น แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้วิจัยด้วยว่าเกณฑ์ดังกล่าวมีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใดสำหรับการยืนยันว่าบุคคลดังกล่าวมีคุณสมบัติเข้าข่ายเป็นผู้ย้ายถิ่นอย่างแท้จริงซึ่งเป็นเกณฑ์ที่อยู่นอกเหนือไปจากการมุ่งเน้นได้จำนวนตัวอย่างจำนวนมากแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากเกณฑ์ในด้านระยะเวลาการได้/เคยอยู่อาศัยหรือกินอยู่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลกระทบของการย้ายถิ่นทั้งต่อตัวผู้ย้ายถิ่นและสมาชิกในครัวเรือน ตลอดจนปรากฏการณ์ทางประชากรต่าง ๆ และปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง เช่น การหารายได้เข้าครัวเรือน การใช้ทรัพยากรของพื้นที่ต้นทาง/ปลายทาง การมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครัวเรือน ฯลฯ อีกทั้งเกณฑ์ช่วงระยะเวลาดังกล่าวก็อาจมีความแตกต่างกันไปโดยขึ้นอยู่กับดุลพินิจหรือวัตถุประสงค์ของผู้วิจัยหรือโครงการสำรวจ

กล่าวโดยสรุป การกำหนดขนาดหรือจำนวนตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นให้มีความเหมาะสมควรเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้วิจัย โดยคำนึงถึงนิยามหรือเกณฑ์ที่ใช้ในการวัดว่าใครคือผู้ย้ายถิ่น ตลอดจนการกำหนดขนาดครัวเรือนตัวอย่างที่เหมาะสมหรือมีจำนวนมากพอเพื่อที่จะให้สะท้อนสถานการณ์การย้ายถิ่นในระดับประเทศได้อย่างใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด เนื่องจากในความเป็นจริง ผู้วิจัยไม่สามารถทราบจำนวนประชากรผู้ย้ายถิ่นที่แน่ชัดได้ แต่ผู้วิจัยสามารถทราบจำนวนครัวเรือนที่แน่ชัดได้ ดังนั้นในการสำรวจสถานการณ์ผู้ย้ายถิ่นในระดับประเทศจึงควรสุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นโดยผ่านการสุ่มครัวเรือนตัวอย่าง

1.3) การเพิ่มข้อคำถามเกี่ยวกับภูมิหลังทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าข้อจำกัดประการหนึ่งในการศึกษาครั้งนี้คือการขาดตัวแปรภูมิหลังบางอย่างที่มีส่วนในการนำมาสนับสนุนการอธิบายหรือพรรณาลักษณะกลุ่มทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ดังนั้นข้อเสนอแนะที่มีส่วนสำคัญในการแก้ไขปัญหาคือข้อจำกัดดังกล่าว คือ การเพิ่มข้อคำถามเกี่ยวกับภูมิหลังทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่น เช่น ลักษณะงานหรืออาชีพที่ทำ/อยากทำ ขนาด/ประเภทสถานศึกษาที่ไปศึกษา สาขาวิชาที่เรียน/สำเร็จการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน การมีบุตรหรือจำนวนบุตรที่มี สถานะการเป็นบิดามารดา การมีผู้สูงอายุที่ต้องดูแล การนิยามเป้าหมายหรือความสำเร็จในชีวิต ฯลฯ

1.4) การเพิ่มโอกาสในการให้เหตุผลการย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการสอบถามเหตุผลการย้ายถิ่นของโครงการสำรวจดังกล่าวได้กำหนดให้ผู้ตอบหรือผู้ย้ายถิ่นมีเหตุผลการย้ายถิ่นได้เพียงแค่เหตุผลเดียว ซึ่งจากการอภิปรายผลและการทบทวนวรรณกรรมได้

พบว่าผู้ย้ายถิ่นบางคนอาจมีเหตุการณ์ย้ายถิ่นได้มากกว่า 1 ประการ และอาจมีภูมิหลังทางประชากรและสังคมต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องประกอบกันจนนำไปสู่การตัดสินใจย้ายถิ่นตามมา ดังนั้นสำหรับข้อเสนอแนะในประเด็นดังกล่าวคือการเพิ่มโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างได้รายงานการให้เหตุผลเกี่ยวกับการย้ายถิ่น ซึ่งในกรณีที่เป็นการวิจัยเชิงปริมาณหรือการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นกับกลุ่มตัวอย่างจำนวนมาก การตั้งคำถามแบบปลายปิดควรกำหนดให้ผู้ตอบสามารถเลือกตอบเหตุการณ์ย้ายถิ่นได้มากกว่า 1 คำตอบ หรือในกรณีที่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพหรือในกรณีที่เป็นการสำรวจ/สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างจำนวนไม่มาก การให้ผู้ย้ายถิ่นได้เล่าเรื่องหรืออธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นก็มีส่วนช่วยทำให้ผู้วิจัยได้คำตอบเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวที่สะท้อนถึงเรื่องราวหรือกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่นได้มากขึ้น เช่น ลำดับขั้นตอนในการย้ายถิ่น บุคคล/เครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต้นทาง/ปลายทาง การจัดลำดับเหตุผลหรือแรงจูงใจในการย้ายถิ่น ฯลฯ อย่างไรก็ตามในกรณีที่เป็นการนำคำตอบในลักษณะดังกล่าวไปใช้ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ผู้วิจัยอาจจำเป็นต้องประมวลคำตอบโดยเชื่อมโยงกับตัวชี้วัดหรือการจัดกลุ่มรายการคำตอบขึ้นมาภายหลัง และนำไปสู่การออกแบบหรือจัดการรูปแบบตัวแปรตามที่ผู้วิจัยต้องการเพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติต่อไป

1.5) การศึกษาเฉพาะกรณีผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติ

ดังที่ได้กล่าวไว้ในส่วนที่เป็นการทบทวนวรรณกรรมว่าในการศึกษาหรืออธิบายถึงสาเหตุของการย้ายถิ่นในสังคมร่วมสมัยอาจจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยและมิติทางสังคมต่าง ๆ อย่างหลากหลายและลุ่มลึกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เป็นการย้ายถิ่นข้ามชาติ ซึ่งทฤษฎีเครือข่ายการย้ายถิ่น ทฤษฎีว่าด้วยสถาบันรองรับผู้ย้ายถิ่น และทฤษฎีกลไกสาเหตุเชิงสะสม ต่างได้ให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติ เพราะนอกจากมีแนวโน้มของผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการย้ายถิ่นข้ามชาติระหว่างรัฐชาติก็จะมีถึงความสลับซับซ้อนมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติจำนวนน้อย ประกอบกับไม่ได้มีชุดคำถามที่เจาะประเด็นเกี่ยวกับลักษณะการย้ายถิ่นและเหตุการณ์ย้ายถิ่นอย่างละเอียด เช่น การย้ายไป/ย้ายกลับ จำนวนครั้งที่ย้ายถิ่น เหตุผลของการย้ายในแต่ละครั้ง เหตุการณ์ในชีวิต/ภูมิหลังที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่มีการย้ายถิ่นในแต่ละครั้ง ฯลฯ ทั้งนี้ความละเอียดและความซับซ้อนในการศึกษาชีวิตผู้ย้ายถิ่นในลักษณะดังกล่าวสามารถกระทำได้แม้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณหรือการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น แต่ผู้วิจัยต้องออกแบบการวิจัยให้มีลักษณะมุ่งเน้นเฉพาะกรณีผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติเท่านั้น ดังนั้นการเพิ่มขนาดครัวเรือนตัวอย่างเพื่อให้มีโอกาสได้กลุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตามการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างเพื่อให้ได้ผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติก็อาจทำให้ผู้วิจัยเสียเวลาและงบประมาณสำหรับการได้ครัวเรือนตัวอย่างที่มีผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติ ดังนั้นผู้วิจัยอาจใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่น

ข้ามชาติจากฐานข้อมูลของหน่วยงานหรือองค์กรที่เป็นสื่อกลางในการย้ายถิ่นข้ามชาติ เช่น กระทรวงแรงงาน บริษัทข้ามชาติต่าง ๆ ฯลฯ หรือการเลือกตัวอย่างแบบพอกพูน (snowball sampling) จากผู้ที่มีประวัติย้ายถิ่นข้ามชาติเพื่อศึกษาในบางประเด็นที่มีลักษณะเฉพาะมากขึ้นตามความสนใจของผู้วิจัยต่อไป เช่น เครือข่าย และการสร้างชุมชน/เครือข่ายผู้ย้ายถิ่นในต่างแดน ผลกระทบจากการส่งเงินกลับมายังพื้นที่ต้นทาง ฯลฯ นอกจากนี้การกำหนดลักษณะเฉพาะหรือประเด็นเฉพาะในการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นดังเช่นการศึกษาเฉพาะกรณีผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติก็จะมีส่วนทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสได้นำทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นที่หลากหลายมาใช้ในการพัฒนากรอบแนวคิดการวิจัยตลอดจนนำไปใช้อภิปรายผลการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นได้อย่างมีมิติที่หลากหลายและลุ่มลึกมากกว่าการใช้ทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกเพียงอย่างเดียว

2) แนวทางการวิเคราะห์ผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น

จากการวิเคราะห์และการนำเสนอข้อค้นพบต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการวิเคราะห์และนำเสนอผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น ดังต่อไปนี้

2.1) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของสถานการณ์การย้ายถิ่นด้วยเทคนิคทางสถิติขั้นสูง

ในกรณีที่ต้องการศึกษาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือการพิสูจน์ว่าปัจจัยใดมีอิทธิพลต่อประเด็นด้านการย้ายถิ่นที่สนใจ ในกระบวนการออกแบบการวิจัยผู้วิจัยจึงควรตระหนักถึงความหลากหลายและความครบถ้วนของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายตัวแปรตามหรือประเด็นการย้ายถิ่นดังกล่าวซึ่งมาจากการทบทวนวรรณกรรมอย่างรอบด้าน นอกจากนี้การศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์เชิงเหตุผลเกี่ยวกับสถานการณ์การย้ายถิ่นสามารถช่วยทำให้ได้ข้อค้นพบที่มีความชัดเจนมากขึ้นในลักษณะที่ว่าอะไรคือปัจจัยเชิงสาเหตุและอะไรคือผลลัพธ์และ/หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมา ซึ่งมีประโยชน์ต่อการนำไปใช้กำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย/พฤติกรรมได้อย่างเจาะจงมากขึ้น ดังเช่นว่าภาครัฐ ผู้ย้ายถิ่น และ/หรือตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นควรสร้างหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการต่อไป อาทิ การศึกษาว่าระดับ/ลักษณะทุนมนุษย์ เช่น ทักษะอาชีพ ระดับการศึกษา สาขาวิชาที่เรียนจบ ฯลฯ มีผลต่อการมีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมดีขึ้นหรือไม่หลังจากมีการย้ายถิ่น เป็นต้น

2.2) การวิเคราะห์เส้นทางชีวิตของการย้ายถิ่น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการศึกษาร่องรอยการย้ายถิ่นในแง่การวิจัยเชิงปริมาณหรือการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น ผู้วิจัยสามารถออกแบบการวิจัยให้มีความลุ่มลึกหรือสอดรับกับชีวิตทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นได้เช่นเดียวกัน แต่ผู้วิจัยก็ต้องใช้ความสามารถและความพยายามเป็นอย่างมากในการประมวลผลหรือจัดการกับตัวแปรที่ได้จากข้อมูลอันสลับซับซ้อนให้อยู่ในรูปแบบที่พร้อมต่อการนำไปศึกษาวิเคราะห์ต่อไปได้

ดังนั้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาผลการสำรวจการย้ายถิ่นได้สะท้อนถึงเรื่องราวของชีวิตผู้ย้ายถิ่นได้อย่างใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากขึ้น ผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้มีการสอบถามข้อมูลประวัติการย้ายถิ่นตลอดช่วงชีวิต เพื่อที่จะได้สามารถวิเคราะห์เส้นทางชีวิตการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่น เช่น ในแต่ละช่วงอายุหรือเหตุการณ์สำคัญ ในช่วงชีวิตมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นหรือไม่/เพราะเหตุใด/เป็นระยะเวลาเท่าใด พื้นที่ต้นทางและปลายทางในแต่ละครั้งของการย้ายถิ่นคืออะไร ฯลฯ ทั้งนี้การเก็บข้อมูลในลักษณะดังกล่าวอาจจำเป็นต้องเป็นการสอบถามข้อมูลจากตัวผู้ย้ายถิ่นโดยตรง เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนของข้อมูลดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ในขณะที่เดียวกันอาจจำเป็นต้องจำกัดขอบเขตการศึกษากลุ่มผู้ย้ายถิ่นให้มีลักษณะเฉพาะมากขึ้นเพื่อที่จะได้เห็นภาพอย่างชัดเจนว่า ปัจจัยใดบ้างในเส้นทางชีวิตของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีอิทธิพลต่อสถานะบางอย่างในปัจจุบันที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา เช่น ผู้ย้ายถิ่นที่ใช้ชีวิตในพื้นที่ปลายทางอย่างถาวร ผู้ย้ายถิ่นที่โดนหลอกลวงให้ไปทำงานในต่างแดน ผู้ย้ายถิ่นที่มีประวัติการก่ออาชญากรรมหลายครั้งตามพื้นที่ที่ย้ายไป ฯลฯ

รายการอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

- Bryant, J. & Rukumnuaykit, P. (2013). The labour market impacts of immigration to developing countries: Evidence from a registration campaign in Thailand. *The Journal of Development Studies*, 49(6), 785-800.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques*. (3rd Ed.). New York: Wiley.
- Goldstein, Sidney, & Goldstein, Alice. (1981). The impact of migration on fertility: an ‘own children’ analysis for Thailand. *Population Studies*, 35(2), 265-284.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lipton, Michael. (1980). Migration from rural areas of poor countries: the impact on rural productivity and income distribution. *World Development*, 8(1), 1-24.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- O'Reilly, K. (2012). *International Migration and Social Theory*. Macmillan International Higher Education.
- Pholphirul, P. & Rukumnuaykit, P. (2010). Economic contribution of migrant workers to Thailand. *International Migration*, 48(5), 174-202.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- White, M. J. & Johnson, C. (2016). Perspectives on migration theory – sociology and political science. In White M. J. (editor). *International Handbook of Migration and Population Distribution*. Países Bajos: Springer.

ภาษาไทย

- กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2560). *สรุปผลที่สำคัญ การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2559*. กรุงเทพฯ: สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2543). *ประชากรศาสตร์: สารัตถศึกษาเรื่อง ประชากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ:

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์. (2556). พจนานุกรมด้านประชากรศาสตร์พหุภาษา

ฉบับภาษาไทย. (ปรับปรุงครั้งที่ 2). เข้าถึงจาก [http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?](http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=generate_index&format=html&edition=th-ii)

[page=generate_index&format=html&edition=th-ii](http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=generate_index&format=html&edition=th-ii)

พัชรพล วังบุญสิน. (2552). *การย้ายถิ่น: ทฤษฎีและความเป็นไปในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัย

ประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พทยา เรือนแก้ว. (2559). “ไทยต่างด้าว ท้าวต่างแดน: ประเด็นที่ต้องทบทวนและท้าทายสำหรับสังคมไทย”.

ใน พทยา เรือนแก้ว, สุภากร จันทวานิช และฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว. (บรรณาธิการ). *ไทยต่าง*

ด้าวท้าวต่างแดน: สังคมวิทยาของชีวิตข้ามพรมแดน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

เพ็ญพร ธีระสวัสดิ์. (2540). *ประชากรศาสตร์: สารสำคัญโดยสังเขป*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภัสสร ลิมานนท์ และเพ็ญพร ธีระสวัสดิ์. (2532). *การย้ายถิ่นกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สถาบัน

ประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). *ศัพท์ประชากรศาสตร์ อังกฤษ-ไทย และ ไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*.

(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2558). ศัพท์านุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม.

เข้าถึงจาก www.popterms.mahidol.ac.th

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2558). สรุปข้อมูลสถาบันอุดมศึกษาระดับปริญญาจำแนกตามภาค

และจังหวัด. เข้าถึงจาก[http://www.mua.go.th/users/bpp/main/download/other/](http://www.mua.go.th/users/bpp/main/download/other/HiEduSum_0458.pdf)

[HiEduSum_0458.pdf](http://www.mua.go.th/users/bpp/main/download/other/HiEduSum_0458.pdf)

สุภากร จันทวานิช. (2559). “บทสรุป ไทยต่างด้าว ท้าวต่างแดน: ประเด็นสำคัญและบทวิพากษ์นโยบายการ

ย้ายถิ่นระหว่างประเทศ”. ใน พทยา เรือนแก้ว, สุภากร จันทวานิช และฉันทนา บรรพศิริโชติ หวัน

แก้ว. (บรรณาธิการ). *ไทยต่างด้าวท้าวต่างแดน: สังคมวิทยาของชีวิตข้ามพรมแดน*. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
